

Ш 141.1273

1799

Н. Й. П'яст, А. С. Стадній, Л. А. Радомська

**УКРАЇНСЬКА МОВА
КРАЇНОЗНАВСТВО**

**Навчальний посібник
для студентів-іноземців**

Міністерство освіти і науки України
Вінницький національний технічний університет

Н. Й. П'яст, А. С. Стадній, Л. А. Радомська

**УКРАЇНСЬКА МОВА
КРАЇНОЗНАВСТВО**

**Навчальний посібник
для студентів-іноземців**

Вінниця
ВНТУ
2013

УДК 811.161.2я73
ББК 81.2 Укр
П96

Рекомендовано до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України (протокол № 11 від 30.06.2011р.).

Рецензенти :

М. Я. Плющ, доктор філологічних наук, професор

О. І. Хома, доктор філософських наук, професор

А. В. Костюк, кандидат філологічних наук, доцент

П'яст, Н. Й.

П 96 Українська мова. Країнознавство : навчальний посібник для студентів-іноземців / Н. Й. П'яст, А. С. Стадній, Л. А. Радомська. – Вінниця : ВНТУ, 2013. – 112 с.

Матеріали посібника мають практичне спрямування, сприяють виробленню стійких мовленнєвих умінь і навичок, удосконаленню комунікативних якостей мовлення студентів-іноземців, інтонаційної виразності.

Пропонований дидактичний матеріал можна використовувати як з навчальною метою, так і для здійснення контролю за знаннями.

Навчальний посібник призначено для студентів-іноземців, які вивчають країнознавство на заняттях української мови.

УДК 811.161.2я73
ББК 81.2 Укр

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I НАЦІОНАЛЬНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ.....	4
1. Одна мова для всіх.....	4
2. Українські пісні.....	8
3. Українська казка.....	12
4. Писанки і крашанки.....	16
5. Український рушник.....	18
6. Хліб у звичаях і повір'ях.....	21
7. Українська хата.....	24
РОЗДІЛ II ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ.....	28
1. Уплив української культури на світовий розвиток. Анна Ярославна.....	28
2. Видатні жінки України.....	33
3. Сергій Олексійович Лебедев. Перший у Європі комп'ютер.....	36
4. Вадим Євгенович Лашкар'єв. Відкриття транзистора.....	41
5. Гордість і слава України.....	45
6. Космічні зірки України.....	48
7. Олександр Федорович Можайський.....	52
8. Ігор Іванович Сікорський.....	55
9. Сергій Павлович Корольов.....	60
10. Василь Андрійович Тропінін.....	63
11. Степан Васильович Руданський.....	66
12. Михайло Панасович Стельмах.....	70
13. Іван Якович Франко.....	72
14. Український письменник-гуморист Остап Вишня.....	77
15. Усмішка Остапа Вишні „Олекса Іванович”.....	79
16. Павло Архипович Загребельний.....	83
РОЗДІЛ III ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНИ.....	87
1. Назви розповідають.....	87
2. Київський Монмартр.....	89
3. Тарасова гора.....	92
4. Севастополь – місто слави.....	94
5. Асканія-Нова.....	96
6. Львів.....	99
7. Харків – перша столиця України.....	102
8. Південна Пальміра.....	106
Список використаної література.....	111

РОЗДІЛ І НАЦІОНАЛЬНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Тема 1 Одна мова для всіх

Завдання 1. Прочитайте коментар до тексту.

Вавилон – столиця Стародавньої Вавилонії; руїни Вавилону – на лівому березі Євфрату, приблизно 120 км на південь від Багдада.

Індосвропейські мови – загальна назва великої групи сучасних та давніх споріднених мов Азії і Європи.

Латинська мова (латина) – державна мова Римської імперії; нині – „мертва” мова.

Моравія – область (землі) Чехії.

Рене Декарт (1596 – 1650) – французький філософ, математик, фізик.

Ян Коменський (1592 – 1670) – чеський педагог-гуманіст, філософ.

Завдання 2. Прочитайте слова та словосполучення. З’ясуйте їхнє значення та запишіть.

Засіб спілкування; загинути, *док.*; есперанто; користуватися, *недок.*; мрія, -ї, *ж. р.*; мріяти, *недок.*; привабливий, -ого; подібний, -ого; щоденно; просвітник, -а, *ч. р.*; гегемонія, -ї, *ж. р.*

Завдання 3. До іменників доберіть спільнокореневі дієслова та запишіть їх.

Спілкування – ...

Створення – ...

Поширення – ...

Здійснення – ...

Виникнення – ...

Руйнування – ...

Звання – ...

Переклад – ...

Завдання 4. Прочитайте слова та словосполучення, доберіть до них російські відповідники. Із виділеними словами та словосполученнями складіть речення (усно).

Безумовно

Враховуючи

У першу чергу

Завдяки тому

Здійснення

З того часу

Мабуть

привлекательная черта

с того времени

наиболее распространённый

вероятно, наверное

почти

в течение многих веков

частично осуществилась

Майже	осуществление
Частково збулася	учитывая
Найбільш поширений	в первую очередь
Приваблива риса	безусловно
<i>Протягом багатьох століть</i>	благодаря тому

Завдання 5. До слів, поданих ліворуч, доберіть антоніми. З виділеними словами складіть речення (усно).

Виникнути	закінчити
Більший	останній
Множина	складний
Легко	об'єднати
Розділити	повністю
Перший	однина
<i>Простий</i>	<i>важко</i>
Почати	зникнути
Частково	менший

Завдання 6. Прочитайте речення. Слова в дужках поставте в потрібній формі.

Мабуть, із тих самих (часи) виникла й мрія про єдину мову.

Світова гегемонія Римської імперії свого (час) зробила латинську мову головним (засіб) спілкування між народами.

Латина ще протягом багатьох (століття) залишалася основною мовою в різних сферах життя.

За ідеєю (автор) книги, люди мали вивчати, окрім рідної мови, також есперанто.

Есперанто перекладено сотні класичних літературних (твори), релігійну, технічну літературу.

Завдання 7. Прочитайте текст. Запишіть інформацію, яка характеризує етапи створення єдиної для всіх мови.

Одна мова для всіх

Як відомо кожному з нас, з часів вавилонської мовної кризи людство розділило мовні кордони. Мабуть, з тих самих часів виникла й мрія про єдину мову, якою всі люди могли б вільно спілкуватися.

Світова гегемонія Римської імперії свого часу зробила латинську мову головним засобом спілкування між народами, що входили до складу цієї імперії. Імперія загинула, але латина ще протягом багатьох століть залишалася основною мовою в багатьох сферах життя – насамперед, завдяки тому, що це була мова католицької церкви.

Французький філософ Рене Декарт став першим ученим, що на початку XVII сторіччя висунув та обґрунтував ідею створення універсальної мови. Ян Коменський – моравський єпископ і просвітник – у цей же період розробив подібний проект. З того часу людству було запропоновано понад 200 варіантів універсальної мови.

Першою з таких мов, що набула у свій час значного поширення, стала „волапук”. Назва мови походить від двох слів, що означають „світ” і „розмовляти”. Мова, що поєднує елементи англійської, німецької та латини, а також французької та італійської, створена в 1879 році німецьким священником Мартіном Шлейером. За 10 років нею розмовляло майже 200 тисяч жителів Європи.

1887 року під псевдонімом доктора Есперанто побачила світ книга „Lingvo Internacia”. За цим псевдонімом було приховано ім’я польського доктора Л. Заменхофа, який мріяв об’єднати людство за допомогою своєї мови. За ідеєю автора книги, люди мали вивчати, окрім рідної мови, також есперанто. Треба сказати, що його мрія частково збулася: есперанто стало найбільш поширеною і єдиною „живою” універсальною мовою. Зараз більше ніж у 90 країнах є люди, які володіють есперанто. До речі, назва мови „есперанто” перекладається з самого есперанто, як „той, що сподівається”.

Однією з привабливих рис мови є проста, уніфікована граматична структура. Наприклад, усі слова мають фіксований наголос – на передостанній склад, кожній літері відповідає лише один звук. Прикметники закінчуються на „а”, прислівники на „е”, іменники – на „о”. У множині в кінці слова пишеться „j”.

Беручи до уваги, що лексика есперанто ґрунтується на найбільш поширених словах індоєвропейських мов, якими розмовляє більша частина людства, кожен із нас може легко розпізнати багато слів з есперанто.

Есперанто перекладено сотні класичних літературних творів, релігійну, технічну літературу, цією мовою видають більше 100 журналів і газет. Мова живе, але для здійснення фантастичної мрії доктора Заменхофа необхідно лише, щоб у школах усіх країн почали б читати курс есперанто.

Найбільш реальним претендентом на звання універсальної мови може виявитися цілком природна англійська. У XVI сторіччі менше ніж 2

мільйони людей розмовляли цією мовою, сьогодні англійська стала рідною для 400 мільйонів.

Завдання 8. Дайте відповіді на запитання.

1. Чому виникла потреба у створенні універсальної мови?
2. Хто був творцем есперанто?
3. Чим приваблює мова есперанто? Охарактеризуйте її переваги.
4. Яку роль у сучасному світі виконує англійська мова?
5. Які ще мови служать засобом міжнаціонального спілкування?

Завдання 9. Перекажіть текст.

Завдання 10. Прочитайте фрагменти інтерв'ю з доктором філологічних наук Сергієм Старостіним. Поставте запитання до основних тез тексту та запишіть їх.

„Завідувач кафедри Російського гуманітарного університету доктор філологічних наук Сергій Старостін знайомий майже з 400 мовами. 43-річного професора називають „Ходячою енциклопедією”, – пише газета „Комсомольська правда”.

1. Найважче запитання для мене: „Скільки ви знаєте мов?” Бо точно відповісти неможливо. Навіть 10 мов не можна знати однаковою мірою. Ви можете вивчити 500 – 600 слів і чудово спілкуватися в країні. Наприклад, англійську я знаю добре, бо часто нею розмовляю. Але вважаю, що німецька в мене краща. Давньокитайську класику я читаю краще за переважну більшість китайців. Багато мов я знаю на різних рівнях.

2. Я знаю багато людей, які володіють кількома десятками мов. Скажімо, австралійський професор Стівен Вурм вільно розмовляє 30 мовами.

3. Більшість мов я вивчив ще у школі й університеті. Із 5 класу протягом п'яти років на олімпіадах у МДУ був призером: міг написати по реченню на 15 індоєвропейських мовах. В університеті вивчав переважно східні мови.

4. У мене, як це не парадоксально, дуже погана пам'ять: я не пам'ятаю телефонних номерів, адрес, ніколи не можу вдруге знайти те місце, де вже був.

5. А взагалі мову можу вивчити за три тижні. Хоча східні мови, звичайно, дуже складні. На японську в мене пішло півтора року. Мову вчу просто: беру підручник і вчу від початку до кінця. Це займає 2 тижні. Потім – по-різному. Лінгвафонними курсами я ніколи не користувався. А найкраще поїхати в країну й рік там пожити.

6. Граматика простіша в англійській, китайській. Есперанто я вивчив за півтори години. Важко вчити санскрит і давньогрецьку. Але найскладніша мова на Землі — абхазька.

„Міжнародна освіта”, 1997, № 3.

Завдання 11. Підготуйте монолог на тему за власним вибором:

„Чому потрібно вчити іноземні мови?”

„Мови, які я знаю”.

Тема 2 Українські пісні

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З’ясуйте їхнє значення.

Елегантність, трон, босий, вишивана сорочка, стрічка, удова, сирота, уславитися, реліквія, іскра, устрій, уподобання, скарбниця, легенда, переказ, дума, колядка, щедрівка, веснянка, русальні пісні, заклички, примовки, комаха, прясти, ткати, налагодити стосунки, хвалько, дошкуляти, колискова (пісня), голуб, зозуля, лебідь, лірницькі пісні, обжинкові та косарські пісні, лан, панський, кріпацькі пісні, чумацькі та бурлацькі пісні, мандрівка, рекрутські пісні, свекруха, невірник, емігрант, журавлі, дотеп, розрада, поліпшити настрої.

Завдання 2. Випишіть із тексту дієприслівники та дієприкметники, поясніть як вони утворилися.

ПРАЗОК: пишучи – писати + (-учи); написаний – написати + (-ний).

Завдання 3. Запишіть якнайбільше спільнокореневих слів до слова „дар”.

Завдання 4. Утворіть дієслова від іменників.

Прагнення, сподівання, визволення, опанування, прилучення, утручання, переживання, хвилювання.

Завдання 5. Доберіть та запишіть синоніми з тексту до поданих слів.

Устати, величезний (неоціненний), труднощі, захоплювати, надія, суперечка, бідний, сумний, дотеп.

Завдання 6. Підберіть і запишіть антоніми з тексту до поданих слів.

Сміятися, друг, брехня, допомогти, радість, живий, кріпак, дорослі.

Завдання 7. Прочитайте текст.

Українські пісні

„Боже великий єдиний, нам Україну храни...”. Ця пісня стала народно-церковним гімном, вірою у Всевишнього і кращу долю України. Історія її така.

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці – любов до господарювання, німці – дисципліну і порядок, діти Росії – владність, Польщі – хист до торгівлі, Італії – до музики...

Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі святого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишивану сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові був вінок з червоної калини.

– Хто ти? Чого плачеш? – запитав Господь.

– Я – Україна, а плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові й пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущаються з удів та сиріт, у своїй хаті немає правди й волі.

– Чого ж ти не підійшла до мене скоріш? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму горю?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши праву руку, зупинив її.

– Є в мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це – пісня.

Узяла дівчина-Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

Із давніх-давен уславилася земля українська піснями, які передавалися від покоління до покоління, від матері до дітей бережно, як найцінніші реліквії. Пісні розкривали духовний світ народу, його прагнення і сподівання, горе і радість, давали сили в труді і боротьбі за визволення.

Доля української пісні сумна і велична. Незважаючи на перешкоди і лихоліття, вона вистояла і продовжує чарувати красою нові покоління. Кожна пісня, мов іскра, проникає в саме серце.

Минають століття, змінюються суспільні лади, потрясають світ війни і голодомори, на зміну одним поколінням приходять інші зі своїми смаками й уподобаннями. А народна пісня залишається, даруючи свою красу та неповторність.

Українська пісня – це частина духовного життя народу, і вона не залишає його ні в радості, ні в смутку, крок у крок слідує за ним від

дитинства до старості. Без пісні важко собі уявити життя. Навіть страшно подумати, що вона може колись обірватися. Адже в ній усе: біль, мука, щастя, надії, сподівання. Людині боляче – вона співає, весело – вона співає. Через мову й пісню найвиразніше передається душа народу.

Український народ має багату скарбницю пісень, казок, легенд, переказів, дум. Деякі з них пройшли крізь століття і ще сьогодні зачаровують.

А починалося опанування пісненими скарбами народу, прилучення до його обрядів, уявлень, вірувань із дитинства. Поряд із „дорослими” є суто дитячі колядки та шедрівки, веснянки, русальні пісні. А в закличках і примовках, з якими діти зверталися до дощу, сонця, вітру, комах, рослин – сліди віри давньої людини в магічну силу слова й дії. Немало дитячих пісень, приспівок та віршиків зазнало їхнього творчого втручання, адже в дитей специфічне почуття смішного, особлива фантазія. Тут тварини, птахи, комахи сіють, жнуть, косять, прядуть, тчуть. Тож пісня ще раз нагадувала дитині про працю – основу життя. Були й такі, що допомагали випросити щось у товариша, налагодити стосунки після сварки, висміяти хвалька, дошкулити комусь.

Життя кожної людини починається з колискової пісні. Художні образи колискової пісні нечисленні: це – кіт, голуб, зозуля, сон, лебеді, батько, мати. І над усіма колисковими піснями – величний образ матері-жінки, ніжне серце якої сповнене безмежної любові до дитини. Якби не мамина пісня, яким убогим було б наше життя.

Кожне своє враження, кожне переживання людина виливала в пісні. Релігійні почування висловлюються в ліричних піснях; тяжка праця на власнім полі – в обжинкових та косарських піснях („Ой любо та мило”); ще тяжча праця на панських ланах – у кріпацьких („У неділю рано-вранці”, „Яром, хлопці, яром”); мандрівки за заробітком – у чумацьких та бурлацьких („Іхав, іхав та чумак Макара”, „Зібралися всі бурлаки”); туга за ріднею та Батьківщиною на чужині – у рекрутських („Ой не жаль мені ні на кого”); щасливе або безнадійне кохання, суперництво, життя з нелюбом, підступність злої свекрухи, краса природи – у ліричних та родинно-побутових піснях („Цвіте терен, цвіте терен”, „А я в батька росла”, „Била мене мати”). А скільки ніжності, трепету, хвилювання, краси й вірності звучить у піснях про кохання, що треба бути глухим або мертвим, щоб не закохатися в українську пісню. Це справжня окраса нашого життя.

Частина цих пісень пов’язана з порами року (колядки, шедрівки, веснянки) – „Щедрий вечір, добрий вечір”, „Зеленеє жито”. У колядках та шедрівках народ звеличує господаря та його родину, у них ці люди зображені гарними, багатими, щедрими, здоровими, привітними, такими, у яких „радісно на серці, повно на столі”. Такі пісні повинні були накликати щастя і всілякі блага на двір господаря, тому що співали їх від широкого серця, з чистими думками.

Ще в нас прекрасні пісні про славу історію рідного народу. Усе там є: і стогін невірників, і радість перемог, і уславлення героїв, і наші мрії про щасливе життя. А скільки гострого болю, сліз, крику душі в емігрантських піснях, в отих журавлях, що смутними смугами тягнуться в небі від рідної землі в неznані світи.

Прекрасні пісні про Україну. Ці пісні допомагали вижити, надавали сили, закликали до героїчних учинків.

Але найбільше притаманні українському народові не лише ніжні ліричні пісні про кохання, а й жартівливі. Ну, скажіть, хто у світі більш жартівливий, дотепний, ніж українець? Та отой сміх, дотеп і тримає його досі на землі.

Духовне життя людини знайшло вираження в народних піснях і має форму яскравих епітетів, що повторюються (чисте поле, червона калина, зелений явір, красна дівчина, вірний кінь, бистра річка та ін.).

З українських пісень ми бачимо, як глибоко народ відчував красу життя. Народні пісні містять у собі таку силу уяви та багатство ширих переживань, що стали джерелом натхнення поетів і письменників, але народні пісні не тільки надихали літераторів, вони, насамперед, звеселяли сірі будні українців, були розрадою в тяжку годину, поліпшували настрої, полегшували важку працю.

Завдання 8. Дайте відповіді на запитання.

1. Коли українці співають?
2. Які види пісень ви запам'ятали?
3. Про що розповідається в піснях?
4. Які є дитячі пісні?
5. Хто й коли співає колискові пісні?
6. Чому пісні називаються колисковими?
7. Чому українці люблять співати скрізь і завжди?
8. Які пісні найбільше притаманні українському народові?
9. Яке значення має пісня у вашій країні?

Завдання 9. Які ви знаєте українські пісні? Заспівайте.

Завдання 10. Прочитайте й поясніть прислів'я і приказки про пісню.

Без пісні й калини нема України. Найдорожча пісня, з якою мати колисала. Піснею до серця, серцем до народу. Пісня до правди доводить. Пісня ні в добру, ні в злу годину не залишає людину. Хто співає, у того робота скоро минає. Пісня і праця – великі дві сили.

Завдання 11. Розкажіть легенду про пісню.

Тема 3 Українська казка

Завдання 1. Запишіть нові слова. З'ясуйте їхнє значення.

Вислів, учинок, карати, надія, кмітливість, перешкода, сподівання. Упливати (*на кого? що?*); керувати (*ким? чим?*); мріяти (*про кого? про що?*); нараховувати (*що?*); творити (*що?*).

Завдання 2. Прочитайте словосполучення, поясніть їхнє значення.

Митці слова; блискучі майстри; своєрідна побудова; характерні вислови; риси характеру; трикратні повтори.

Завдання 3. Згадайте, які слова називаються антонімами. До поданих слів доберіть антоніми, поясніть їхнє значення.

Фантазія, праця, правда, справедливість, поганий, живий, писемний, мудрий.

Завдання 4. Від іменників – назв держав – утворіть іменники із значенням жителів цих держав. Виділіть словотвірні суфікси.

ЗРАЗОК: Колумбія – колумбієць, колумбійка, колумбійці.

Італія	Росія	Малайзія
Польща	Еквадор	Камерун
Англія	Іспанія	Китай
Франція	Німеччина	Йорданія

Завдання 5. Прочитайте речення, виділені слова та словосполучення замініть синонімами.

1. Із *появою* писемної літератури казка одразу ж *привернула увагу* митців слова.

2. У казці часто бувають *трикратні* повторення *найважливішої* події або вчинку персонажів.

3. Загадки виконують роль *перешкоди* й підкреслюють розум, кмітливість тих, кому їх загадують.

4. Вони зуміли яскраво, образно *розповісти* про перемогу добра, правди, справедливості, милосердя.

Завдання 6. Прочитайте текст. Підготуйтеся дати відповіді на запитання.

Українська казка

З давніх-давен люди мріяли про те, щоб навчитися керувати природою, зрозуміти, що відбувається у світі, мріяли про вільну працю, справедливість, щастя. Із цих надій і сподівань утворився дивний казковий світ, який живе й донині.

Не існує такого народу, котрий не мав би казок, де в незвичайному візерунку переплітаються фантазія і дійсність, історія, побут, звичаї, характери людей, їхні вдача та сподівання.

Блискучі майстри казки творили і творять у різних країнах світу. Це італієць Дж. Родарі, англійці О. Мілн і Д. Біссет, американець Д. Сьюз, поляк Я. Корчак, турок Н. Хікмет, датчанин Г. Андерсен та інші.

Українська казка виникла дуже давно як народна творчість. Із появою писемної літератури вона одразу ж привернула увагу митців слова. Існують такі види казок: народні, тобто ті, які склалися талановитими людьми з народу і передавались усно з уст в уста, і літературні – казки, створені письменниками.

Життя української літературної казки нараховує півтора століття. Інакше кажучи, вона ще дуже молода. Якщо всьому світові вже були відомі китайські казки „Шан-Хої-Кінг”, ірано-арабські „Тисяча і одна ніч”, казки Шарля Перро, братів Грім, то перші записи українських казок було здійснено лише в 40 – 50 рр. ХІХ ст. письменниками Г. Квіткою-Основ'яненком, Л. Боровиковським, М. Максимовичем. А в 1869 – 1870 рр. вийшов перший збірник „Народні південноруські казки” І. Рудченка.

У 1878 році окремим томом видаються казки в зібранні П. Чубинського. За це зібрання український письменник П. Чубинський – автор сьогоднішнього національного гімну українського народу „Ще не вмерла Україна” – удостоєний золотої медалі Міжнародного конгресу в Парижі.

Збірник „Українські народні казки”, підготовлений В. Бойком, перекладений німецькою, французькою, англійською та п'ятнадцятьма мовами народів Індії.

Отож, що таке казка? Казка – народне оповідання про незвичайні, фантастичні події. Казка має своєрідну побудову: вона складається із зачину, основної частини та кінцівки.

Народні казки починаються майже однаково: „Був собі на світі бідний селянин ...”, „Були собі два брати ...”, „Жили собі котик і півник” тощо. Такі початки називаються зачинами. В основній частині розповідається про події та дійових осіб. У ній часто бувають трикратні повторення найважливішої події або вчинку персонажів. Узагалі число три часто трапляється в казках: три брати, три сестри, три дороги і т. ін.

Багато казок закінчується характерними словами: „От вам казка, а мені бубликів в'язка”, „Стали жити-поживати й добра наживати”, „От вони живуть і хліб жууть”. Такі вислови називають кінцівками.

Казки алегоричні: ознаки людей переносяться на речі, звірів, птахів, явища природи. Сопілка, Дзеркальце, Піч, Ведмідь, Вовк, Орел, Сонце, Мороз, Вітер розмовляють, думають, сміються, плачуть, діють, мають такі риси характеру, як люди: Лисичка – хитра, Ведмідь – неповороткий, Заєць – полохливий, Вовк – нерозумний.

Часто бувають у казках загадки, прислів'я, приказки. Загадки виконують роль перешкоди й підкреслюють розум, кмітливість тих, кому їх загадують. Герої казок повинні відгадати загадку, щоб перемогти в змаганні. Наприклад, пан дав загадку багатому і бідному братові: „Що у світі найситніше, найпрудкіше, наймиліше?”

Прислів'я і приказки в казках можуть підкреслювати щось погане чи добре в людях, подіях, явищах. Наприклад: „Слово – не горобець, назад не вернеться”, „Неправдою світ пройде, а назад не вернешся”, „У всякого хазяїна свій порядок”, „Праця чоловіка годує, а лень марнує”.

Усі ці особливості казок свідчать про те, що творці їхні були талановитими людьми. Тому вони зуміли так яскраво, образно розповісти про перемогу добра, правди, справедливості, милосердя. Казки впливають на думки й почуття читачів, викликають бажання бути такими, як улюблені герої.

За своїм змістом казки поділяються на такі види: казки про тварин, фантастичні, побутові. Найдавнішими є казки про тварин. У них діють зайчик-побігачик, лисичка-сестричка, коза-дерева, вовчик-братик. Фантастичні казки також дуже давні. У них тісно переплітається дійсне і надприродне. Казкові герої Іван-богатири, Баба-Яга, Кощії-Безсмертний наділені надприродною силою й дивовижними можливостями. Незвичайними є фантастичні події – бій богатиря зі змієм, перетворення людей у тварин, оживлення мертвих, чудодійні предмети – жива і мертва вода, килим-самоліт, чоботи-скороходи та інше.

Чимало є казок, у яких діють звичайні люди, описуються різні події, предмети, явища, котрі бувають у самому житті. Ці казки називаються побутовими, тому що вони відтворюють щоденне життя народу. Основні ідеї цих казок – ідеї вільної праці, ненависті до гнобителів, засудження жадібності, лицемірства. Так, у казці „Про Правду і Кривду” Кривда (Неправда) виколоє очі Правді, але Правда, змастивши їх чудодійною росю, знову стає зрячою. Правда залишається жити, творити добро, а Кривду покарано: вона гине. Суд правди над кривдою – мрія трудового народу, котрий віками прагнув жити в суспільстві, де, насамперед, цінувалися б працелюбство, чесність, розум, справедливість.

Утвердження людини як мудрої, духовно і фізично прекрасної особистості, боротьба проти сил, що заважають її щастю, є основною ідеєю всіх народних казок. Казки й сьогодні зберігаються в пам'яті народу, тому

що вони, за висловом П. Куліша, „живуть разом з народом, занепадають з ним або цвітуть вічною красою з незнищеними моральними його засадами”.

Українська казка – свідчення невичерпного духовного і морального багатства України – рівної серед рівних, великої серед великих держав Землі.

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання.

1. Який народний твір називається казкою?
2. Яка казка називається народною /літературною/?
3. Хто першим з українських письменників почав записувати та видавати українські казки?
4. Які особливості побудови казки? Наведіть приклади.
5. Яку роль у казках виконують загадки, прислів'я і приказки?
6. Які ви знаєте види народних казок? Наведіть приклади.

Завдання 8. Використовуючи матеріал заняття, закінчіть план характеристики казки.

Характеристика казки:

1. Народна чи літературна?
2. На які частини поділяється?

Завдання 9. Прочитайте казку. Дайте відповіді на запитання.

Бик та Заєць

Жив собі Бик та Заєць. Одного разу помітив Бик, як Заєць біжить через поле та так швидко, немов стріла летить, і сказав Зайцю:

– Який ти щасливий, що так швидко бігаш! Ти можеш утекти з-під носа в найстрашнішого ворога!... Нічого я не хотів би, як тільки так швидко бігати, як ти!

Посміхнувся Заєць від цих слів і так відповів Бикю: „Погане твоє бажання, друже! Я охоче проміняв би свою прудкість на твої гострі й сильні роги. Адже краще гордо боротися з ворогом, ніж усе життя тікати від нього!”

1. Чому Заєць не погодився зі словами Бика?
2. Які слова передають головну думку казки?
3. Дайте повну характеристику казці.

Завдання 10. Згадайте улюблену казку свого дитинства, розкажіть її. Проаналізуйте особливості цієї казки, порівняйте з особливостями української казки.

Тема 4 Писанки і крашанки

Завдання 1. Прочитайте слова та з'ясуйте їхні значення.

Писанка, крашанка, розкопки, археолог, глиняний, орнамент, здібності, полотно, віск, вірування, псувати, проліски, лушпиння, оновлений, таємничий, апостол, милостиня, гріх, покарати, підглядіти, ритуал, грядка, заворожити, топтати, писачок, стати у пригоді.

Завдання 2. Запам'ятайте граматичні конструкції:

торкатися (чого?) руки;
топтати, товкти (чим?) ногами;
вшановувати (кого? що?) героїв, сонце, небо;
зберігати (скільки? як довго?) протягом усіх свят;
пов'язаний (з чим?) із Сонячною системою;
характерний (для чого?) для певної місцевості.

Завдання 3. Утворіть від іменників дієслова.

ЗРАЗОК: друг – дружити.

Символ –

Малюнок –

Подарунок –

Шана –

Фарба –

Хвороба –

Віра –

Охорона –

Завдання 4. До поданих слів доберіть антоніми.

Тяжке, рівний, виникнути, знайти, сторонній, зібрати, хворий, найбільше.

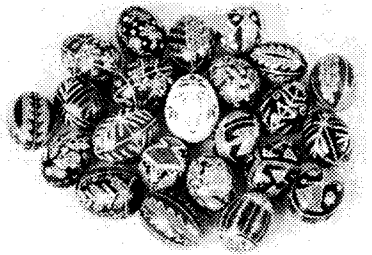
Завдання 5. Прочитайте текст.

Писанки і крашанки

Звичай робити писанки і крашанки виник в Україні дуже давно. У вісімдесятих роках XIX століття під час розкопок археологи знайшли

глиняні яйця. Учені довели, що український звичай розмальовувати писанки походить ще з дохристиянських часів.

Найстаріший орнамент на писанках зберігається ще й досі. Він переважно геометричний. Спосіб виготовлення писанок хоч і простий, проте потребує немалих здібностей, бо малювати на опуклій поверхні яйця значно тяжче, ніж на рівній поверхні полотна чи паперу. Інструментом для виготовлення писанок є паличка з бляшаною трубочкою на кінці – писачок. Для розмальовування використовують різні фарби та віск.

Яйця розмальовують перед великим святом – Великоднем. Згідно з народними віруваннями, крашанки потрібно готувати в суботу тому, що яйця, пофарбовані в п'ятницю, швидко псуються. Крашанки, зроблені в суботу, зберігаються протягом усіх свят.

Яйце як символ життя здебільшого фарбують у червоний, жовтий, синій, зелений і золотистий кольори. Для червоного беруть у крамниці червону фарбу; для жовтого – використовують яблуневу кору, для синього – варять проліски. Стануть у пригоді ще сушені ягоди чорної бузини, лушпиння цибулі, дубова кора. Яєць фарбують 13 (за числом 12 апостолів і Спасителя). Найбільше готують червоних крашанок. Червоний колір як символ оновленого життя здавна шанувало багато народів (стародавні перси, єгиптяни, римляни). Таємничу силу, яка містилася в яйці, стали наділяти здатністю переходити на все, до чого воно торкається. Перше фавоване яйце зберігають, бо вірять, що у священому яйці є сорок милостинь і в ньому перебуває Дух Святий.

Топтати ногами рештки пофарбованого яйця або писанки вважається великим гріхом. Згідно з повір'ям, того, хто буде товкти ногами свячене яйце, Бог покарає хворобою.

Розмальовування писанок – це традиційний ритуал в Україні. Це робила мати-господиня або вночі, або коли в хаті, крім родини, не було нікого стороннього і ніхто з чужих не міг підглядіти.

Лушпиння з писанки розкидали по грядках, щоб був гарний урожай. Підсипали його до кормів курам, аби краще неслися. Окремі писанки символізували й заворожували кохання. Бездітні жінки повинні були кожного року розмальовувати по дванадцять писанок і роздавати їх дітям. Закохані дарували писанки один одному на щастя. Свячені крашанки люди зберігають з року в рік і, як трапиться пожежа, перекидають через вогонь, аби вогонь згас. Уживають свячені яйця й від різних хвороб: пропасниці, курячої сліпоти, зубного болю. Хвора людина носить при собі крашанку доти, доки хвороба не мине

Усі ці вірування свідчать про те, якого великого значення надавали наші предки писанкам і крашанкам. Для них освячені яйця мали магічну силу. Та це й не дивно, бо вірування в яйце в усіх європейських і неєвропейських народів має давню й цікаву історію.

Якщо писанки розмальовують різним орнаментом, характерним для окремої місцевості, то крашанки лише фарбують певним кольором. Перші крашанки були лише червоні та чорні, а пізніше їх почали фарбувати й в інші кольори.

І писанки, і крашанки пов'язані з Сонячною системою, з ушануванням сонця та неба. Наші предки вірили, що писанка має магічну силу – вона приносить добро, щастя, достаток, захищає людину від усього злого.

Забарвлення крашанок має певну символіку. Червоне яйце означає радість, життя, любов; жовте – місяць і зорі, урожай; блакитне – небо, повітря, здоров'я; чорне з білим – пошану духів, душ померлих.

Дарували писанки та крашанки з вірою в те, що вони допомагають, заворюють, охороняють.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Коли виник звичай розмальовувати писанки?
2. Символами якого свята є писанки і крашанки?
3. Що потрібно для розмальовування яєць?
4. Які фарби використовують для розмальовування? Як ці фарби виготовляють?
5. Розкажіть про символіку кольорів.
6. Чому писанки мають таємничу та магічну силу?
7. Які українські звичаї, пов'язані з писанками і крашанками, ви запам'ятали?
8. Чим писанка відрізняється від крашанки?
9. Чи доводилося вам розмальовувати писанки?

Завдання 7. Складіть простий план тексту.

Завдання 8. Перекажіть текст „Писанки і крашанки”.

Завдання 9. Розкажіть про традиції святкування Великодня у вашій країні.

Тема 5 Український рушник

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Відбиття, візерунок, Берегиня, простелити рушник, полотно, витканий рушник, вишитий рушник, ювілей, урочистість, напихваті, діжа, кум, хрестини, озимина, гурт, рід, частування, обжинковий вінок, скриня, дбайливо, хизуватися, посаг, дівчина на виданні, свати, молоді, гільце, домовина, кілок, оздоблення, оберіг.

Завдання 2. Доберіть та запишіть синоніми до поданих слів.

Прадавній, охайний, берегти, хизуватися, оселя, працьовитий, частування, дбайливо.

Завдання 3. Прочитайте текст.

Український рушник

Рушники – це відбиття культурної пам'яті народу, у їхніх візерунках збереглися прадавні магічні знаки, образи „дерева життя”, „берегині”, символіка червоного кольору, які знайшли подальше своєрідне переосмислення й оновлення. Український рушник пройшов крізь віки й нині символізує чистоту почуттів, глибину безмежної любові до своїх дітей, до всіх, хто не черстве душею; він щедро простелений близьким і далеким друзям, гостям.

Його можна порівняти з пісню, витканою чи вишитою на полотні. Без рушника, як і без пісні, не обходяться народження, одруження людини, ювілейні урочистості.

Ознакою охайності, працьовитості кожної господині є прибрана хата й чистий рушник напихваті. По всій Україні поширений звичай накривати рушником хліб на столі. Ним накривали й діжу після випікання хліба, ставлячи її під образами на покуті. Дарунковими рушниками перев'язували кумів і гостей, запрошених на хрестини.

У перший день огляду озимини йшли в поле гуртом – частіше родом. Попереду батько ніс на рушнику хліб-сіль; у кошику, накритому рушником, несла різне частування мати. На зеленому полі розстеляли рушник, клали їжу. Так робили і в перший день оранки, сівки та жнив. Після закінчення жнив господар зустрічав женців із хлібом-сіллю на рушнику, а ті одягали на нього обжинковий вінок.

Коли син вирушав із дому в далеку дорогу, мати дарувала йому рушник, щоб беріг від лиха. Цей звичай існує й нині. Весільний рушник кожна дівчина готувала сама. Вишивати рушник, сорочки матері навчали дочок змалку.

У кожній родині, де підросла дівчина, скриня мала повнитися рушниками. Їх дбайливо оберігали, ними, у крашому розумінні цього

слова, хизувалися: гостям і сусідам неодмінно показували посаг, виготовлений дівчиною на виданні. „Дати рушники” – традиційно означало згодитися на шлюб і готуватися до весілля.

Найбільше обрядових сюжетів, пов’язаних із рушником, збереглося у весільному церемоніалі. Рушники на знак згоди на шлюб дівчина подавала старостам, брали рушники, коли йшли у свати, пов’язували молодих, прикрашали гільце на дівич-вечорі, на рушничок ставали. Намітка, головний убір уже заміжньої жінки, – це довгий (8 м) рушник. У нього загортали маля, що з’являлося на світ. На рушниках опускали в яму домовину.

Гарний був звичай використовувати рушник під час будівництва житла. Його вішали вгорі, у кутку, коли стіни були вже зведені.

Поряд з обрядовим призначенням рушники широко використовували в побуті. Відповідно до функціонального призначення вони мали назви „стирок” (для посуду), „утиральник” для рук і обличчя.

Вишиті рушники – неодмінна окраса кожної селянської хати. У минулому їх вішали над іконами („наобразники”, „божнички”), навколо портретів Т. Г. Шевченка, народних картинок. Рушники вішали на кілок, від чого вони дістали назву „кілкові”. Окрім хат, рушниками в минулому прикрашали також громадські установи – адміністративні будівлі, школи. І сучасну, і традиційну оселю в Україні важко уявити без рушників. Для краси в домі, на щастя в ньому, просто так, для душі.

Рушник у нашому побуті живе й сьогодні. Його використовують на весіллі, під час проводів хлопців до армії. Із хлібом-сіллю на рушнику зустрічають дорогих гостей.

Рушники бувають вишивані й ткані. Для українських вишиваних рушників характерні спільні ознаки, проте кожен регіон має свої відмінності як за формою, так і за способом виготовлення, оздоблення, кольоровою гамою. Візерунки на рушниках – то давні забуті символи: ромб із крапкою посередині – засіяна нива, вазон чи квітка – світове дерево од неба до землі, людська фігурка, немов з дитячого малюнка, – знак Березині, богині хатнього вогнища. А подивіться, де висять рушники. Над вікнами і над дверима, на покуті – це обереги од усього злого, що може зайти в дім.

„Хай стелиться вам доля рушниками!” – казали, бажаючи людині щастя.

Завдання 4. Дайте відповіді на запитання.

1. Що символізує рушник?
2. Із чим порівнюють рушник?
3. Які звичаї, пов’язані з рушником, ви запам’ятали?
4. Як у побуті використовують рушники?
5. Які є види рушників?

6. Як виготовляють рушники?

Завдання 5. Доповніть речення прикметниками.

_____ рушник пройшов крізь віки й нині символізує чистоту почуттів, глибину _____ любові до своїх батьків, дітей, до всіх, хто не черствіє душею, він щедро простелений _____ і _____ друзям, гостям.

Слова для довідки:

Рушник – полотняний, український, строкатий.

Любов – безмежна, віддана, чиста, незрадлива.

Друзі – добрі і вірні, близькі і далекі.

Завдання 6. Прочитайте назви рушників та поясніть їхнє призначення.

Утирач, стирок, плечовий, подарунковий, обрядовий, весільний.

Завдання 7. Доберіть прикметники до іменника „рушник” за різними ознаками.

Завдання 8. Запишіть речення. Слова в дужках поставте в потрібній формі.

Рушник – старовинний оберіг (дім, родина), атрибут (народні свята: весілля, хрещення, зустріч та проводи гостей). Знакова природа (рушник) не обмежується лише його (орнамент). Рушники, які були (оберег), розвішували на (покуття, вікна, стіни). На (рушники) зображували рослинний орнамент у вигляді (дерево життя). Ці рушники зазвичай обведені (хвиляста безперервна лінія), що є символом тривалості життя. Її називають „каймою”. На більшості (рушники) трапляються орнаменти, створені з (трикутники, ромби, квадрати), а також стилізованих (людські постаті, птахи, звірі). Кольори й розміщення мотивів на (рушники) залежать від того, з яких околиць (Україна) вони походять. Рушник є одним із найдавніших (ритуальний атрибут).

Завдання 9. Перекажіть текст.

Тема 6 Хліб у звичаях і повір'ях

Завдання 1. Прочитайте слова. З'ясуйте їхнє значення.

Цінувати, честь, гідність, предки, спадкоємці, археолог, розтирати, корж, серп, коса, сніп, жнива, молотити, соска, м'якуш, паляниця, святиня, збитки, зачерствіти, новонароджений, колосок, гостинність.

Завдання 2. Прочитайте словосполучення, поясніть їхнє значення.

Дрібок солі, кам'яний вік, млинові жорна, прісна страва, орати землю, висівати зерно, жати колосся, житній окрасць, хлібні крихти, глевкий хліб.

Завдання 3. Підберіть і запишіть синоніми з тексту до поданих слів.

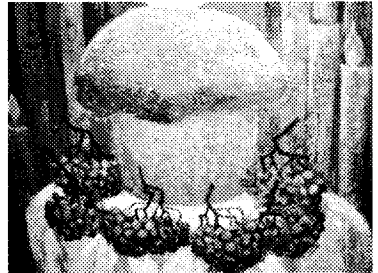
Багатство, поважати, утрата, каравай, окрасць, новонароджений, береги, ненька, хліб.

Завдання 4. Підберіть і запишіть антоніми з тексту до поданих слів.

Предки, бідність, висівати, захід, початок, зустрічати, сумувати, кидати.

Завдання 5. Прочитайте текст.

З давніх-давен народ понад усе цінував хліб, сіль і честь. Хліб – то багатство, достаток, сіль – то гостинність і ширість, а честь – то людська гідність, за яку предки наші стояли, навіть не маючи ані шматка хліба, ані дрібка солі. І нам, спадкоємцям, заповідали стояти на тому.

На думку вчених, уперше людина почала збирати й культивувати хлібні злаки понад 15 тисяч років тому. У кам'яному віці люди їли сирі зерна, лише пізніше вони навчилися розтирати їх між каменями й змішувати з водою. Очевидно, звідси й веде свій початок історія про перші млинові жорна, перше борошно і перший хліб у вигляді рідкої каші.

Археологи стверджують, що ту кашу й можна вважати прахлібом. З часом зерна почали обсмажувати, а потім з'явився перший прісний хліб – коржі з густої зернової каші – тіста. Ці перші ячмінні коржі й знаменували собою початок епохи хлібопечення.

У давнину вирощували хліб у тяжкій праці. Землю орали сохою, зерно висівали вручну. А коли починали зеленіти хліби, за українським звичаєм, люди виходили в поле родиною й тричі обходили його, несучи на руках хліб і сіль, щоб виріс великий урожай. І коли наставав час збирати врожай, то теж на поле в перший день виходили сім'ями хлібороби, чисто одягнені, з хлібом у руках. Господар, повернувшись на схід сонця, промовляв: „Дай, Боже, час добрий, і в пору, і в доброму здоров'ї пожати, та й на той новий рік дочекати”. Жали золоті колосочки серпом або скошували косою. Снопи

складали в копички. А перший вижятий сніп приносили додому, примошували на покутті, де він стояв до закінчення жнив. Молотили зерно ціпом, мололи на жорнах. У народі кажуть: важка праця хліборобська, але люди раділи за свою працю, поверталися до рідної хати, де пахло любистком і м'ягою, і співали пісні.

Ще з народження дитину привчали любити й шанувати хліб. У давніші часи немовля разом з материним молоком уживало хліб: замість сучасних сосок їм давали загорнуту в полотняну тканину м'якушку.

А коли ненька гойдала дитя в колиці, то говорила так:

Хліба нема.

Був буханець –

З'їв баранець.

Була крижинка –

З'їла дитинка.

Старі люди казали дітям: „Їкте на здоров'я та сил набирайтеся. І запам'ятайте: не ми хліб носимо, а хліб нас”.

Хліб для українців не лише матеріальна річ, це – святиня, яка має духовну цінність. Хліб українці називають „святим”, „Божим даром”, „батьком”, „годувальником”, „головою”, „розпорядником”. Без хліба в Україні не обходиться жодна важлива подія. В обрядах хліб символізує життя, а слова „жити” й „жито” в українській мові мають один корінь. Почесне місце посідає хліб у звичаях і обрядах українців. Будь-яке свято не обходиться без паляниці. З хлібом і сіллю зустрічають дорогих гостей. З хлібом проводжають молодих до шлюбу, хліб приносять у дім новонародженого. Виряджаючи сина в далеку дорогу, мати загортала в рушник житній окрасць. З хлібом уперше входять у новий дім.

Шана до хліба закріпилась у народних звичаях. На покутті під образами, що є в хаті священним місцем, колись завжди лежала на столі покрита рушником паляниця. Хліб у народі завжди берегли, цінували, ставились як до святині. Про нього народ створив багато повір'їв, які мали практичний і ритуально-магічний зміст. Кожен шматочок хліба з'їдали повністю, не залишаючи, щоб силу не залишити. Хліб не можна викидати у сміття, навіть хлібні крихти слід зібрати в долоню й з'їсти, або ж віддати худобі чи птиці. Слідкували, щоб хліб не падав додолу. А як упаде, слід підняти, перепросити, поцілувати і з'їсти. Якщо так не зробити, будуть великі збитки. Коли хтось знаходив на дорозі шматочок хліба, не можна було через нього переступати. Треба підняти, обтрусити й покласти на видному місці – птахам. Хліб, який залишався після поминок, роздавали людям. Не можна його давати свиням, „бо на тому світі покійному хліба не дістанеться”. Не позичали нікому з дому хліб, коли йшли вперше сіяти, бо не вродить. Про хліб не можна казати, що він поганий, він може бути лише невипечений, глевкий, сирий, підгорілий, зачерствілий.

Весільний хліб, коровай, треба швидко з'їсти, щоб не засох, бо в молодих „життя всохне”. Крихти зі столу ніколи не змітали на долівку,

ретельно збирали й віддавали курам, а крихти свяченої паски – худобі й птиці. На Прикарпатті сіяли їх по городу до сходу сонця. Вірили, що від тих крихт виростуть квіти марунки, які мають цілющі властивості.

Про хліб і його святість в Україні складено багато приказок і прислів'їв: „Хліб на столі – Бог у хаті”, „Не ми хліб носимо, а хліб нас”, „Хліб житній – батько рідний”, „Хліб – батько, вода – мати”, „З хлібом і стіл – престіл, і хата – багата”, „Коли є хліба край, то й під вербою – рай”, „З хлібом і пісня миліша, і хата тепліша”, „Нема хліба без роботи, а роботи без хліба” та багато інших.

Отже, хліб – це найвища святість. Хліб – це символ сонця, символ єдності роду. Хліб і рушник – одвічні людські символи. Хліб і сіль на вишитому рушникові – гостинність українського народу.

Завдання 6. Доберіть спільнокореневі слова до поданих слів.

Хліб, життя, святий, гість, жати, сіль, вода, народ.

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання.

1. Чому споконвіку українці цінують хліб, сіль і честь?
2. Що вважають прахлібом?
3. Як вирощували хліб у давнину?
4. Як привчали дітей шанувати хліб?
5. Чому хліб посідає почесне місце у звичаях та обрядах українців?
6. Які українські повір'я ви запам'ятали?
7. Як ви розумієте прислів'я „Не ми хліб носимо, а хліб нас”?
8. Як ставляться до хліба у вашій країні?

Завдання 8. Випишіть із тексту прикметники вищого та найвищого ступенів порівняння.

Завдання 9. Складіть тези тексту.

Завдання 10. Перекажіть текст.

Тема 7 Українська хата

Завдання 1. Прочитайте слова та словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Священик, господар, господиня, господа, злагода, скриня, ікона, ладан, дуб, подвір'я, поріг, стежка, доріжка, ластівка, лелека, межа, попіл, світлиця, підвалини, злидні, слід, зла (нечиста) сила, злий дух, домовик,

добрий дух, закладати підвалини, освячення, освячена вода, хліб-сіль на рушнику, поминальний обід, хрестини, родини.

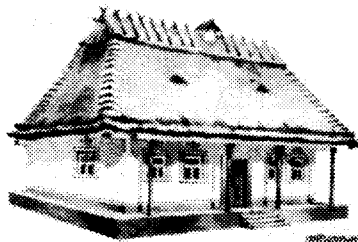
Завдання 2. Поясніть, від яких іменників утворені прикметники.

Пашиний, звіриний, людський, господарський, щасливий, статичний, святковий.

Завдання 3. Прочитайте текст.

Українська хата

Щоб добре жилося родині, щоб у сім'ї всі були здорові, треба вибрати для хати щасливе місце. Таке місце українці обирали ретельно. Освятивши його, залишали там на весь день корову. Як буде корова неспокійною, то це означає, що допікає їй зла сила. Посипали місце попелом і спостерігали, чий слід залишиться на ньому. Якщо пташиний слід – буде справним хатне господарство, звіриний слід – добре буде хазяйнувати господарю, людський – треба змінити місце для хати, бо такий слід залишають злі духи. Хату не будували на стежці, бо боялися, що все з домівки за вітром піде. Не ставили хату на межі, бо дбали про злагоду в родині.

Хату починали будувати навесні, щоб восени вже перейти до неї жити. Будівництво розпочинали за повного місяця, щоб у родині був достаток. Коли закладали підвалини, по кутках залишали гроші та ладан, лили освячену воду. Люди вірили, що до такої хати не наблизатиметься нечиста сила. У листопаді переходили до нової господи. Будівлю освячували: священик вносив ікони, господар – відро води, господиня – хліб-сіль на рушнику. Після освячення влаштовували поминальний обід – згадували всіх померлих родичів. Господарі переносили зі старої хати до нової не тільки речі, а й сміття. Робили це на щастя. У хаті все було раціонально: піч давала тепло та їжу; у скрині зберігали одяг, тканини, прикраси; ліжко з дуба надавало сили господарям; стіл об'єднував усю родину. На стіл гріх було сідати або класти шапку. Назва „стіл” походить від давнього звичаю стелити рушник (скатертину), щоб на нього класти їжу. Незастелений стіл – ознака того, що господарі бідні або скупі. Обід за столом встановлював добрі взаємини між людьми. Хрестини, родини, весілля відзначали у світлиці.

Існувало багато правил поведінки в хаті. Не можна було дивитися в темне вікно, щоб не втратити силу. У хаті не свистіли, бо хтось із родини може піти з дому. Якщо ластівка або лелека влаштує гніздо на хаті, це вважають гарною прикметою. Не можна було викидати сміття з хати після заходу сонця, бо родину обсядуть злидні, не даватиме спокою нечиста сила. Тому сміття або спалювали, або виносили з хати вдень. Якщо в хаті підмітати до порога, то все добре вийде з домівки. Якщо підмітати від порога в хату, то все добре залишиться в господі. Через поріг не віталися з гостями: так чинили тільки погано виховані або злі господарі. Люди казали: „Не подавай руки через поріг, бо посваришся”. Не можна передавати через поріг якусь річ. Розмовляти з сусідкою через поріг також невічливо: слід або запросити до господи, або самому вийти до гостя.

Не можна було ображати домовика. Домовик – добрий дух сім’ї. Якщо до нього добре ставляться, він допомагає родині, приносить щастя, а якщо ображають – він шкодить. Коли родина переходила до нової господи, кликали в нове приміщення й домовика. Вважали, що цей добрий дух живе за піччю.

Інтер’єр української хати ніколи не був статичним, він постійно змінювався відповідно до дня тижня та великих свят. У неділю господиня підлогу застеляла доріжками, стіл – святковою скатеркою, на стіл клала хліб, сіль, ставила квіти. Святково вбирали також ліжка.

Перед Великоднем хату мили, обновляли. Стіни прикрашали новими рушниками, штучними квітами. На Трійцю хату прикрашали живими квітами, травами.

Окрім хати, на подвір’ї селянина були різні господарські споруди, колодязь.

Завдання 4. Дайте відповіді на запитання.

1. Як вибирали місце для хати предки сучасних українців?
2. Коли починали будувати хату?
3. Які звичаї пов’язані з переходом родини до нової хати?
4. Як слід було поводитися в хаті?

Завдання 5. Складіть простий номінативний план тексту.

Завдання 6. Підготуйте розповідь про українську хату.

Завдання 7. Розкажіть про будівництво традиційного житла у вашій країні.

Завдання 8. Прочитайте прислів'я. Доберіть синонімічні вислови з рідної мови.

Дім з гарною жінкою – рай (*азербайджанське*). Чоловік – зовнішня стіна будинку, дружина – внутрішня (*вірменське*). Дім чоловіка – світ, світ жінки – дім (*єврейське*). Без хазяйки хата плаче (*українське*). Яка хата – такий тин, який батько – такий син (*українське*).

Завдання 9. Прочитайте українські вислови зі словом „хата”. Поясніть їх.

Просимо до хати! Повернутися до хати. Моя хата скраю. (Моя хата скраю – я нічого не знаю). Не триматися хати. Сидіти в хаті. У своїй хаті й кути помагають. Із хати світу не оглянеш.

РОЗДІЛ II ВИДАТНІ УКРАЇНЦІ

Тема 1 Уплив української культури на світовий розвиток. Анна Ярославна

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Укріплення, Золоті ворота, князівський двір, приватний, єпископ, Трійця, вінчання, королева, сповнений тривоги, династія, підтримка, ментальність, криза, вище товариство, церковний розкол, толерантний, священна згадка, військові походи, регентша, кирилиця, глаголиця, оточення, придворні інтриги, скрипторій, суворий, упертий, ремісник, купець, корона, монастир, граф, ченці, полювання.

Завдання 2. Прочитайте історичну довідку.

Ярослав Мудрий (близько 978 — 1054) – великий князь київський, син Володимира Святославича, святителя Київської Русі. У 1019 році став Великим князем київським, розбудував Київ, заклав храм святої Софії, заснував бібліотеку та книгописню, поставив величний князівський палац та потужні укріплення із Золотими воротами і церквою над ними.

Володимир Мономах (Володимир Всеволодович) (1053 – 19 квітня 1125) – великий князь київський (1113 – 1125), державний і політичний діяч, письменник, син князя Всеволода Ярославовича і візантійської княжни з сім'ї Мономаха.

Володимир (Володимир Святославич) (958 – 15 липня 1015) – князь новгородський, великий князь київський (980 – 1015). Відомий також як Володимир Великий, Володимир Святий, Святий рівноапостольний князь Володимир. Володимир Великий – хреститель Київської Русі.

Генріх I (4 травня 1008 – 4 серпня 1060) – король франків, правив у 1031 – 1060 рр. Представник династії Капетингів, син короля Роберта II і Констанції Арльської. Уже в 1015 р. його батько, Роберт II, оголошує Генріха герцогом Бургундським, а в 1027 р., після смерті старшого брата, – спадкоємцем престолу. Ще до своєї коронації молодий Генріх разом із братами бере участь у бунті проти власного батька. За час перебування Генріха на престолі (період майже безперервних кровопролитних чвар, голоду) королівська влада, украй послаблена, здобула лише Сеноне, утративши Бургундію. Саме тоді французькі єпископи проголошують Божий мир і Боже перемир'я.

Рауль II Великий – помер 6 вересня 1074, нащадок Карла Великого, граф де Крепі і де Валуа, володар Вексена, Ам'єна, Бар-сюр-Об, Вітрі, Перонна і Мондідьє. Очолював феодалну опозицію до колишнього чоловіка Анни Ярославни. Заради Анни Рауль залишив свою дружину Елеонору, але шлюб з Анною був визнаний незаконним.

Завдання 3. Запишіть синоніми до поданих слів.

Могутній, престарілий, потворний, похмурий, батьківщина, варварський, врода, правитель.

Завдання 4. Поставте слова у формі кличного відмінка.

Анна Ярославна, Ярослав, Генріх, королева, король, Володимир Святославич, Філіпп, Роберт, мати.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Анна Ярославна

Донька великого князя київського Ярослава Мудрого Анна Ярославна народилася близько 1024 року. Зростала в Києві, освіту здобула при князівському дворі, де навчалася в приватних учителів історії, іноземним мовам, математиці, малюванню. Слава про її розум та вроду була відома в багатьох країнах.

Наприкінці 40-х – початку 50-х років XI століття могутня Київська держава встановлює дружні стосунки з Францією. Близько 1048 року до Києва прибуло посольство на чолі з французьким єпископом Готьє Савояром, яке після тривалого чекання дістало згоду великого князя Ярослава Мудрого на шлюб його доньки Анни із престарілим французьким королем Генріхом I. 14 травня 1049 року у стародавній французькій столиці Реймсі в день Трійці в Реймському кафедральному соборі відбулося вінчання. Анна як королева Франції прийняла католицьку віру. Під час вінчання Анна подарувала чоловікові привезене з Києва Євангеліє, писане кирилицею. Пізніше всі королі Франції аж до революції 1793 року приносили присягу на цій святій книзі, навряд чи знаючи, що належала вона самому Ярославу Мудрому.

Життя Анни у Франції було нелегким і сповненим тривог. Король Франції, немолодий уже Генріх I, одружився з нею не тільки через її вроду та розум, а також з державних інтересів, шукаючи завдяки династичному шлюбові підтримки в могутнього на той час великого князя київського Ярослава Мудрого. Високоосвіченій православної киянці, яка виросла в умовах слов'янської ментальності, нелегко було пристосуватися до умов французького вищого товариства, у якому вже визрівали глибока криза, а пізніше безперервні війни та церковний розкол.

„У яку варварську країну ти мене послав: тут житла похмурі, церкви потворні і звичаї жадливі,” – цитата з одного із листів Анни до батька. Але незважаючи на усі труднощі, Анна була дуже толерантною: прийняла

католицьку віру, але й свою віру не забула. Євангеліє, писане слов'янською мовою, було їй священною згадкою про батьківщину.

У 1053 році вона народила сина Філіппа, пізніше Робера та Гуго. Робер у підлітковому віці помер. Король увесь час перебував у військових походах, тож виховувати синів довелося їй.

У 1060 році король Генріх помер, і Анна стала регентшею під час правління свого сина Філіппа I (1060 – 1108). На одному з державних документів, що їх Анна, фактична правителька Франції після смерті її чоловіка, короля Генріха, підписувала разом з своїм сином, малолітнім королем Франції Філіппом, – грамоті Суссанському абатству – стоїть її власноручний підпис, зроблений кириличними літерами: „Анна Регіна” – Анна-королева. Те, що Анна Ярославна й через багато років не забула мови, якої її навчили в Києві при княжому дворі, як і те, що вона взяла з собою в далеку Францію Євангеліє, переписане у скрипторії Софійського собору, як оберег у невідомій країні, свідчить, що її батьківщина, Київська держава, у якій правив батько, великий князь київський Ярослав Мудрий, була країною високої освіти, культури.

У Францію Анна приїхала, маючи ґрунтовну, як на той час, освіту, могла вільно читати кількома мовами, зокрема старослов'янською, грецькою, писала кирилицею, глаголицею. Мабуть, освіченість і висока культура дозволили їй вирізнитися серед оточення французького короля й залишитися в історії не тільки через високе становище королеви, а й, напевно, завдяки мудрості, освіченості. Про авторитет Анни у французькому суспільстві свідчить те, що вона ставила свій підпис на документах великої державної ваги поряд з хрестами неписьменних королівських придворних та й самого короля. Вона знала латину, офіційну мову того часу, але підписувалася рідною мовою, не забуваючи свою батьківщину.

Незвичайною для середньовічної Європи була велика кількість освічених людей серед руських як з вищих верств населення, так і серед звичайного люду – ремісників, священників, купців. Одним з доказів цього є те, що серед давньоруських державців раз у раз трапляються то філософи (Володимир Мономах), то просвітники й правознавці (Володимир Святий), то будівники й письменники (Ярослав Мудрий), у той час як Західній Європі це не було властиво. Європейські монархи зі своїм найближчим оточенням любили здебільшого війни, лицарські турніри, дворові інтриги, а в переважній більшості й узагалі були неосвіченими.

Після смерті короля Генріха I Капетінга Анна тривалий час фактично виконувала обов'язки правителя великої європейської країни. Королева Анна не бере участі в придворних інтригах, як тоді велося у світі. Вона розуміє, що людина, яка збудує церкву, залишиться в людській пам'яті. Так робили київські князі, і так вона зробила у Франції, збудувавши там кілька храмів. Як свідчать історики, ці церкви були подібні до київських

храмів. Один із цих соборів, споруджений 1060 року в місті Санлісі, зберігся до наших днів.

Наприкінці XVII століття на території Вільєрського абатства поблизу міста Етамп на старому кладовищі було виявлено загадкову могилу із зображенням на камінному надгробку жінки в короні. Латинський напис повідомляє, що там упокоїться Агнес, дружина короля. Легенда говорить, що це могила Анни Ярославни, бо саме Агнес у дворі Генріха I звали його королеву. Існує й інша версія, більш достовірна, за якою королева Анна знайшла останній спочинок у заснованому нею монастирі в містечку Санлісі, де їй стоїть мармуровий пам'ятник.

Мабуть, чутки про шляхетну королеву дійшли до апостольського Рима, і Папа Римський Миколай II шле до неї листа: „Раб із рабів Господніх славній королеві шле привітання й апостольське благословення. Вознесемо гідну подяку всемогутньому Богові, подателю благовоління, бо, як ми чули, у жіночих грудях міститься чоловіча сила доблестей. До наших вух також дійшло, преславна дочко, що твоя світлість пребагато виливає благочестивої щедрості на недостойних, щиро старається в благоговійних молитвах. Ти застосовуєш силу суворості до злісно упертих, а в добрих справах, як це від тебе вимагається, виявляєш почуття обов'язку і королівської гідності”. Рядки з цього напівлегендарного листа якнайкраще характеризують королеву Анну, гідну свого високого роду.

Удруге вийшла заміж Анна за графа Рауля III з роду де Крепі і Валуа. У 1062 році в лісі під Санлісі під час полювання, до якого Анна, як справжня слов'янка, мала великий інтерес, граф викрав її, відвіз до себе в замок і вступив з нею в таємний шлюб. Залишена графова дружина Елеонора Брабантська, поскаржилася Папі Римському на підступного графа. Папа наказав розірвати шлюб, але закохані зігнували цей наказ. 12 років подружжя прожило разом аж до смерті графа.

Учені припускають, що після смерті Рауля Крепі 1074 року Анна таємно відвідала Київ, але потім повернулася у Францію, продовжувала правити разом із сином.

У Софії Київській збереглася фреска із зображенням родини Ярослава Мудрого, де зображено Анну Ярославну, а на порталі церкви святого Вінцента в Санлісі у Франції є її скульптурне зображення.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Чією донькою була Анна?
2. Опишіть Анну Ярославну.
3. Чому, на вашу думку, молода руська князівна вийшла заміж за престарілого французького короля?
4. Чи щасливим було сімейне життя Анни Ярославни?
5. Як склалася доля Анни після смерті чоловіка?
6. Розкажіть про правління Анни Францією.

7. Як називали Ярославну французи?
8. Як ставилися до українки у світі?
9. Що відомо про останній спочинок Анни Ярославни?

Завдання 7. Доберіть антоніми до поданих слів.

Дружні (стосунки), тривалий, згода, пам'ятати, неписьменний, мир, ненавидіти, руйнувати, розірвати (шлюб), припускати (щось), гідний.

Завдання 8. Утворіть словосполучення.

Зображення	європейський
князь	дружній
королева	слов'янський
стосунки	кафедральний
війни	київський
країни	шляхетний
собор	безперервний
товариство	вищий
мови	скульптурний

Завдання 9. Запишіть текст, слова в дужках поставте в потрібній формі.

У той час Київ вирував (активне громадське і культурне життя). Князь Ярослав відкривав (школи), заснував (бібліотеки), за його (наказ) переписували і перекладали (книжки). При (двір) князя відбувалися вечори, схожі на нинішні літературно-вокальні, на яких виступали поети, музиканти.

У Франції Анна поширювала традиції (Київська Русь), насамперед повагу до (освіта, культура і мистецтво). Саме Анна Ярославна, за свідченням самих (французи), принесла на (французька земля) книжки, любов до (знання). Після (вона) ще багато століть королі Франції присягали на (Реймське Євангеліє). Абатство Святого Вікентія, засноване Анною Ярославною в 1066 році, побудовано на місці (стара дерев'яна обитель) для (ченці). Тут розміщено пам'ятник (Анна Ярославна). Деякі історики вважають, що Абатство Святого Вікентія — це місце поховання (знаменита донька Ярослава Мудрого).

Тема 2 Видатні жінки України

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Княгиня, рівноапостольна свята, опікуватися, церемонія відкриття, гарем, султан, здобути права, мечеть, лазня, напружена праця, матеріальна скрута, змальовувати життя, Полісся, феміністка, спромогтися, сягнути висот, посісти перше місце, премія, призер.

Завдання 2. Від поданих іменників утворіть дієслова.

ЗРАЗОК: вивчення – вивчати.

Зміцнення, поширення, розвиток, опіка, розбудова, підпис, перемога, насолода, володар.

Завдання 3. Доберіть і запишіть синоніми до поданих слів.

Прославляти, правитель, володарювати, знатися (на чому?), скандал, видатний, шалений (успіх), вродливий, одержати.

Завдання 4. Пригадайте з історії і розкажіть про період Київської Русі.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Видатні жінки України

Від часів Київської Русі й до наших часів жінки-патріотки прославляли свою землю.

Княгиня Ольга доклала чимало зусиль для зміцнення Київської Русі, економічних і культурних зв'язків із Візантією. Як християнка вона сприяла поширенню у своїй державі православної віри. Після смерті ця розумна жінка з надзвичайно сильним характером була визнана православною церквою рівноапостольною святою.

Жінки-українки мали вплив не тільки на розвиток своєї держави, а й інших країн. Три дочки князя Ярослава Мудрого стали королевами європейських держав: Єлизавета вийшла заміж за короля Норвегії Гаральда III, Анастасія – за короля Угорщини Андрія (Ендре, Андраша) I, Анна – за короля Франції Генріха I.

Королева Анна поклала початок культурним відносинам України з Францією (XI ст.). Anna Regina... Під таким ім'ям знають її в Європі, і цим ім'ям Анна підписувала документи державного значення. Після смерті чоловіка дочка Ярослава опікувалася долею Франції і своїх малолітніх

дітей. У червні 2005 р. Президент України В. А. Ющенко взяв участь у церемонії відкриття у Франції пам'ятника королеві Анні.

Історики дослідили життя ще однієї українки, яка жила в XVI ст. Настя Лісовська (Роксолана), яку татари захопили в полон і продали в гарем турецького султана, стала улюбленою дружиною Сулеймана I. Розумна й освічена жінка була порадницею правителя Османської імперії, якій підкорялися тридцять держав. Рабиня стала вільною, здобула права, яких не мала жодна жінка імперії. Її син став султаном. Настя-Роксолана збудувала в Стамбулі мечеть, лікарню, лазні.

Українську і світову літературу збагатили твори Ольги Кобилянської, Олени Теліги, Ліни Костенко та ін. Марко Вовчок (Марія Вілінська) писала свої твори російською, українською, французькою мовами, перекладала з німецької, французької, англійської та польської мов. Вона писала про важку долю української жінки-селянки, найбільш приниженої в суспільстві XIX ст.

Життя письменниці Лесі Українки – це боротьба з важкими хворобами. Завдяки таланту й напруженій праці вона стала визначним поетом. Леся Українка зналася на світовому мистецтві, історії, володіла грецькою, французькою, німецькою, англійською, болгарською, італійською і польською мовами. Перший вірш вона написала в дев'ятирічному віці. Твори Лесі Українки змальовують життя Палестини, Греції, Давнього Риму та її рідного Полісся.

Письменницю Наталю Кобринську називають першою українською феміністкою – борцем за права жінок. Це була видатна громадська діячка Західної України XIX – XX ст. Великий вплив на її творчість мав Іван Франко.

За межами України відомі також художниці Катерина Білокур, Марія Примаченко, Марія Башкирцева, Алла Горська й Тетяна Яблонська, актриси Марія Заньковецька і Соломія Крушельницька.

У першій половині XX ст. на оперних сценах світу володарювали чотири співаки-чоловіки: італійці Баттістіні, Тітто, Карузо й росіянин Шаляпін. І тільки одна жінка спромоглася сягнути їхніх висот і стати поруч із ними. Цією жінкою була українська оперна співачка Соломія Крушельницька. Дочка священика пішла на сцену! Це був скандал, але згодом вродлива і талановита Соломія мала шалений успіх і популярність у Варшаві, Петербурзі, Відні, Парижі, Буенос-Айресі, Нью-Йорку.

Золота медаль фігуристки Оксани Баюл стала першою олімпійською медаллю незалежної України. Олімпійська чемпіонка, відома легкоатлетка Наталя Добринська народилася у Вінниці. Наталя Добринська здобула золоту медаль на Олімпіаді в Пекіні в семиборстві. Цей вид спорту складається зі стрибків у висоту й довжину, метання списа, штовхання ядра, забігу на 200 м, 800 м та ще одну дистанцію – 100 м з бар'єрами.

Співачка Руслана 2004 р. здобула перемогу на конкурсі Євробачення. Переможця конкурсу визначали телеглядачі різних країн Європи. Завдяки

перемозі Руслани, 50-ий конкурс Євробачення відбувся в Києві (2005 р.). Гості столиці насолоджувалися сучасними піснями, милувалися Києвом і його мешканцями, дізнавалися про життя України.

Співачка Тіна Кароль посіла друге місце й одержала премію (25 тис. доларів) на міжнародному конкурсі „Нова хвиля – 2005”, у якому брали участь співаки з 13 країн. На неї чекала ще одна нагорода – спеціальна премія в 50 тисяч доларів від російської співачки Алли Пугачової. Українським співакам-чоловікам жодного разу ще не вдалося стати призерами цих конкурсів.

Українські жінки завжди були активними не тільки в родинному, а й у суспільному житті. У січні 2005 р. Юлія Тимошенко стала Прем'єр-міністром України. За фахом вона економіст, закінчила Дніпропетровський державний університет, захистила кандидатську дисертацію. Ця приваблива й енергійна жінка дуже швидко довела, що вона чудовий оратор і вмілий організатор.

Серед українських жінок є чимало науковців. Близько 100 академіків України – це жінки. Розвитку науки сприяли фізик Антоніна Приходько, біолог Марія Зерова, астроном Олена Казимирчак-Полонська, педагоги Христина Алчевська і Софія Русова.

Значним є внесок українських жінок у розбудову незалежної України. Вони працюють на полях і будовах, керують підприємствами і громадськими організаціями, виховують дітей, знімаються в кіно та встановлюють спортивні рекорди.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Яких відомих жінок України ви знаєте?
2. Чому княгиня Ольга була визнана православною церквою рівноапостольною святою?
3. Які українські жінки впливали на розвиток інших країн?
4. Як потрапили за кордон дочки князя Ярослава Мудрого?
5. Чим прославилася Настя Лісовська?
6. Які риси характеру допомагали українкам правити іноземними країнами?
7. У яких галузях суспільного життя працюють сучасні жінки України?
8. Що ви знаєте про відомих українських письменниць, художниць?
9. Розкажіть про сучасних українських співачок і спортсменок.
10. Хто такі феміністки?

Завдання 7. Запишіть текст, виділені слова замініть синонімами.

Про українську жінку сказано й написано *немало*. Вона *надихала* і поетів, і художників, і композиторів – є Музою, Коханою, Матір'ю,

великою Трудівницею. Завжди *оберігала* свій український рід. І не раз їй *доводилося* ставати *войовницею* на полі битви за гідність українського імені, за майбутнє України.

Протягом усієї історії України немало з них у культурно-освітній, політичній і навіть військовій діяльності не тільки не *поступалися* чоловікам, а й *перевершували* їх. Але завжди на різних *життєвих шляхах* і *перехрестях* українська жінка була на боці милосердя, несла велику любов і сімейне тепло.

Завдання 8. Випишіть з тексту власні назви. Географічні власні назви знайдіть і покажіть на карті. Пригадайте правила написання власних і загальних назв.

Завдання 9. Розкажіть про відомих жінок вашої країни.

Тема 3 Сергій Олексійович Лебедєв. Перший у Європі комп'ютер

Завдання 1. Прочитайте коментар до тексту.

Джон фон Нейман (28 грудня 1903 – 8 лютого 1957) – американський математик угорського походження, що зробив значний внесок у квантову фізику, функціональний аналіз, теорію множин, інформатику, економічні та інші науки. Він став засновником теорії ігор разом із Оскаром Моргенстерном у 1944 році. Розробив архітектуру (так звану „архітектуру фон Неймана”), яка використовується в усіх сучасних комп'ютерах. Значним є внесок Неймана в розвиток багатьох галузей математики. Праці Неймана вплинули на розвиток економічної науки. Учений став одним із творців теорії ігор – галузі математики, у якій вивчаються ситуації, пов'язані з ухваленням оптимальних рішень. Застосування теорії ігор до розв'язання економічних задач виявилось не менш значущим, ніж сама теорія. Третя галузь науки, яка зазнала впливу діяльності Неймана, – теорія обчислювальних машин і аксіоматична теорія автоматів. Справжнім пам'ятником його досягнень є власне комп'ютери, принципи дії яких було розроблено саме Нейманом. І дотепер переважну більшість комп'ютерів виготовляють відповідно до тих принципів, що виклав у своїй доповіді в 1945 р. Джон фон Нейман. Перший комп'ютер, у якому було втілено принципи фон Неймана, був побудований у 1949 р. англійським дослідником Морісом Уїлксом.

Джон Мочлі та Дж. Преспер Еккерт. 1951 року компанія Джона Мочлі та Дж. Преспера Еккерта створила машину UNIVAC (Universal Automatic Computer – універсальна автоматична обчислювальна машина). Перший екземпляр ЮНІВАКА було передано в Бюро перепису населення США. Потім було створено багато різних моделей ЮНІВАКА, які почали

використовувати в різних сферах. ЮНІВАК став першим серійним комп'ютером. Крім того, це був перший комп'ютер, у якому замість перфострічок і карток було використано магнітну стрічку.

Алан Тьюрінг. У 1942 – 1943 роках в Англії було створено за участю Алана Тьюрінга обчислювальну машину „Колос” з 2000 електронних ламп. „Колос” уперше у світі зберігав та обробляв дані за допомогою електроніки, а не механічно.

Том Кілбурн. Учені університету в Манчестері Фредерік Вільямс і Том Кілбурн у 1948 р. створили примітивну ЕОМ під назвою „Бєбі” (дитина). Для запису даних і програми розв’язання задачі вони використали електронно-променеву трубку й першими довели здатність зберігати числа та програми в загальній пам’яті машини. Том Кілбурн і Моріс Уїлкс досягли блискучих успіхів у своїй подальшій науковій діяльності. У 1953 р. запроцював макет першої у світі ЕОМ на точкових транзисторах, розробленої Кілбурном. Роботу було завершено в 1955 р. У машині використовувалися 200 транзисторів і 1300 германієвих діодів. У 60-і роки під керівництвом Тома Кілбурна було створено досить досконалу ЕОМ „АТЛАС” на транзисторах. Використання в ній віртуальної пам’яті й мультипрограмної роботи спричинило великий резонанс серед розробників ЕОМ.

Моріс Уїлкс – визначний учений. Під його керівництвом було створено ще одну лампову ЕОМ „ЕДСАК-2” з мікропрограмним керуванням, уперше запропонованим ученим у 1951 р. У подальшому він працював у галузі програмування, автоматизації проектування комп’ютерів, заклав основи мультипрограмної роботи ЕОМ, консультував багато проєктів і отримав світове визнання як видатний учений сучасності. Президія НАН України присвоїла йому звання почесного доктора НАН України (1998).

Ігор Васильович Курчатов (12 січня 1903 – 7 лютого 1960) — російський фізик, організатор і керівник робіт у галузі атомної науки і техніки в СРСР, академік АН СРСР (1943). Досліджував сегнетоелектрики. Спільно із співробітниками виявив ядерну ізомерію. Під керівництвом Курчатова споруджено перший радянський циклотрон (1939), відкрито спонтанний поділ ядер урану (1940), розроблено протимінний захист кораблів, створено перший у Європі ядерний реактор (1946), першу в СРСР атомну бомбу (1949), першу у світі термоядерну бомбу (1953) і АЕС (1954). Засновник і перший директор Інституту атомної енергії (1943, з 1960 – імені Курчатова).

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. З’ясуйте їхнє значення.

ЕОМ, судно (морське, космічне), співвітчизник, винахід, алгоритм, заслуга, ракета, скарбниця, продуктивність, сенсація, засекреченість, гідно оцінений, конкурувати.

Завдання 3. Із наведених пар слів утворіть складні слова.

Будувати ракету, електрична динаміка, швидко діяти, електрична техніка, будувати комп'ютер, електрична станція.

Завдання 4. Доберіть синоніми до поданих слів і словосполучень.

Спілкуватися, провідне місце, геніальний, завершальний крок, бурхливий розвиток, освоєння (космосу), співвітчизник, піонер, пишатися, досягнення, необмежені можливості.

Завдання 5. Пригадайте, які ви знаєте значення слів „судно”, „операція”, складіть із цими словами речення.

Завдання 6. Прочитайте текст.

Сергій Олексійович Лебедев. Перший у Європі комп'ютер

Сучасний світ важко уявити без комп'ютерів: вони керують літаками та суднами, розв'язують складні задачі, допомагають людям спілкуватися одне з одним та багато іншого.

Наприкінці 40-х років ХХ-го століття довгий шлях створення „логічних машин” дійшов до появи перших ЕОМ. Це було величезне досягнення науки, яке відкривало світові нові необмежені можливості. До цього причетні вчені США (Джон фон Нейман, Джон Мочлі, Преспер Еккерт), Англії (Алан Тьюрінг, Том Кілбурн, Моріс Уїлкс).

Провідне місце серед учених, піонерів створення комп'ютерів, посідає наш співвітчизник – геніальний український учений Сергій Олексійович Лебедев, засновник вітчизняної обчислювальної техніки.

Останнім важливим винаходом, який зробив комп'ютер таким, яким ми сьогодні звикли його бачити, було створення ЕОМ з оперативною пам'яттю, у якій зберігаються алгоритми. Це був завершальний крок у розвитку перших комп'ютерів.

Американці вважають, що створення ЕОМ – це досягнення їхнього вченого Джона фон Неймана. Однак детальніше дослідження історії свідчить, що С. О. Лебедев значно випередив Неймана у створенні ЕОМ зі збереженням у пам'яті алгоритмом.

Працював Сергій Олексійович викладачем Московського вищого технічного училища імені М. Е. Баумана й одночасно молодшим науковим співробітником Всесоюзного електротехнічного інституту, згодом очолив

лабораторію електричних мереж. У 1939 році С. О. Лебедев захистив докторську дисертацію, не маючи ступеня кандидата наук. В її основу було покладено розроблену ним теорію штучної стійкості енергосистем.

1946 року С. О. Лебедева запрошено до Києва на посаду директора Інституту електротехніки (з 1963 року – Інститут електродинаміки АН УРСР). У тому ж році його обирають дійсним членом Академії наук України. За перші два роки життя в Києві він наче підбив підсумок своєї діяльності в галузі енергетики, завершивши її роботою (разом із Л. В. Цукерником) зі створення пристроїв компаундування генераторів електростанцій, відзначеною Державною премією СРСР, а в наступні три роки зробив основний внесок у вітчизняну цифрову обчислювальну техніку – незалежно і паралельно із західними вченими розробив принципи побудови електронних обчислювальних машин з програмою, яка зберігається в пам'ятті, реалізував їх з колективом своєї лабораторії в малій електронно-лічильній машині „МЕСМ” (1949 – 1951).

С. О. Лебедев жив і працював у період бурхливого розвитку електроніки, обчислювальної техніки, ракетобудування, освоєння космосу та атомної енергії.

Сергій Олексійович брав участь у найбільших проектах І. В. Курчатова, С. П. Корольова. Його видатні праці назавжди увійшли до скарбниці світової науки і техніки, а його ім'я – серед імен видатних учених світу.

У 1946 р. Лебедев став директором Інституту електротехніки (спочатку енергетики) Академії наук України. У наступні роки С. О. Лебедев зробив основний внесок у розвиток вітчизняної і світової цифрової обчислювальної техніки.

Понад 20 років С. О. Лебедев працював в Інституті точної механіки та обчислювальної техніки АН СРСР (у 1951 році – керівником лабораторії, з 1952 по 1974 рік – директором), де створив наукову школу в галузі суперкомп'ютерів та спеціалізованих обчислювальних машин для управління системами реального часу й обґрунтував основний напрям розвитку комп'ютерів цих класів – розпаралелювання обчислювального процесу. Серед учених світу немає людини, чий творчий шлях охоплював би такий величезний період розвитку ЕОМ – від створення перших ЕОМ, що виконують лише сотні і тисячі операцій за секунду, до найбільш швидкодіючих супер-ЕОМ із продуктивністю до мільйона операцій за секунду. Серед них: ВЕСМ-1 (1953), ВЕСМ-2 (1959), ВЕСМ-4 (1962), ВЕСМ-6 (1967), а також обчислювальні комплекси М-40 і М-50 (1960), призначені для розв'язання завдань протиракетної оборони. Комп'ютери серії ВЕСМ (від ВЕСМ-1 до ВЕСМ-6) на час створення були кращими в класі універсальних електронних обчислювальних машин. Під час проектування ВЕСМ-6 уперше було використано метод попереднього імітаційного моделювання роботи операційної системи майбутнього комп'ютера, що дозволило знайти низку розв'язків з організації

обчислювального процесу, які забезпечили небувале в історії комп'ютерної техніки довголіття ВЕСМ-6 (її випускали упродовж 17 років).

Під керівництвом українського вченого в Києві було створено першу в Європі ЕОМ – „Малу електронну лічильну машину” (МЕЛМ). Пробний пуск машини МЕЛМ відбувся 6 листопада 1950 року. Регулярна експлуатація почалася 25 грудня 1951 року. У 1952 р. за допомогою МЕЛМ Лебедева розв'язувалися найважливіші завдання світового значення: розрахунки космічних польотів і розробки ракетної техніки та ін. Ця ЕОМ відіграла важливу роль у роботах таких великих учених, як І. В. Курчатова, С. П. Корольова та ін.

У 1952 – 1953 роках „МЕЛМ” була найбільш швидкодіючою (3 тис. операцій за хвилину) і практично єдиною в Європі машиною, що перебувала в постійній експлуатації. За її допомогою розв'язувалися найважливіші науково-технічні завдання в галузі термоядерних процесів (Я. Б. Зельдович), ракетно-космічної техніки (М. В. Келдиш, А. О. Дородніцин, О. А. Ляпунов), ліній електропередач (С. О. Лебедев), механіки (Г. М. Савін), статистичного контролю якості (Б. В. Гнеденко).

Найбільш вражаючим було те, що Лебедеву вдалося побудувати „Малу електронну лічильну машину” (МЕЛМ) усього за два (1948 – 1950) роки, тоді як у Європі на це витратили майже 8 років!

За наступні два роки після створення МЕЛМ С. О. Лебедев створює супер-ЕОМ – „Велику електронну лічильну машину” (ВЕЛМ). У 1956 р. на конференції в Дармштадті ВЕЛМ стала сенсацією й була визнана найбільш швидкодіючою ЕОМ у Європі. Створені в 1958 та 1959 р. ЕОМ М-40 та М-50 також виявилися найбільш швидкодіючими у світі.

Подальший розвиток науки дозволив Сергію Олексійовичу створити супер-ЕОМ другого покоління. У 1967 р. було створено ВЕЛМ-6 (продуктивність 1 млн. операцій за секунду). ВЕЛМ-6 – шедевр творчості колективу Інституту точної механіки й обчислювальної техніки під керівництвом С. О. Лебедева, перша супер-ЕОМ. ВЕЛМ-6 посіла важливе місце у світовому розвитку ЕОМ. У 1972 році Лондонський музей науки придбав машину Лебедева як таку, яка представляє найважливіший етап у світовому розвитку комп'ютеробудування.

На жаль, засекреченість робіт С. О. Лебедева в колишньому СРСР призвела до того, що внесок цього видатного українського вченого в розвиток і становлення ЕОМ не був гідно оцінений його сучасниками.

Тільки в рік 95-річчя з дня народження Лебедева заслуги українського вченого визнали у всьому світі. Як піонер обчислювальної техніки він був відзначений медаллю Міжнародного комп'ютерного товариства: „Сергій Олексійович Лебедев. 1902 – 1974. Розробник і конструктор першого комп'ютера в Радянському Союзі. Засновник комп'ютеробудування”.

Характеризуючи наукові досягнення С. О. Лебедева, президент Академії наук України академік Б. Є. Патон підкреслює: „Ми завжди

будемо пишатися тим, що саме в Академії наук України, у нашому рідному Києві, розквітнув талант С. О. Лебедева як видатного вченого. Він поклав початок створенню в Києві чудової школи інформатики”.

Інститут точної механіки та обчислювальної техніки Російської академії наук сьогодні носить ім'я С. О. Лебедева.

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання та завдання.

1. Чому сучасний світ важко уявити без комп'ютерів?
2. Назвіть учених, причетних до створення ЕОМ.
3. Який внесок зробив С. О. Лебедев у розвиток цифрової обчислювальної техніки?
4. Розкажіть про трудову діяльність ученого.
5. Які комп'ютери створив С. О. Лебедев?
6. Розкажіть про наукові досягнення відомого вченого в галузі комп'ютеробудування.
7. Чому заслуги С. О. Лебедева визнали тільки після його смерті?
8. Якою медаллю був нагороджений помертвено С. О. Лебедев?
9. Як вшанували пам'ять геніального вченого в Росії?

Завдання 8. Запишіть речення, слова в дужках поставте в потрібній формі.

Початок наукової діяльності (Сергій Олексійович Лебедев) був пов'язаний з (енергетика). Згодом видатний учений почав довгий шлях (створення ЕОМ та організація серійного виробництва). Перехід від (один вид діяльності) до (інший) був цілком зрозумілим: розрахунки в (енергетика) вимагали (значний час), і тому геніальний учений став міркувати над тим, як прискорити й автоматизувати (подібні обчислення). Комп'ютери, створені Лебедевим та його (колектив), успішно конкурували з ЕОМ (відома американська фірма ІВМ). Під (його керівництво) було створено безліч складних ЕОМ, і кожна була (нове слово) в (обчислювальна техніка).

Завдання 9. Напишіть тези тексту.

Тема 4 Вадим Євгенович Лашкар'єв. Відкриття транзистора

Завдання 1. Прочитайте коментар до тексту.

Джон Бардін (1908 – 1991) – американський фізик. Двічі лауреат Нобелівської премії: у 1956 – за винахід транзистора та в 1972 за мікроскопічну теорію надпровідності.

Вільям Бредфорд Шоклі (1910 – 1989) – американський фізик, дослідник напівпровідників і транзисторів. Найбільше визнання – Нобелівська премія з фізики, була вручена йому в 1956 році разом із двома його колишніми колегами по Bell Telephone Laboratories Джоном Бардіном і Уолтером Браттейном.

Уолтер Хаузер Браттейн (1902 – 1987) – американський фізик, один із творців першого транзистора, лауреат Нобелівської премії з фізики 1956 року.

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Реле, феритні осердя, капризний, зубець, конкурент, громіздкий, мілітаризованість, дифузія, інжекція, напівпровідник, інтегральна схема, пріоритет, точковий транзистор, кристал германію, шар.

Завдання 3. Доберіть антоніми до поданих слів.

Легкий, надійний, дозволити, компактний, найскладніший, відмовитися, віднімання, вивід, починати, раніше.

Завдання 4. Прочитайте речення і поясніть їхній зміст.

1. Постає запитання: хто ж був першовідкривачем фізичних ефектів, на використанні яких ґрунтується дія транзистора? Це ще одна „біла пляма” в розвитку інформаційних технологій в Україні.

2. Можливо, початок „холодної війни” або „залізна завіса” перешкодили В. Є. Лашкарьову стати нобелівським лауреатом.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Вадим Євгенович Лашкарьов. Відкриття транзистора

Понад 400 років – до початку ХХ сторіччя – творці обчислювальних засобів використовували десяткову систему числення. Для відтворення цифр застосовували колесо з десятьма зубцями, а чисел – набір таких коліс. Саме так у XVII ст. було створено найпростіші прилади для додавання, віднімання і множення чисел (машини Паскаля і Лейбніца), де використовувалося від 8 до 13 коліс.

У XVIII ст. англійський учений Чарльз Беббідж спроектував і спробував створити „аналітичну машину” – першу цифрову обчислювальну машину з програмним керуванням, що мала п'ять пристроїв – арифметичний, пам'яті, керування, введення та виведення (як у перших ЕОМ). Арифметичний пристрій і пам'ять були спроектовані на основі зубчастих коліс загальною кількістю понад 50 тисяч!

У середині ХХ ст. з переходом від десяткової до двійкової системи числення з цією метою почали використовувати електромагнітні реле та електронні лампи (майже одночасно). Згодом великого поширення набули пам'ять і логічні елементи, у яких використовувалися феритні осердя. Поступово ці та багато інших досить громіздких і ненадійних носіїв інформації було витіснено елементами на основі транзисторів, які, удосконалюючись, перетворилися на інтегральні схеми, що містили спочатку тисячі, а згодом – мільйони компонентів.

За 50 років застосування транзисторів у них не з'явилося серйозних конкурентів. Постає запитання: хто ж був першовідкривачем фізичних ефектів, на використанні яких ґрунтується дія транзистора? Це ще одна „біла пляма” в розвитку інформаційних технологій в Україні. Вона пов'язана з діяльністю видатного українського фізика Вадима Євгеновича Лашкарьова. Він по праву мав би одержати Нобелівську премію з фізики за відкриття транзисторного ефекту, якої в 1956 р. були удостоєні американські вчені Джон Бардін, Вільям Шоклі, Уолтер Браттейн.

Першовідкривач фізичних ефектів, які були покладені в основу напівпровідникових технологій і мікроелектроніки, академік Академії наук УРСР (1945) В. Є. Лашкарьов народився і здобув вищу освіту в Києві, працював у Ленінграді та Архангельську. Найплідніші 35 років його життя пов'язані з Києвом. Тут він розпочав свої дослідження в Інституті фізики АН УРСР, а згодом заснував і очолив (з 1960 по 1970 рік) Інститут фізики напівпровідників АН УРСР і кафедру фізики напівпровідників Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

У 1941 році Вадим Євгенович перший у світі експериментально відкрив p - n перехід і розкрив механізм електронно-діркової дифузії, на основі якої під його керівництвом на початку 50-х років в Україні були створені напівпровідникові тріоди. Пріоритет його відкриття підтверджено публікаціями.

Він установив, що обидві сторони „запірного шару”, розташованого паралельно межі поділу міді – закис міді, мали протилежні знаки носіїв струму. Це явище одержало назву p - n переходу (p – від *positive*, n – від *negative*). Розкрив також механізм інжекції – найважливішого явища, на основі якого діють напівпровідникові діоди і транзистори.

Винахід транзистора, компактного, легкого та надійного, відкрив перед світом нові можливості. Транзистор дозволив відмовитися від капризних і громіздких електронних ламп, що дозволило зробити електронну техніку невеликою за розмірами й більш надійною.

Ще в 1941 р. В. Є. Лашкарьов опублікував статті, у яких описав основні принципи роботи транзистора. Вадим Євгенович розкрив механізми, на основі яких і донині працюють усі транзистори. Зробив він це значно раніше, ніж будь-хто у світі. Перші повідомлення в американській пресі про появу транзистора з'явилися в липні 1948 р. – через 7 років після статті В. Є. Лашкарьова...

До кінця життя вчений послідовно і плідно досліджував фізичні властивості напівпровідників. На додаток до двох перших робіт у 1950 р. він і В. І. Ляшенко опублікували статтю „Електронні стани на поверхні напівпровідника”, у якій описали результати досліджень поверхневих явищ у напівпровідниках, що згодом стали основою роботи інтегральних схем на польових транзисторах.

Однак слава не знайшла свого героя. Давалася взнаки мілітаризованість країни. Усі дані його досліджень у колишньому СРСР були засекречені. Це не давало можливості вченому заявити про свої права на патент і прославити нашу країну.

Перше повідомлення в американській пресі про появу напівпровідникового підсилювача-транзистора з'явилося в липні 1948 року. Його винахідники – американські вчені Бардін і Браттейн – пішли шляхом створення так званого точкового транзистора на основі кристала германію n -типу. Перший обнадійливий результат вони одержали наприкінці 1947 р. Проте прилад працював нестабільно, його характеристики були непередбачуваними, і тому практичного застосування точковий транзистор не отримав. 1951 року в США з'явився надійніший площинний транзистор n - p - n типу. Його створив Шоклі. Транзистор складався з трьох шарів германію n -, p - і n - типу загальною товщиною 1 см і був зовсім не схожий на майбутні мініатюрні, а згодом – і невидимі компоненти інтегральних схем.

Уже через кілька років значення винаходу американських учених стало очевидним і вони були удостоєні Нобелівської премії. Можливо, початок „холодної війни” або „залізна завіса” перешкодили В. Є. Лашкарьову стати нобелівським лауреатом.

Сформована вченим наукова школа в галузі фізики напівпровідників стає однією з провідних в СРСР. Визнанням значущості її наукових результатів було створення в 1960 р. Інституту напівпровідників АН УРСР, який очолив В. Є. Лашкарьов.

В. Є. Лашкарьов є піонером інформаційних технологій в Україні в галузі транзисторної техніки. Цілком справедливо вважати його також одним з перших у світі засновників транзисторної обчислювальної техніки. Завдяки його винаходам Україна має сьогодні великий потенціал у галузі електроніки.

У 2002 році ім'я В. Є. Лашкарьова присвоєно заснованому ним Інституту фізики напівпровідників НАН України.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Розкажіть про найпростіші обчислювальні засоби.
2. Хто створив першу цифрову обчислювальну машину?
3. З якою метою почали використовувати транзистори в обчислювальних засобах?
4. Хто першим відкрив транзисторний ефект?

5. Розкажіть про життєвий шлях В. Є. Лашкарьова.
6. Що вам відомо про відкриття цього українського вченого?
7. Що дозволяє стверджувати, що саме В. Є. Лашкарьов є першовідкривачем транзистора?
8. Чому Нобелівську премію за відкриття транзисторного ефекту одержали інші вчені?
9. Чи визнали наукові досягнення В. Є. Лашкарьова?

Завдання 7. Напишіть визначення до термінів.

Машина, схема, технології, дифузія, підсилювач, транзистор, лампи.

Завдання 8. Пригадайте, які речення називають складними. Випишіть з тексту три складні речення. Розкажіть про розділові знаки у складних реченнях.

Завдання 9. Законспекуйте текст.

Тема 5 Гордість і слава України

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Згадки, на теренах, сповнений напруги і драматизму, хист, благословення, крейцер, набожний, теологічний факультет, теолог, мореплавство, прагнення, наразитися (наражатися) на опір, різнобічно обдарована людина, Псалтир, Євангеліє, літературна українська мова, молитовник, крамольний, еквівалент тепла, фосфересційна лампа, запобіжник, карбонізування вуглецевих волокон до жарових електроламп, неонове світло, спадщина, копітка праця, біженці, жертви, оточення, помисли, велич, популяризаторські праці.

Завдання 2. Доберіть і запишіть синоніми.

Щирий (патріот), фахівець, відомий, марно, приваблювати, невдоволення, шалений (опір), обіймати посаду, крамольний, одержати, наразитися (наражатися) на небезпеку.

Завдання 3. Доберіть спільнокореневі слова.

Нація, мрія, життя, мова, блиск, винахід, нагорода, допомога.

Завдання 4. Провідмінійте за всіма відмінками словосполучення.

Відоме ім'я, шалений опір, нові технології.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Гордість і слава України

Ще донедавна мало хто в Україні знав ім'я Івана Пулюя, навіть серед фахівців. Марно було шукати згадки про нього в радянських енциклопедіях і довідниках. Між тим наприкінці XIX – на початку XX ст. українець Іван Пулюй цілком справедливо вважався одним із найвидатніших учених на теренах тогочасної багатонаціональної Австро-Угорської монархії. І лише із здобуттям Україною омріяної незалежності стало можливим повернення на Батьківщину імені визначного фізика і електротехніка, винахідника і громадського діяча, філософа і перекладача, щирого патріота України.

Життєвий шлях Івана Пулюя не вирізняється якимись особливими фактами і подіями, але сповнений глибокої внутрішньої напруги і драматизму. Народився майбутній учений 2 лютого 1845 р. в галицькому містечку Гримайлів (нині Тернопільської області) у родині священика Павла Пульгуя, що в 1881 р. взяв прізвище Пулюй. З дитячих літ Іванко виявляв хист до наук, тож підрісши й одержавши благословення батьків та кілька крейцерів на прожиття, пішки дістався з Гримайлова до Відня (а це близько 1500 км), де за бажанням матері (людини дуже набожної) вступив на теологічний факультет місцевого університету, хоч юнака набагато більше приваблювали природничі й точні науки. Тому після закінчення факультету молодий теолог, незважаючи на гостре невдоволення батьків і постійну матеріальну скруту, вирішив присвятити своє життя не церкві, а науці і продовжив навчання на філософському факультеті Віденського університету, паралельно працюючи приватним учителем. Потім І. Пулюй викладав фізику й математику в австрійській Військовій академії мореплавства в Рісці, поглиблював знання у Страсбурзькому університеті з електротехніки, де здобув у 1876 р. ступінь доктора філософії.

Молодий учений прагнув жити й працювати в рідній Україні, однак його прагнення отримати посаду в Київському університеті наразилися на шалений опір царських урядовців, тож друга половина життя І. Пулюя пов'язана з двома містами – Віднем, де в місцевому університеті він займався питаннями експериментальної фізики, здобувши звання доцента, і з Прагою, де обіймав посаду професора Політехнічного інституту (протягом двох років був його ректором).

Іван Пулюй був різнобічно обдарованою й надзвичайно працелюбною людиною, і це сприяло тому, що він блискуче виявляв себе в різних сферах. Прекрасно знав кілька мов, зокрема німецьку, єврейську, грецьку.

У співробітництві з П. Кулішем, який спеціально приїздив до українського полігота у Відень, та І. Нечуєм-Левицьким переклав з давньоєврейської мови Псалтир та грецької – Євангеліє, які ввійшли до української Біблії, виданої Британським біблійним товариством. Уперше видав літературною українською мовою молитовник, який вважався крамольним у царській Росії, як і чимало популяризаторських праць ученого про фізичні явища природи. Загалом І. Пулюй є автором близько 50 наукових та науково-популярних праць українською, німецькою та англійською мовами.

І. Пулюй також є винахідником багатьох фізичних і електротехнічних приладів, нових технологій, зокрема точного апарата для визначення механічного еквівалента тепла, фосфересційної лампи, електричного телетермометра та запобіжників, способу карбонізування вуглецевих волокон до жарових електроламп, першим дослідником неонових світла. Чимало промислово розвинених країн Європи запатентували запропоновану Іваном Пулюєм конструкцію телефонних станцій та абонентських апаратів, зокрема застосування розподільного трансформатора. За участю нашого геніального земляка збудовано декілька електростанцій на постійному струмі в Австро-Угорщині, а також – першу в Європі на змінному струмі. Багато з винаходів українського фізика одержали високі нагороди, зокрема на всесвітній виставці в Парижі.

Але найвидатнішою науковою спадщиною геніального українського вченого є вивчення теорії рентгенівських променів. Саме І. Пулюю належить першість винаходу рентгенівських, або „X”-променів. Як свідчать незаперечні факти, К. Рентген просто скористався результатами копійчої праці Пулюя й поспішив першим публічно оголосити ці результати.

На думку науковців, внесок Рентгена в дослідження „X”-променів є завищеним. Рентген надавав значення тільки фактам, а не їх поясненню. Іван Пулюй, навпаки, досліджував мікроскопічні процеси цього явища. Дослідники наукових здобутків Івана Пулюя стверджують, що в його другій статті, присвяченій вивченню „X”-променів, містяться значно глибші результати про природу та механізми виникнення цих променів. Пулюєві рентгенограми мали вищу якість, ніж Рентгенові. Пулюй зробив перший знімок людського скелета повністю.

Але тільки науковими дослідженнями не вичерпується талант Івана Пулюя. Велична постать Пулюя й на громадській ниві. Ще гімназистом він засновує молодіжний гурток для вивчення й популяризації української історії та літератури. У роки Першої світової війни виступає за відродження української державності: І. Пулюй разом з І. Горбачевським очолює у Празі Комітет допомоги біженцям і жертвам війни, багато допомагає своїм співвітчизникам з Галичини, яка особливо постраждала від воєнних дій.

Про свою Батьківщину Іван Пулюй ніколи не забував, хоч десятиліттями був вимушений жити й працювати в чужоземному оточенні, але помислами й добрими справами він залишався серед свого народу, співпереживав за його долю, підносив його велич.

Помер І. Пулюй у Празі 31 січня 1918 р. Там же похований, хоч мріяв упокоїтися на рідній українській землі.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Ким був І. Пулюй?
2. Де навчався майбутній учений?
3. Які науки називають точними, а які – природничими?
4. Чому український фізик І. Пулюй працював за кордоном?
5. У яких сферах проявив себе вчений?
6. Чому І. Пулюя називають поліглотом?
7. Розкажіть про винаходи відомого українця.
8. Чому винайдення „X”-променів приписують К. Рентгену, а не І. Пулюю?
9. Розкажіть про громадську діяльність ученого.

Завдання 7. Запишіть слова, вставивши, де треба, потрібні літери.

Зга...ка, енци...клопедія, терм...н, повернен...я, священ...к, священ...ий, пр...вабливий, невдоволен...я, присв...ятити, мат...матика, знан...я, київс...кий, експ...римент, спеціал...но, пр...красно, ...важати, запобі...ник, Галич...ина, досліджен...я, р...нтгенівські пром...ні.

Завдання 8. Визначте рід іменників.

Фахівець, енциклопедія, незалежність, опір, струм, поліглот, прагнення, повернення, першість, оточення, монархія, співробітництво, якість, промінь, карбонізування, волокно.

Завдання 9. Напишіть тези тексту.

Тема 6 Космічні зірки України

Завдання 1. Прочитайте слова. Знайдіть на карті України названі міста. Що Вам відомо про них?

Житомир, Полтава, Одеса, Тернопіль, Харків, Чернігів.

Завдання 2. Прочитайте та запишіть слова. З'ясуйте їхнє значення.

Дослідження, засновник, орбітальна станція, повідомлення, політ, балістична ракета, простір, тріумф, схвилювати, причетний, становлення, механік, супутник.

Завдання 3. Прочитайте дієслова, з'ясуйте їхнє значення, утворіть видові пари.

Заснувати, пропонувати, очолювати, розробляти, створювати, удосконалювати.

Завдання 4. Утворіть складні слова та запишіть їх.

ЗРАЗОК: машина, будувати – машинобудування; науковий, технічний – науково-технічний.

1. Ракета, будувати.
2. Літак, будувати.
3. Радіо, телебачення, апаратура.
4. Весь, світ.
5. Прилад, будувати.
6. Контрольний, вимірювальний.

Завдання 5. Утворіть від поданих власних назв назви жителів міст.

ЗРАЗОК: Чернігів – чернігівець.

Житомир, Полтава, Одеса, Москва, Київ, Харків, Тернопіль.

Завдання 6. До поданих зліва слів підберіть антоніми. Утворіть найвищий ступінь порівняння виділених прикметників і прислівників.

Перший	невідомий
минулий	<i>мало</i>
<i>відомий</i>	останній
свій	<i>високий</i>
<i>багато</i>	теперішній
<i>низький</i>	чужий

Завдання 7. Заповніть таблицю.

Хто?

Кого?

З ким?

Богдан

Валентин

Володимир

Костянтин

Микола

Михайло

Олександр

Сергій

Юрій

Завдання 8. Прочитайте речення. Слова в дужках поставте в потрібній формі.

1. Кибальчич розробив перший (реальний проект) для (політ) людини в (космос).

2. Багато (цінні ідеї) Юрія Кондратюка реалізовано в (сучасна космонавтика).

3. Зроблені (він) розрахунки американці використали для (свій) космічного (проект).

4. Академік Михайло Ягель працював над (створення) міжконтинентальних ракет.

5. Україна бере участь у міжнародних космічних (проекти).

6. Космічні зірки України продовжують світити (люди) (уся) Землі.

Завдання 9. Прочитайте речення. Використайте дієслово потрібного виду.

1. Найперші у світі ракети (створити / створювати) Олександр Засядько.

2. Костянтин Константинов (заснувати / засновувати) перший ракетний завод.

3. Микола Кибальчич (розробити / розробляти) перший у світі проект ракети для польоту людини у космос.

4. Академік Володимир Челомей (навчатися / навчитися) в Полтаві та Києві.

Завдання 10. Прочитайте текст. Запишіть прізвища та імена вчених, які працювали над створенням ракетної техніки.

Космічні зірки України

Повідомлення про перший космічний політ Юрія Гагаріна схвилювало увесь світ. Але й сьогодні не всі знають імена людей, які зробили реальністю цей триумф.

Із початком XX століття основною метою фахівців, причетних до становлення й розвитку авіації, було створення апаратів, важчих за повітря. Спочатку це було цікаво лише окремим ентузіастам. Але згодом ідеї польоту з'явилися в усіх галузях науки і техніки. До розв'язання завдань повітроплавання підключилися також й університети.

Найперші у світі ракети в кінці 20-х років минулого століття створив син українського козака із Полтави генерал-лейтенант російської армії Олександр Засядько (1779 – 1837). Його ж можна назвати засновником ракетних військ – саме Засядько сформував у 1827 році „Ракетную роту № 1” у складі російської армії.

Роботу над розвитком ракетної техніки продовжив Костянтин Костянтинов (1818 – 1871), який народився в Чернігівській області.

Він не тільки вдосконалив бойові ракети, але й заклав фундамент теоретичних досліджень у галузі ракетобудування. До того ж саме він заснував у м. Миколаєві перший ракетний завод.

Інший чернігівець – Микола Кибальчич (1853 – 1881) – розробив перший у світі реальний проект ракети для польоту людини в космос.

Лише після успішного польоту американців на Місяць стало відоме ім'я ще одного видатного українця – Юрія Кондратюка (1897 – 1941). Зроблені ним теоретичні дослідження та розрахунки американські вчені використали для свого космічного проекту.

І сьогодні ми знаємо, що Юрій Кондратюк запропонував багато інших ідей, реалізованих у сучасній космонавтиці. Але вже без нього: він загинув рядовим солдатом у боях із фашистами під Москвою.

Коли в Радянському Союзі почали займатися ракетобудуванням, то серед тих, хто очолив ці роботи, були Сергій Корольов і Валентин Глушко. Житомирянин Корольов та одесит Глушко зробили вагомий внесок в освоєння космічного простору.

Академік Володимир Челомей навчався в Полтаві та Києві. Під його керівництвом було створено ракети „Протон”, орбітальні станції, „Салют-3” та „Салют-5”.

Академік Михайло Янгель працював над створенням міжконтинентальних балістичних ракет.

Успіхи Корольова, Глушка, Янгеля були б неможливі без творчої праці багатьох наукових та виробничих колективів України, серед них Фізико-технічний інститут низьких температур у Харкові, Інститут механіки в Києві, київський завод „Арсенал”, Харківське науково-виробниче об'єднання „Хартрон” та інші.

Сини українського народу зробили вагомий внесок у розвиток ракетно-космічної техніки в інших країнах. Так, наприклад, проект польоту на Місяць, створений українцем Юрієм Кондратюком, реалізував у США теж українець Михайло Яримович. Із Тернопільської області приїхав у США Богдан Гнатюк – один із авторів американської ракети „Трайдент”.

Сьогодні в Україні тривають роботи з дослідження космічного простору, іде робота над створенням космічних супутників та ракет. Україна бере участь у міжнародних космічних проєктах „Альфа” та „Морський старт”. Отже, космічні зірки України продовжують світити людам всієї Землі.

Завдання 11. Перекажіть текст.

Завдання 12. Розкажіть про космічні дослідження у вашій державі.

Тема 7 Олександр Федорович Можайський

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З’ясуйте їхнє значення.

Підкорити, плавання, залежність, навантаження, офіцер, реалізація, присвятити, новаторський, аеродинамічний, повітряний змій, прототип, планер, видовище, віз, запряжений, золота середина, буксирний канат, зірватися з місця, натиск, катастрофа, порив вітру, хвіст, хвостове оперення, шасі, гвинт, пружина, кортик, фюзеляж, каркас, парусина, лак, поломка, недалекоглядність, повітронепроникний.

Завдання 2. Доберіть синоніми до поданих слів.

Замислюватися, співвітчизник, завзято, піти у відставку, боязкі кроки, оптимальний, незабутній, небезпечно, фахівець, ретельно.

Завдання 3. Утворіть словосполучення.

Закон	морський
апарат	природа
птаха	літальний
змія	давній
висновок	важливий
винахідник	український
мрія	повітряний

Завдання 4. Утворіть форми минулого, теперішнього і майбутнього часу дієслів: летіти, дивуватися, конструювати, розуміти.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Олександр Федорович Можайський

Кінець XIX століття – це час, коли багато вчених світу замислювалися над тим, як навчити людину літати. У різних країнах незалежно один від одного вчені намагалися підкорити закони природи та зрозуміти причини вміння птахів літати. Серед наших співвітчизників над проблемами польоту людини довго й завзято працював морський офіцер Олександр Федорович Можайський.

Під час далеких плавань О. Ф. Можайський починає цікавитися літальними апаратами, важчими за повітря. Він годинами спостерігає за польотами морських птахів, порівнює та аналізує їхні польоти. Із цих спостережень Олександр Федорович зробив дуже важливий для розуміння здатності літати висновок: існує залежність між швидкістю польоту й навантаженням, що несе крило, – чим більша швидкість руху, тим більшу вагу воно може нести.

Зробивши кар'єру морського офіцера, Можайський зрозуміє, що це не його шлях, тому вирішує піти у відставку й присвятити своє життя реалізації давньої мрії людства – навчитися літати.

Це був початок довгого шляху до створення першого у світі літака. Авіація тільки починала робити перші боязкі кроки, і про повітроплавання, і літальні апарати, важчі за повітря, написано було в той час дуже мало – занадто новаторськими були ідеї таких літальних апаратів. Олександр Федорович практично все змушений був робити вперше, користуючись тільки власним розумом і досвідом.

Невеликий маєток у Вороновиці, неподалік від Вінниці, у сімдесяти роки XIX століття належав брату Олександра Федоровича. Саме тут винахідник першого у світі літака працював над своїми проектами.

Перші аеродинамічні дослідження Можайський здійснював за допомогою повітряних зміїв. З 1873 по 1876 роки він випробував різні конструкції. За мету геніальний винахідник ставив пошук найбільш оптимального кута нахилу розташування крила. Правильне рішення підказала сама природа: найбільш оптимальний нахил – як у птахів, не більший за 15 градусів. Цю золоту середину використовують в авіації навіть сьогодні.

Крок за кроком Олександр Федорович, експериментуючи, створив конструкцію змія, здатного підняти в повітря людину. Саме цей повітряний змій – прототип першого у світі планера.

Образ людини, яка злітає вгору за допомогою змія, справив на мешканців селища незабутнє враження. Відбувалося це так. До воза, запряженого трійкою коней, прив'язували буксирний канат. Трійка

зривалася з місця – і повітряний змії під натиском повітря піднімався вгору, а під ним, схопившись за спеціальний пристрій, злітав на висоту й винахідник.

Справа ця була нова й небезпечна, тому траплялись і катастрофи. Під час одного із польотів, у результаті сильного пориву вітру, змії перекинувся – і винахідник зламав собі ногу. Так, на гіркому досвіді, Можайський зробив один дуже важливий висновок, що літальному апарату необхідне хвостове оперення для стійкого прямого польоту.

Здобувши серйозний досвід під час роботи зі зміями, Можайський почав працювати над конструюванням літака. Уже в 1876 році український винахідник створив рухому модель (зменшену копію) літака. Модель мала коротке широке крило, хвостове оперення, чотириколісне шасі для злету й посадки і три чотирилопатеві гвинти (два – у прорізах на крилах, а один – попереду, по центру крила). Гвинти оберталися за допомогою годинникових пружин. Модель піднімалась у повітря з додатковим вантажем – офіцерським кортиком.

От що писав близько знайомий з роботами винахідника полковник П. Богославський про цю модель літака 12 січня 1877 року: „Днями нам довелося бути на дослідах літального апарату, створеного моряком Можайським. Винахідник дуже правильно розв’язав проблеми повітроплавання. Апарат не тільки літає, бігає по землі, але може й плавати. Швидкість польоту апарата дивовижна: він не боїться ні води, ні вітру і здатний літати в будь-якому напрямку...”

У липні 1882 року винахідник нарешті розпочав випробовування літака власної конструкції.

Навіть сучасні фахівці дивуються тому, що в той далекий час літак Можайського вперше поєднав усі основні складники сучасних літаків: фюзеляж, крила, хвостове оперення, двигун, повітряний гвинт і повноцінне шасі. Усі ці частини можна побачити в будь-якого сучасного літака.

Конструкція літака була продумана до деталей, ретельно відпрацьована. Вона складалася з легкого каркаса, зверху обтягнутого легкою парусиною, покритою спеціальним повітронепроникним лаком.

Як часто буває з першопрохідниками в нових незвіданих галузях науки, спочатку О. Ф. Можайського супроводжувала невдача. Перший політ літака був невдалим. Апарат рушив з місця й відірвався від стартового майданчика, але потім нахилився набік і впав на землю, ламаючи крило... І все ж, незважаючи на полонку, це була перемога, перша перемога людини над законами природи! І ми пишаємося, що це був наш співвітчизник!

Можайський швидко зрозумів, що причина невдачі першого польоту в недостатній потужності двигунів і поганій стійкості в польоті. Він одразу ж почав створення нового, удосконаленого й більш керованого апарата. Його віра й упевненість у правоті своєї справи викликає велику повагу!

Однак талановитому конструктору не довелося довести роботу до кінця. Винахідник, не відчуваючи підтримки й допомоги, переборюючи недовіру й недалекоглядність російських чиновників, так і не зміг їм довести правильність свого шляху. У 1890 році О. Ф. Можайського не стало. Правильність його ідей довів уже наступний період розвитку авіації.

Двадцять років свого життя віддав О. Ф. Можайський створенню першого у світі літака. Він набагато випередив роботи конструкторів в інших країнах. Сьогодні ім'я Олександра Федоровича Можайського в перших рядах піонерів світової авіації.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Ким за фахом був О. Ф. Можайський?
2. Чим він займався після того, як пішов у відставку?
3. Де конструктор працював над своїми проектами?
4. Які спостереження вів О. Ф. Можайський, щоб створити літак?
5. Що було прототипом першого планера?
6. Коли вдалося створити рухому модель літака?
7. Чому перший політ літака був невдалим?
8. Чому О. Ф. Можайському не вдалося довести роботу над літаком до кінця?

Завдання 7. Пригадайте, що таке цитата, які розділові знаки ставляться при цитатах. Випишіть із тексту речення з цитатою.

Завдання 8. Запишіть слова, вставте пропущені літери.

Кінець..., умін...я, пі...корити, спів...ітчизник, ва...чий, ...постерігати, морс...кий, розумін...я, шви...кість, кар...ера, лю...ськість, досві..., століт...я, в...ликий, ...хопити, н...вдача, ро...почати, повітроплаван...я, розташуван...я.

Завдання 9. Напишіть тези тексту.

Тема 8 Ігор Іванович Сікорський

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Психіатр, гелікоптер, революція, гурток, майстерня, двигун, біплан, установити рекорд, показовий політ, концерн, виключні права, околиці, родоначальник, бомбардувальник, більшовик, тоталітарна машина, терор, розстріл, місія.

Завдання 2. Доберіть синоніми до поданих слів і словосполучень.

Негаразди владнались, чимало, тріумфально, у захваті, придбати, персонал, виняткове значення, труднощі, плачевно, поміркувати, фірма процвітала.

Завдання 3. Утворіть вищий і найвищий ступінь порівняння прикметників.

Улюблений, молодий, цікавий, потужний, важкий, великий, близький, видатний, яскравий.

Завдання 4. Що вам відомо про Жуля Верна? Які твори він написав? Чи знайомі ви з його творчістю?

Завдання 5. Прочитайте текст.

Ігор Іванович Сікорський

Один з найяскравіших представників київської школи літакобудування – видатний конструктор зі світовим ім'ям Ігор Іванович Сікорський.

Народився Ігор Сікорський 25 травня 1889 року в Києві в родині відомого психіатра Івана Олексійовича Сікорського. З юних років хлопчика захоплював світ польотів. Його улюбленою книгою був роман Жуля Верна „Робур-завойовник”. У цьому романі автор розповідав про гігантський повітряний корабель – на зразок гелікоптера. Саме втілення мрії про політ на гелікоптері і стало мрією всього життя Ігора Сікорського.

Починав учитися Ігор Іванович у 1-ій Київській гімназії, потім продовжив навчання в Морському кадетському корпусі в Петербурзі. Однак з часом його покликання стало для нього очевидним. Сікорський поставив собі за мету вступити до вищого технічного закладу і стати інженером. Але йшов 1906 рік... Навчальні заклади внаслідок революції 1905 р. фактично не працювали. Щоб не втрачати дорогоцінного часу, молодий Сікорський змушений був залишити Україну та поїхав навчатися до Парижа.

Згодом усі негаразди на батьківщині владнались, і Сікорський у 1907 році починає вчитися в Київському політехнічному інституті. Навчаючись у КПІ, Ігор Іванович очолив студентський колектив повітроплавального гуртка. Сікорський зробив чимало для створення спеціальної авіаційної майстерні, що дозволило втілити в життя цікаві експериментальні конструкції.

Починає свою конструкторську діяльність Ігор Іванович зі створення гелікоптера, хоча ніхто в той час не вірив у перспективність конструкції, що підійматиметься вертикально. Уже в липні 1909 р. у дворі свого київського будинку двадцятирічний студент завершує складання першого гелікоптера, який міг підняти власну вагу. Однак двигунів потрібної

потужності для виконання польоту людини на гелікоптері тоді ще не було. На деякий час Ігор Іванович залишає тему гелікоптерів, щоб триумфально повернутися до неї наприкінці 30-х років ХХ-го століття...

Перший успіх до нього прийшов зі створенням п'ятого літака власної конструкції – С-5. На цьому біплані Сікорський склав іспит на звання пілота, установив чотири рекорди, виконав показові польоти й навіть покатав пасажирів. Газети і журнали із захватом писали про авіамайстерні й льотну школу київського студента.

Багатий досвід конструктора Ігор Сікорський одержав, проектуючи аероплани. У 1911 р. Сікорський розробив свій шостий літак – С-6 з більш потужним двигуном і тримісною кабіною. На ньому він установив світовий рекорд швидкості в польоті з двома пасажирами.

У квітні 1912 року Російсько-Балтійський вагонний завод (РБВЗ – великий на той час концерн зі світовим ім'ям) придбав у Ігоря Сікорського виключні права на виробництво біплана С-6А та запросив його на посаду головного конструктора авіаційного відділу в Петербурзі.

Технічний персонал відділу літаків „РБВЗ” складався виключно з київських конструкторів, які переїхали в Петербург за запрошенням І. І. Сікорського, серед них О. С. Кудашев, А. А. Серебреніков, Г. П. Адлер.

Літо 1913 року має виняткове значення у становленні світової авіації. У небо злетів перший у світі чотиридвигунний літак — „Російський витязь”. Потім з'являється його вдосконалений варіант „Ілля Муромець”.

Сьогодні багатодвигунні літаки – звичайне явище, але конструктори на початку ХХ-го століття вважали створення таких літаків неможливим, бо дуже багато труднощів перешкоджало цьому. Але подолання, на перший погляд, нездоланих труднощів було звичайним для І. І. Сікорського.

Багатодвигунні літаки Сікорського встановили багато світових рекордів. Під час перших польотів „Російський витязь” над околицями Петербурга здолав відстань у 100 км, для того часу це було дуже багато!

2 серпня 1913 року Сікорський піднімає на „Російському витязі” 8 людей і літає з ними 1 годину 54 хвилини. „Ілля Муромець” у червні 1914 року підняв у повітря вже 10 людей. Через кілька днів Ігор Іванович Сікорський долає відстань Петербург – Київ і назад, побивши всі світові рекорди тривалості й висоти польотів.

Літаки „Російський витязь” та „Ілля Муромець” стали родоначальниками всіх багатодвигунних важких літаків у світі!

Багато перспектив відкривалося перед новими літаками! Але всі плани зламала Перша світова війна, що розпочалася в 1914 році. Пасажирські літаки перетворилися в бомбардувальники...

У 1917 році на хвилі народного незадоволення та в ситуації хаоса до влади прийшли більшовики. Почала створюватися радянська тоталітарна машина. Це був початок страшного червоного терору. Найбільшою

загрозою для нового режиму були мислячі й упевнені в собі особистості. Безумовно, до них належав І. І. Сікорський, який не приховував свого негативного ставлення до радянської влади.

На початку 1918 року один із колишніх співробітників Сікорського, який працював із більшовиками, прийшов до нього вночі додому і сказав: „Становище дуже небезпечне. Я бачив наказ про ваш розстріл”.

Популярність зіграла з І. І. Сікорським злий жарт: він становив для комуністів подвійну небезпеку – як друг царя Миколи II та як дуже популярна людина (його знав увесь Петербург, багато хто дивився на нього як на героя). Саме через ці обставини він змушений був виїхати з батьківщини в березні 1918 року.

Кілька тижнів Сікорський живе в Лондоні. Потім переїздить до Франції та йде на інженерно-авіаційну службу за рекомендацією давнього знайомого начальника французької військової місії в Росії генерала Ніссе. Але у Франції йому не вдалося реалізувати свої мрії. У березні 1919 року Сікорський переїжджає до США.

Важко складалася доля І. І. Сікорського в Америці. Ігор Іванович спочатку дуже бідував. Він змушений був давати уроки математики, читати лекції з авіації й астрономії. Потім, завдяки своєму завзятому характеру, Сікорський зібрав трохи грошей для початку своєї справи.

В Америці Сікорський реалізував ідею важкого, швидкісного, вантажопідйомного літака-кліпера (гідроплана), що міг підійматися та сідати на воду. Він побудував серію таких кліперів. Чотиридвигунні літаки-гіганти купила компанія „Пан Америкен”, одна з найбільших авіакомпаній. Ця компанія купувала в Сікорського цілі серії машин, які працювали на нових міжконтинентальних трасах – через Карибське море в Південну Європу. Гідроплани Сікорського стали першими літаками, що почали літати через океан. Літаючий човен Сікорського 8-42 у 1934 році встановив багато світових рекордів вантажопідйомності і швидкості польоту.

Поступово літаючі човни 30-х років стали втрачати популярність через звичайні літаки. Адже було побудовано вже так багато аеродромів, що необхідність у посадці на воду відпала, і звичайний „сухопутний” літак зміг перелітати через океан. Сікорському потрібно було гарно поміркувати: чи починати змагання з корпораціями (такими, як „Боїнг” або „Дуглас”), чи знайти нову галузь, зайнятися тим, чим ще ніхто не займався. Ігор Іванович вибрав останнє й почав конструювати гелікоптери.

Спочатку навіть найближчі співробітники Ігоря Сікорського не були впевнені, що створення гелікоптера буде вдалим. Проте І. І. Сікорському знову вдалося домогтися великого успіху!

Випробовування перших гелікоптерів Сікорського відбулися в 30 – 40-х рр. XX століття. Його гелікоптери використовували у воєнних діях наприкінці Другої світової війни (1939 – 1945) і у війні в Кореї (1950 – 1953). Але, насамперед, їх використовували як рятувальні засоби.

Головним завданням гелікоптера конструктор вважав не військове застосування, а порятунок людського життя. За роки війни в Кореї санітарні гелікоптери Сікорського врятували більше 10 тис. людей.

Гелікоптери Сікорського – це великий внесок не тільки в американську, але й у світову промисловість. Гелікоптери почали виробляти у всьому світі. Світова гелікоптерна промисловість своїм існуванням завдячує геніальному українському конструкторові І. І. Сікорському.

Гелікоптери Сікорського будували одночасно в Англії, Франції, Німеччині, Італії, Японії. Це виняткове явище у світовій авіації! Багато „професій” вони мали – військові та пасажирські, гелікоптери-крани, гелікоптери-амфібії та багато інших.

У 1957 році Ігор Іванович вийшов на пенсію. Його фірма процвітала, посідаючи перше місце у світі за кількістю вироблених гелікоптерів.

У компанії І. І. Сікорського працювало багато українських емігрантів, що згодом стали професорами найбільших американських університетів, – О. Нікольський, М. Олександров, В. Гарцев. На інших американських фірмах також працювали відомі українські авіатори і конструктори, які зробили значний внесок в авіаційну промисловість США. Невідомо, як би склався розвиток авіації у США без цих особистостей.

Ігор Іванович Сікорський, безперечно, належить до числа найвидатніших технічних геніїв ХХ сторіччя. Ім'я нашого геніального співвітчизника в Національному залі слави винахідників США поряд з іменами багатьох інших геніальних винахідників. Почесна медаль Джона Фрица „За науково-технічні досягнення в галузі фундаментальних і прикладних наук” у галузі авіації була присуджена тільки двом особистостям – Ігорю Сікорському й Орвіллу Райту.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. До якої школи літакобудування належав І. І. Сікорський?
2. Яка мрія всього життя була в майбутнього вченого?
3. Про що ви мрієте?
4. Де здобув вищу освіту І. І. Сікорський?
5. З якого літального апарата розпочав свою конструкторську діяльність Ігор Іванович?
6. Що створив І. І. Сікорський протягом життя?
7. Чому вчений виїхав за кордон?
8. У яких країнах він жив?
9. Розкажіть про діяльність конструктора в Америці.
10. Чому гелікоптерна промисловість своїм існуванням завдячує І. І. Сікорському?

Завдання 7. Випишіть з тексту 10 складних слів. Від яких основ вони утворені?

Завдання 8. Напишіть простий план тексту.

Завдання 9. Перекажіть текст.

Тема 9 Сергій Павлович Корольов

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Планер, дипломний проект, літальний апарат, забава, ентузіаст, стратосфера, рідке паливо, ракетоплан, безпідставні звинувачення, НКВД, залповий вогонь, фронт, бойовий літак, прискорювач, конструктор, оснащення, стан невагомості, орбіта, штучний супутник, епохальна подія, хист.

Завдання 2. Доберіть і запишіть синоніми до поданих слів.

Захопитися, невдача, невеличкий, велике значення, безцінний досвід, забави, клопотати, епохальна подія, обігнути, хист, супротивник.

Завдання 3. Пригадайте, що таке числівник. Які є числівники? Наведіть приклади.

Завдання 4. Провідмініайте за всіма відмінками.

1941 рік, 18 секунд, перший супутник.

Завдання 5. Складіть і запишіть речення зі словами: безумовно, безперечно, мабуть, отже, можливо.

Завдання 6. Прочитайте текст.

Сергій Павлович Корольов

Безумовно, найвидатнішою людиною свого часу можна впевнено назвати Сергія Павловича Корольова. Народився він 1907 р. в Житомирі. У 1924 р. закінчив в Одесі професійно-технічну школу. Навчався в Київському політехнічному інституті. Саме в цьому навчальному закладі майбутній учений почав виношувати плани реактивного руху.

Як конструктор С. П. Корольов починав свою діяльність із розробки ряду конструкцій планерів. На побудованих ним планерах він літав і сам.

Свій дипломний проект – розробку легкодвигунового літака СК-4 – виконав під керівництвом А. М. Туполева. Цей літак був побудований і пройшов у 1930 р. льотне випробування. Після знайомства з працями К. Е. Цюлковського Корольов захопився ідеями створення літальних апаратів ракетного типу.

У 1931 р. С. П. Корольов створив і очолив Групу вивчення реактивного руху (ГВРР). Мета цієї групи – вивчення та дослідження всіх питань, пов'язаних із будуванням ракет та їхнім використанням.

Створивши багато проектів ракет, різноманітних за своїми схемами та характеристиками, С. П. Корольов разом із Ф. А. Цандером, Ю. А. Побєдоносцевим, М. К. Тихонравовим та В. П. Глушком шукав правильний шлях у зовсім невідомій галузі людських знань – польотах ракет. То був шлях проб та помилок – щось ученим вдавалося, а десь на них чекала невдача. Але група, керована С. П. Корольовим, упевнено йшла вперед.

Найбільшим успіхом цієї групи можна вважати проект ракети на рідкому паливі – ГВРР-13. Реалізуючи на практиці ідею К. Е. Цюлковського (ракетного двигуна на рідкому паливі), С. П. Корольов та інші учасники групи досягли першого успіху на шляху становлення ракетобудування. 17 серпня 1933 р. ракета ГВРР-13 уперше злетіла в небо. Хоча весь політ тривав лише 18 секунд, але він мав велике значення для майбутнього космічної техніки. Це стало початком вітчизняної школи конструювання ракет.

Сучасникам здавалося, що робота групи – це лише забави декількох ентузіастів, але час усе розставив на свої місця. Ентузіазм групи зробив головне – заклав основи знань у новій галузі науки. Без цього безцінного досвіду не було б ні першого штучного супутника Землі, ні першої людини в космосі, ні польоту на Місяць.

Наступною посадою С. П. Корольова була в 1933 році посада заступника директора Реактивного інституту, потім у 1934 р. – керівника відділу ракетних літальних апаратів цього інституту.

У 1934 р. вийшла праця С. П. Корольова „Ракетний політ у стратосфері”. Він розробив ряд проектів крилатих ракет з автоматичним управлінням та ракетоплана РП-318-1, який уперше в СРСР здійснив політ під управлінням льотчика (1940 р.).

На жаль, не минула важка доля й цього видатного вченого... Арештований за безпідставними звинуваченнями в тому, що розробки ракетної техніки велися нібито без достатнього теоретичного підґрунтя, був засуджений у 1938 р. до 10 років ув'язнення. Невідомо, як склалася б доля С. П. Корольова, якби не успішний політ ракетоплана РП-318-1. Успіх цього проекту дав змогу А. М. Туполеву клопотати про переведення С. П. Корольова до Особливого технічного бюро НКВД (у цьому KB працювало багато інших видатних інженерів, яких було заарештовано за різними звинуваченнями).

Працюючи в цьому КБ у роки Великої Вітчизняної війни, С. П. Корльов розробляв проекти оснащення серійних бойових літаків рідинними ракетними прискорювачами. Ці прискорювачі значно збільшували швидкість літаків, зменшуючи розбіг літака перед зльотом, надаючи можливості за короткий час у польоті дуже швидко прискоритися. Безумовно, великим внеском у справу перемоги було створення під керівництвом Сергія Павловича нового класу зброї – систем залпового вогню. Ця зброя, що наводила жах на супротивника, отримала на фронті лагідну назву „Катюша”.

У 1945 р. С. П. Корольов був направлений до Німеччини для вивчення досвіду роботи над ракетами німецького вченого Брауна. У 1946 р. Сергія Павловича було призначено головним конструктором керованих балістичних ракет дальньої дії. Це був початок нового етапу творчої діяльності С. П. Корольова.

Восени 1948 р. стартувала ракета Р-1, з якої почалася післявоєнна історія вітчизняної ракетної техніки. Подальшим удосконаленням ракети Р-1 стали В-1А, В-1Б, В-1В, В-1Д і В-1Е. Ці ракети призначалися для вивчення стратосфери й несли на собі наукові пристрої. Також на цих ракетах почалося випробування перевантажень і стану невагомості на живих організмах. Ці дослідження заклали базу для першого польоту людини в космос.

Наступним кроком стали проекти ракет В-2, В-5, В-11. Кожна з цих ракет була видатною по-своєму. В-5 була першою ракетою у світі, що досягла дальності більше, ніж 1000 км. Ракети В-2 та В-11 були призначені для вивчення геофізичних процесів.

Відома ракета конструкції С. П. Корольова Р-7 (перша у світі міжконтинентальна ракета) вивела на орбіту перший у світі штучний супутник Землі („ШСЗ”), який сповістив про початок космічної ери.

Лише через два роки після запуску першого „ШСЗ” відбулася нова епохальна подія. Досягнувши другої космічної швидкості (11,2 км/с), автоматична міжпланетна станція „Луна-1”, виведена третім супутником ракети „Восток”, пройшовши на початку січня 1959 р. поблизу Місяця, стала першою штучною планетою Сонячної системи.

У вересні того ж року така сама станція вперше досягла поверхні Місяця, а через декілька тижнів „Луна-3” обігнула Місяць, сфотографувала його зворотний бік і передала радіоканалами ці знімки на Землю. Але головною подією життя С. П. Корольова став запуск у космос корабля „Восток” з першим у світі космонавтом Юрієм Олексійовичем Гагаріним на борту.

Не можна оминати факт залучення С. П. Корольовим українських учених та інженерів для розв’язання завдань практичної космонавтики.

Починаючи з 1960-го року, в Україні було створено потужну сучасну промислову базу, що реалізувала фундаментальні розробки вчених у галузі космічної техніки і технології.

В історії освоєння космічного простору з ім'ям С. П. Корольова пов'язана епоха перших визначних досягнень. Видатний організаторський хист і талант великого вченого дозволили йому впродовж ряду років спрямовувати роботу численних науково-дослідних і конструкторських колективів на розв'язання проблем космічних польотів. Його конструкторські розробки в галузі ракетної техніки мають виняткову цінність для розвитку вітчизняного ракетного озброєння, а в галузі космонавтики – світове значення.

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання.

1. Чим захопився С. П. Корольов після навчання в Київському політехнічному інституті?
2. З ким учений працював над створенням ракет?
3. Коли перша ракета злетіла в небо?
4. Яке значення мав цей короткотривалий політ?
5. Розкажіть про першу у світі міжконтинентальну ракету.
6. Чому відомого вченого заарештували?
7. Які ракети спроектував конструктор?
8. Що таке „Катюша”?
9. Чому запуск корабля „Восток” став головною подією в житті С. П. Корольова?

Завдання 8. Запишіть слова, вставте пропущені літери.

...творити, розро...ка, л...отний, випробуван...я, пов...язаний, ракет...будування, ро...ставити, конструюван...я, д...ректор, к...рівник, від...іл, л...отчик, ва...кий, цін...ість, кол...ектив, залучен...я.

Завдання 9. Напишіть тези тексту.

Тема 10 Василь Андрійович Тропінін

Завдання 1. Пригадайте, що вам відомо про Третьяковську галерею.

1. У якому російському місті відкрито Третьяковську галерею?
2. Хто її заснував?
3. Які картини зберігаються в цьому музеї?

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

- а) весілля, доля, мистецтво, пташка, палац, твори (твір), пожежа;
- б) портретист, кріпак, юнак, селянин, передова людина, хлопчик;

- в) гідний, видатний, визначний, чудовий;
- г) загинути, свідчити, належати, втратити, журитися, визнаний.

Завдання 3. Поясніть значення словосполучень.

Створити проект церкви; розписати церкву; втратити кріпака; дістати визнання; пам'ятка культури; повернути увагу.

Завдання 4. Доберіть антоніми.

Добре, воля, найкращий, молодий, радіти, неволя, погано, найгірший, ранній, старий, журитися, пізній.

Завдання 5. Знайдіть спільнокореневі слова.

Наказ, українство, кріпацький, воля, наказувати, селянин, український, село, автопортрет, оселитися, кріпак, неволя, наказати, оселя, українець, вільний, портретист, художній, Україна, поселення, кріпацтво, портрет, селянство.

Завдання 6. Прочитайте текст. Зверніть увагу на кукавський період життя видатного російського портретиста Василя Тропініна.

Василь Андрійович Тропінін (1776 – 1857)

Нелегкою була доля видатного російського художника українського походження В. А. Тропініна. Народився в с. Карпово Новгородської губернії 19 березня (30 березня) 1776 року. До 47 років він був кріпаком графа І. І. Моркова, якому належало село Кукавка (тепер це село Могилів-Подільського району Вінницької області). Граф Морков, усвідомлюючи талант свого кріпака, оплатив його подальше навчання в Санкт-Петербурзькій академії мистецтв. Тропінін брав уроки в самого Степана Щукіна – художника-портретиста.

Картина художника Тропініна „Хлопчик, що журиться над загиблою пташкою” привернула увагу видатних художників. Вона була визнана гідною золотої медалі. Але Морков, боячись втратити талановитого кріпака, наказав Тропініну повернутися з Петербурга до Кукавки. За його наказом Тропінін склав проект палацу та церкви в Кукавці, розписав церкву. Кукавська церква збереглася до цього часу як визначна пам'ятка культури.

У 1804 – 1821 рр. В. Тропінін жив у с. Кукавці. Переважно Василь Тропінін працював як управитель господарства, а також учителем і

наставником графських дітей. Лише під час нечастих візитів до Москви він міг продовжувати вчитись художньому мистецтву. Граф пишався й дорожив ним, але не показував цього на людях. Після виставки 1804-го року президент Академії мистецтв граф Строганов клопотався про те, щоб Тропініну була дарована вільна. Графу Моркову було запропоновано простити величезний картярський борг в обмін на волю художника, але граф хотів виплатити борг.

У селі Тропінін продовжував активно малювати пейзажі, церкви, селянок і селян. У Кукавці художник одружився з кріпачкою Ганною Іванівною Барабаш, яка народила йому сина Арсенія. Тропінін став досить важливою людиною в будинку графа Моркова. Це видно і з багатого одягу, у якому він зобразив свою дружину, власне, портрет жінки з Кукавки зараз у Третяковській галереї в Москві.

Тропінін любив Кукавку, її чудову природу, добре знав життя селян-кріпаків. Про це свідчать його картини „Дівчина з Поділля”, „Українець”, „Молодий український селянин”, „Весілля в Кукавці”.

У 1821-му Тропінін з родиною графа Моркова переїхав до Москви. 8 травня 1823 року, коли талановитому кріпакові виповнилося 47 років, йому була дарована воля. Визнання дістали портрет сина художника, портрет О. С. Пушкіна, автопортрет. Художник створив портрети видатних російських професорів, генералів. У 1824 р. отримав звання академіка.

Багато ранніх картин Тропініна згоріло під час пожежі в московському будинку графа Моркова. Найкращі з картин, що збереглися до цього часу, можна побачити в Третяковській галереї, Київському музеї українського мистецтва, Львівському музеї українського мистецтва. Твори художника прикрашають і Вінницький художній музей.

Будучи відомим художником, Василь Тропінін продовжував писати портрети різних людей: від селян до державного радника з найвідомішого роду Голіциних. Величезні заслуги художника в розвитку російського і українського малярства в тому, що він створив образи своїх сучасників – представників різних верств населення.

1953 року в Києві на честь Василя Тропініна названо вулицю, у 1955 – провулок.

Завдання 7. Закінчіть речення.

1. До 47 років Тропінін був ...
2. Село Кукавка належало ...
3. Тропінін навчався в ...
4. У Кукавці Тропінін написав ...
5. Визнання дістав портрет видатного російського поета ...

Завдання 8. Поясніть, які фрази з тексту відповідають за змістом цим реченням.

Картини художника можна побачити не тільки в Третьяковській галереї.

Видатні російські художники високо оцінили картину В. Тропініна. Більшу частину життя Тропінін перебував у кріпацькій неволі.

Завдання 9. Дайте відповіді на запитання.

1. Якими обставинами життя В. А. Тропініна схоже на долю Т. Г. Шевченка?
2. Чому граф Морков не дозволив Тропініну залишитися в Петербурзі?
3. Чи збереглися до цього часу твори Тропініна? Де вони зберігаються?
4. Коли Тропініну пощастило одержати волю?
5. Кого малював художник?
6. Які картини написані художником у Москві?

Завдання 10. У 1804 – 1823 роках В. Тропінін мешкав у селі Кукавка на Вінниччині. Опишіть цей період життя художника.

Тема 11 Степан Васильович Руданський

Завдання 1. Прочитайте дієслова, з'ясуйте значення невідомих слів.

Спізнитися, зростати, полонити, віддати, продовжувати, заздрити, захоплюватися, уявляти, отримати.

Завдання 2. Із поданих слів виберіть і запишіть спільнокореневі. З'ясуйте значення невідомих слів. Складіть речення з будь-якою спільнокореневою групою.

Розплачуватися, родина, творчість, навчання, вірш, платня, творець, бідняк, посмертний, захворіти, туберкульоз, біда, творити, учитися, забувати, віршування, народитися, хвороба, помирати, бідувати, учений, гумор, віршувати, хворий, утворювати, безсмертний, рід, бідність, смерть, заплатити, гумореска, співомовка, доля, забуття.

Завдання 3. Поясніть, як ви розумієте значення поданих нижче прикметників.

Скромний, добрий, допитливий, талановитий, здібний, працьовитий.

Завдання 4. Прочитайте речення. Доберіть до виділених слів синоніми.

1. Поезія Степана Руданського не справила за життя поета *відчутного* впливу на літературний процес.

2. Це був час, коли всяка жива думка була *гнана*.

3. *Доходи* священика були зовсім *мізерними*.

4. *Родина* Руданського була *чималенька*.

5. *Грошей на харчі* не вистачало.

Слова для довідки: їжа, значний, малий, заборонений, сімейство, великий, прибутки, період.

Завдання 5. Прочитайте текст. Дайте відповідь на запитання: у чому ви вбачаєте трагізм долі Степана Руданського?

Степан Васильович Руданський (1834 – 1873)

Поезія Степана Руданського спізнилася до читача, не справила за життя поета відчутного впливу на літературний процес, але вона не вмерла в забутті. Його славі, на жаль, посмертній, можуть позаздрити й найвідоміші поети. Бо ця слава з року в рік зростала для мільйонів читачів, які часто не знали й імені творця тих пісень і гуморесок, що полонили їхній розум і серце...

Розквіт оригінальної творчості Руданського припадає на десятиріччя, що вкладається в 1851 – 1861 роки. Це був час жорстокої реакції, коли, за словами Шевченка, „від молдаванина до фіна на всіх язиках” усе мовчало, усяка жива думка була гнана, а кріпосницька Російська імперія невідворотно котилася до однієї з найбільших своїх криз.

Степан Васильович Руданський – талановитий український поет-класик, фольклорист, перекладач, громадський діяч, здібний лікар – народився 6 січня 1834 року в с. Хомутинцях Вінницького повіту на Поділлі в родині священика. Сімейство Руданських було велике, доходи ж батька зовсім мізерні.

Степана готували до духовної кар’єри. У 1841 р. його віддали до Шаргородської бурси, де він пробув довгих вісім літ, після чого продовжив навчання в Кам’янець-Подільській семінарії. Руданський навчався добре, захоплювався збиранням українських народних пісень, а із сімнадцяти років Степан сам почав віршувати. Здібного, допитливого юнака полонила народна творчість. З дум та історичних пісень поставало перед ним героїчне минуле України, духовна краса та мудрість народу.

У липні 1855 року Руданський поїхав до Петербурга, ніби з метою вступити до духовної академії, але опинився в медико-хірургічній. За самостійний вибір життєвого шляху довелося розплачуватися страшними

зlidнями. Батько позбавив його будь-якої підтримки. Голодні роки не могли не відбитися на здоров'ї Руданського. На останніх курсах академії він захворів на туберкульоз, і ця хвороба звела його передчасно в могилу.

С. Руданський відзначався великою творчою працездатністю, надзвичайною майстерністю. Техніка віршування для нього не являла великих труднощів. За один день поет міг написати три, чотири, а то й п'ять гуморесок. Можна уявити, скільки могла б зробити для літератури ця талановита й працьовита людина, якби доля виявилася до неї хоча б трохи прихильнішою.

Улітку 1861 року Руданський закінчив навчання й отримав призначення в Ялту, але й там йому жилося дуже важко. Зарплатня була дуже маленька, її ледве вистачало, щоб заплатити за квартиру, а на харчі залишалися копійки. Це була винятково скромна й добра людина. Кожен бідняк знав, що лікар Руданський завжди допоможе і грошей не візьме. З його ініціативи в Ялті було закладено новий базар, збудовано міський фонтан, під будівництво якого він віддав шматок власної землі, організував при лікарняному відділенні медичну бібліотеку – першу на Південному березі Криму. Тут він продовжував літературну діяльність, захоплювався живописом, археологією, метеорологією, фольклором.

Знесилений важкою хворобою, Степан Руданський 3 травня 1873 року помер. Лише в 1892 р. коштами прихильників таланту Степана Руданського на його могилі було встановлено велику кам'яну брилу. Поетична творчість Степана Руданського охоплює понад два десятиліття, її ділять на три періоди: кам'янець-подільський, петербурзький, на який припадає розквіт його таланту, та ялтинський.

Усі свої твори поет називав „співомовками”. Пізніше власне співомовками назвуть гумористично-сатиричні вірші С. Руданського. За своє життя поет створив більше 200 співомовок, написані вони переважно протягом 1857 – 1860 рр. У петербурзькі роки С. Руданський писав ще й байки, балади, перекладав українською.

У Ялті поет не припиняв занять літературною працею. Щоправда, через цензурні утиски, доноси на нього як автора „шкідливих, неблагонадійних” пісень оригінальних творів тут написав небагато. У 60-і роки XIX ст. С. Руданський перекладав або переспівував низку творів з польської, чеської, російської, німецької та інших літератур. Головною справою поетового життя назвав І. Франко переклад Гомерової „Іліади” – перший повний переклад геніального епосу українською мовою.

На жаль, за своє життя С. Руданський не зміг видати жодної книжки. Лише в 1880 р., завдяки Олені Пчілці та Петру Косачеві, у Києві побачила світ перша його збірка „Співомовки”. Найповніше видання творів у семи томах з'явилося в 1895 – 1903 рр. у Львові, підготовлене за підтримки І. Франка, А. Кримського, М. Комарова, В. Лукича.

Поезія ж його не помирала ніколи, вона жила в народі навіть у часи найбільших гонінь на українське слово.

Лірична спадщина Руданського невелика. До останнього тритомного видання творів поета увійшло всього тридцять чотири вірші. Це пісні, до яких автор часто сам писав мелодії, гуморески, співомовки, балади, казки.

Теми, які порушував С. Руданський, актуальні й сьогодні. Вінничани свято бережуть пам'ять про видатного земляка.

Із 1981 р. на Калинівщині проходять Дні сатири і гумору ім. С. Руданського, які в січні кожного року збирають багато шанувальників його творчості. Як правило, розпочинаються вони в с. Хомутинях, а завершуються в м. Калинівці. Обов'язковими складниками свята є святковий ярмарок, виступи кращих колективів художньої самодіяльності, ігри, спортивні змагання, жартівливі конкурси, вікторини, літературні читання.

У Хомутинях відкрито літературний музей Степана Руданського, встановлено пам'ятник. Щорічно до дня народження поета вітальня Державної наукової медичної бібліотеки (м. Київ.) збирає всіх його шанувальників на літературно-мистецькі вечори. Його ім'я носять бібліотека в м. Сімферополі та народна капела бандуристів гуманітарного університету в м. Ялті.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Де й коли народився Степан Руданський?
2. На який час припадає розквіт його творчості? Що це був за період історії Російської імперії?
3. Яку освіту здобув поет?
4. Чому він так рано помер?
5. Розкажіть про С. Руданського-лікаря.
6. Яку літературну спадщину залишив нам Степан Руданський?
7. Яка доля спіткала поезії Степана Руданського за його життя й після смерті?
8. Які твори називають співомовками?

Завдання 7. Прочитайте й запишіть речення, вставляючи пропущені прийменники.

1. Степан Васильович Руданський народився ... селі Хомутинях ...
Поділли?
  2. Його готували ... духовної кар'єри.
  3. ... самостійний вибір життєвого шляху довелося розплачуватись.
  4. ... усього періоду навчання доводилося часто голодувати.
  5. Руданський отримав призначення в Ялту ... хворобу.
  6. ... з ним не було близьких людей.
- Слова для довідок:* до, поряд, за, в, протягом, через, на.

Завдання 8. Складіть і запишіть простий план тексту.

Тема 12 Михайло Панасович Стельмах

Завдання 1. Прочитайте слова, з'ясуйте їхнє значення.

Проза, прозаїк, поезія, поет, драматургія, драматург, фольклор, фольклорист, друкувати, оповідання, вірш, збірка, мистецтво, публікувати, сприяти, пишатися.

Завдання 2. Поясніть, як ви розумієте такі словосполучення.

Запала в серце (пісня), впала в око (дівчина), побачила світ (збірка), пробує свої сили (письменник).

Завдання 3. Ознайомтесь із запропонованим вам текстом. Дайте відповідь на запитання: „Чому вінничани пишатися своїм видатним земляком?”

Михайло Стельмах (1912 – 1983)

Людина й земля – це вісь,
навколо якої обертається
цикл романів Стельмаха.
Максим Рильський

Михайло Панасович Стельмах – знаний далеко за межами нашої країни прозаїк, поет, драматург, повістяр, учений-фольклорист.

Він народився 24 травня 1912 року в селі Дяківцях Літинського району на Вінниччині в бідній сім'ї. Чарівна природа рідного краю й народна пісня з дитинства запали в серце хлопчика.

У 1921 році Михайлик пішов до школи. Жити і вчитись було важко, ішла громадянська війна, але любов до книги та знань перемагала труднощі. Пізніше з'явилося бажання бути вчителем. Спершу Михайло Стельмах навчався у Вінницькому педагогічному технікумі, а в 1933 році першим у своєму селі закінчив Вінницький педагогічний інститут.

Дві зими Стельмах учителював у школах рідного Поділля. Перші поезії надрукував 1936 року.

Михайло Стельмах був учасником Великої Вітчизняної війни, отримав поранення. Лікарі визнали його непридатним до служби в армії, та письменник повертається на фронт – працює спеціальним кореспондентом

газети „За честь Батьківщини”. Усе пережите в дні війни через багато років відтворить він у романах „Правда і кривда” та „Дума про тебе”.

Ще в госпіталі Михайло Стельмах пише вірші, пробує свої сили і в жанрі оповідання. У 1942 році виходять дві збірки фронтових поезій – „Провесінь”, „За ясні зорі”, а в 1944 році побачила світ його збірка оповідань „Березовий сік”.

Після війни письменник працює як фольклорист на посаді наукового співробітника Інституту мистецтвознавства, пише свої оригінальні твори, систематично публікує поезії для дітей, працює успішно в жанрі повісті та драматургії.

Загальне визнання принесли Михайлові Стельмаху його видатні романи „Велика рідня” (1951 рік), „Кров людська – не водиця” (1957 рік), „Хліб і сіль” (1959 рік), „Правда і кривда” (1961 рік), „Дума про тебе” (1969 рік) та інші.

Звеличення людини праці, боротьба трудового народу за краще життя, відданість рідній землі, вірність Вітчизні, утвердження гуманізму та любові до життя – основні теми його романів.

Михайлові Стельмаху належить одне з провідних місць у розвитку української літератури. Його романи багато разів друкували за кордоном угорською, в'єтнамською, болгарською, румунською, словацькою, німецькою та іншими мовами.

27 вересня 1983 перестало битися серце Михайла Стельмаха. Він „назавжди пішов від нас, але духовно вічно житиме серед людей, бо те, що він написав, – нетлінне, бо своєю творчістю він примножив славу нашої української літератури, сприяв її світовому визнанню”.

Наш земляк Михайло Стельмах був удостоєний звання Героя Соціалістичної Праці (1972), був депутатом Верховної Ради СРСР ряду скликань, академіком АН УРСР.

Завдання 4. Дайте відповідь на запитання, використовуючи текст. Зверніть увагу на правильну вимову числівників.

1. Коли і де народився Михайло Стельмах?
2. Де і в який час він навчався?
3. Коли були надруковані перші поезії Михайла Стельмаха?
4. Чи брав письменник участь у Великій Вітчизняній війні?
5. Чим займався він після війни?
6. Які твори написав М. Стельмах?
7. Про що він писав?

Завдання 5. Поставте числівник у формі потрібного відмінка й запишіть його словами, узгоджуючи з іншими членами речення.

1. (2) зими Стельмах учителював у школах рідного Поділля.
2. У (1951) році був надрукований роман-хроніка „Велика рідня”.

3. (27) вересня (1983) року перестало битися серце Михайла Стельмаха.

Завдання 6. Одним із найвідоміших романів Михайла Стельмаха є роман „Кров людська – не водиця”. Як ви розумієте цю назву?

Завдання 7. Знайдіть у тексті та прочитайте, якими мовами було перекладено твори письменника.

Завдання 8. Зачитайте уривок з тексту, де йдеться про значення творчості Михайла Стельмаха для української літератури.

Завдання 9. Прекажіть текст.

Тема 13 Іван Якович Франко

Ми не можемо назвати, мабуть,
жодної ділянки людського духу,
в якій би не працював Іван Франко
і в якій він би не був великий.

Павло Загребельний

Син коваля, Іван Франко став у лави ковалів народного шастя, борців за волю і братерство народів.

Франко – геніальний поет, що залишив своїм нащадкам коштовні перлини громадянської та інтимної лірики; великий прозаїк, що оспівав перші класові битви робітників на західноукраїнських землях; видатний драматург, перекладач, літературознавець, критик, фольклорист, етнограф, громадський діяч.

„У важкі часи безправ'я і темряви, – писав П. Тичина, – він був для Західної України і університетом, і енциклопедією, і академією наук, і народним, не затвердженим ніякою монаршою ласкою міністерством культури і освіти”. Своїм багатостороннім обдаруванням і титанічною діяльністю І. Франко залишив такі духовні скарби в історії української літератури, що сьогодні й увияти її без них неможливо.

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Гурток, здібності, Каменяр, коваль, кузня, обурення, прагнення, тюрма, голод, друкувати, критик, етнограф, Галичина.

Завдання 2. Розберіть за будовою слова, поясніть їхнє значення.

Західноєвропейський, літературознавець, зароджуватися, заарештований, високоідейний, звинувачення, переслідування, розпитувати, обдарування, західноукраїнський, безправ'я.

Завдання 3. Поясніть, як ви розумієте значення таких словосполучень. Складіть з ними речення.

Гнівне слово поета; небезпечна людина; гірка доля; справити враження; запали в серце.

Завдання 4. Прочитайте речення, виділені словосполучення замініть синонімами.

1. Учителі й діти з багатих сімей *презирливо ставилися* до „хлопської (бідної) дитини”.

2. Франко *терпляче зносив усі знуцання* й дуже успішно закінчив школу.

3. ... Франко продовжує вчитися в університеті, цілком віддає себе літературній творчості і *твердо стає на шлях борця* за щастя народу.

4. Великий Каменяр був другом усіх народів, був інтернаціоналістом, у серці якого поєднувалась *полум'яна любов* до Батьківщини з любов'ю до всіх *трудівників землі*.

Завдання 5. Перекладіть російською мовою такі речення.

1. Тут уперше зароджується в І. Франка обурення проти насильства й тиранії.

2. З ранніх років письменник глибоко вивчає життя народу й бере активну участь у визвольному русі.

3. Свої страждання й муки людей у тюрмі письменник описав в оповіданні „На дні”.

4. У 1906 р. рада Харківського університету надала йому почесний ступінь доктора російської словесності.

5. Поховано його на Личаківському кладовищі, де поставлено пам'ятник із зображенням каменяра, який розбиває гранітну скелю.

Завдання 6. Прочитайте текст, підготуйтеся дати відповідь на запитання: „Чому І. Франка стали називати Каменярем?”

Іван Якович Франко (1856 – 1916)

Кожний народ має поета, якого вважає близьким і дорогим для кожної людини. Р. Тагор – в Індії, О. Пушкін – у Росії, О. Хайям – на Сході. Ми знаємо й любимо поезію багатьох видатних поетів, але для України та українців ім'я Івана Франка стало символом любові до Батьківщини, боротьби за її визволення.

Народився Іван Якович Франко 27 серпня 1856 р. в селі Нагуєвичях Львівської області в родині сільського коваля. У батьковій кузні часто збиралися селяни, зупинялися робітники. Вони розповідали про своє життя, гірку долю, важку роботу. Ці розповіді глибоко запали в серце майбутнього письменника.

У 6 років Франко почав ходити до початкової школи. Через 2 роки він вступив до дрогибицької „нормальної” школи. Нестерпні умови навчання в цих школах Франко згодом описав у творах „Schonschreiben” („Чистописання”), „Отець-гуморист” та інших. Тут уперше зароджується у Франка обурення проти насильства і тиранії.

Учителі й діти з багатих сімей презирливо ставились до „хлопської (бідної) дитини”. Але велика любов до науки й здібності перемагали, він терпляче зносив знущання й успішно закінчив школу.

Незабаром після закінчення школи помер його батько. До гімназії Івана Франка віддав вітчим. Перші роки навчання в гімназії описані в оповіданні „Борис Граб”. Згодом померла й мати. Хлопець залишився на утриманні вітчима.

Ще в шкільні роки у Франка виявилась велика любов до літератури. Він читав багато творів російських, українських та західноєвропейських класиків. Незабутнє враження справив на І. Франка „Кобзар” Шевченка, усі поезії якого він знав майже напам'ять. В „Автобіографії” письменник згадує: „Ще в гімназії я почав збирати народні пісні, спершу від моєї матері, а потім... розпитував людей”.

Літературну діяльність І. Франко розпочинає ще під час навчання в гімназії.

У 1874 р. він уперше надрукував свої вірші у студентському журналі „Друг”.

Закінчивши гімназію, Іван Франко в 1875 вступив на філософський факультет Львівського університету. Він бере активну участь у роботі студентського гуртка, друкує в журналі „Друг” свої вірші, а також переклади творів Чернишевського, Салтикова-Щедріна та ін.

З ранніх років письменник глибоко вивчає життя народу й бере активну участь у визвольному русі, бореться за реалістичну й високоідейну літературу, яка відображала б інтереси народу.

У 1878 році І. Франка разом із редакцією журналу „Друг” заарештували, звинувачуючи його в належності до таємного соціалістичного товариства.

Поки тривало слідство, Франко сидів у тюрмі разом із злочинцями. Там він застудився і захворів.

Вийшовши з тюрми, Іван Франко продовжує вчитися в університеті, цілком віддає себе літературній творчості і твердо стає на шлях борця за щастя трудового народу.

У 1878 р. письменник почав видавати журнал „Громадський друг”, де друкував свої твори, зокрема „Каменярі” та повість „Воаconstriktor” („Змій-полоз”), за що зазнав цензурних переслідувань, нападок з боку реакційних сил. Як борця за інтереси робітників Франка обирають до складу „Робітничого комітету”. Він стає редактором польської робітничої газети „Ргаса” („Праця”), у якій систематично друкував свої публіцистичні статті. Франко створив підручник з політичної економії, написав „Катехізис економічного соціалізму”, у робітничих гуртках проводив агітаційну роботу, викладав політекономію.

За участь у селянському русі Франка заарештовують вдруге (1880 р.). Після звільнення з тюрми, хворого, під конвоєм поліції його відправляють у село, де він мало не помер з голоду. Свої страждання й муки людей у тюрмі письменник описав в оповіданні „На дні”.

У Львові письменник розгортає роботу серед робітників, пише повість „Борислав сміється” (1881 – 1882 рр.), яку друкує в прогресивному журналі „Світ”. Тут також друкують його статті про робітниче питання в Галичині й Австрії, про Шевченка, Салтикова-Щедрина.

У 80-х роках Франко двічі приїжджав до Києва, щоб організувати видання журналу, який об’єднав би усіх прогресивних українських письменників, але йому не вдалося це здійснити.

У 1887 р. вийшла з друку збірка його поезій „3 вершин і низин”, яка мала велике значення в розвитку української поезії. У 1889 р. Івана Франка заарештовують утретє. Його звинувачують у прагненні відірвати Галичину від Австрії і приєднати її до Росії. У тюрмі І. Франко просидів два з половиною місяці й написав кілька оповідань з тюремного життя, зокрема оповідання „До світла”.

Здобувши при Віденському університеті вчений ступінь доктора філософії за наукову працю про староруську повість „Варлаам і Йоасаф”, письменник мав намір викладати у Львівському університеті, але австрійський та український уряди, польська шляхта не допустили його до викладання.

З 90-х років Іван Франко бере активну участь у виданні журналів „Народ”, „Життя і слово” і „Літературно-науковий вісник”. Трудящі Галичини багато разів висували кандидатуру І. Франка до австрійського парламенту та галицького сейму, але державна влада, боячись гнівного

слова поета, не допустила І. Франка до органів державної влади, оголосила його небезпечною людиною.

На початку ХХ ст. популярність І. Франка і в Україні, і в Росії ще більше зростає. У 1906 р. рада Харківського університету присвоїла йому почесний ступінь доктора російської словесності.

Іван Франко радісно зустрів звістку про революцію 1905 р. в Росії і відгукнувся на неї рядом своїх творів, зокрема поемою „Мойсей”, де зобразив тривалу й важку боротьбу пригнічених народів за своє соціальне й національне визволення.

Високо оцінив Івана Франка Максим Горький. Він узяв участь у вшануванні 40-річного ювілею літературної діяльності Каменяра (1913 р.). У ювілейній збірці „Привіт Іванові Франкові...” було вміщено твори Максима Горького, українських, чеських і болгарських літераторів. Любов і пошана відомих учених і митців допомагала хворому письменнику.

Помер І. Франко 28 травня 1916 р. у Львові. Поховано його на Личаківському кладовищі, де поставлено пам'ятник із зображенням каменяра, який розбиває гранітну скелю.

Висловлюючи думки й почуття мільйонів людей, М. Рильський писав: „Іван Франко – це розум і серце нашого народу. Це боротьба, мука і передчуття щастя України і людськості ...” Так, людськості, бо великий Каменяр був другом усіх народів, був інтернаціоналістом, у серці його поєднувалася полум'яна любов до батьківщини з любов'ю до всіх трудівників землі.

Завдання 7. Знайдіть у тексті та прочитайте речення, які починаються словами:

1. Ми знаємо й любимо поезію ...
2. Перші роки навчання ...
3. Незабутнє враження...
4. Як борця за інтереси робітників ...
5. Здобувши при Віденському університеті...
6. Трудящі Галичини ...

Завдання 8. Випишіть із тексту назви творів, написаних І. Франком.

Завдання 9. Складіть хронологічну таблицю до біографії письменника.

Завдання 10. Знайдіть у тексті вислів М. Рильського про І. Франка. Як ви розумієте його зміст? Запишіть його в зошит.

Завдання 11. Дайте письмову відповідь на запитання: „Чим захоплює вас постать Каменяра?”

Тема 14 Український письменник-гуморист Остап Вишня

Завдання 1. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Справжній, хутір, фізіологічний факультет, друкуватися, псевдонім, фельетон, сатиричний портрет, гумореска, синтез, памфлет, види літературних творів, пожежа, нарис, ледар, неучтво, ризик, щоденник, ув'язнені, zenітка, винахідливий, дотепний, липовий, голова колгоспу.

Завдання 2. Ознайомтесь із поняттями, запишіть їхнє значення.

Сатира – вид літератури, у якому висміюють негативні явища суспільства чи негативні риси людини.

Гумор – різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах.

Завдання 3. Прослухайте розповідь про життя та творчість Остапа Вишні, запишіть основні дати життя, назви творів та головні події в житті автора.

Завдання 4. Утворіть словосполучення.

Письменник	народна
Термінологія	перекладацький
Література	ліричний
Пісня	український
Гумореска	веселий
Усмішка	військовий
Діяльність	світова

Завдання 5. Прочитайте текст.

Український письменник-гуморист Остап Вишня (1889 – 1956)

Павло Михайлович Губенко – справжнє ім'я Остапа Вишні. Народився він 13 листопада 1889 року на Полтавщині в невеличкому хуторі. Сім'я була бідна, але багатодітна. Батько служив у поміщиці-німкені, мати доглядала за сімнадцятьма дітьми. Обоє батьків були письменниками, любили жарт, народну пісню.

Павло закінчив початкову школу вдома, потім навчався в Києві у військово-фельдшерській школі. З 1917 року Губенко – студент історико-філологічного факультету Київського університету.

Друкуватися почав у 1919 році. Уже в перших творах-фельетонах помітно яскравий індивідуальний стиль автора. Займався молодий хлопець і перекладом з російської українською мовою. Уперше псевдонім Остап Вишня з'явився в 1928 році. Ним був підписаний фельетон „Чудаки, їй-богу”.

20-ті – початок 30-тих років – праця в газетах і журналах. Остап Вишня друкує фельетони, усмішки, сатиричні портрети. „Популярність Вишні ширилась із швидкістю лісової пожежі, його книжки розкуповувалися одразу”.

„Діли небесні”, „Вишневі усмішки”, „Лицем до села”, „Кому веселе – кому й сумне” – назви книжок Остапа Вишні того часу. У процесі творчості автор уводить до літератури новий жанр – усмішку.

Усмішка – це синтез фельетону та гуморески, у якій багато лірики й доброго сміху. Секрет успіху Остапа Вишні – у його єднанні з рідним народом. Письменник освоїв і розвив традиції української та світової сатиричної літератури, народної творчості. Політичні памфлети, бойові фельетони на тему дня, ліричні усмішки, веселі гуморески, нариси, мемуари – ось види творів Остапа Вишні.

Навіть „Автобіографію” автор створив у вигляді легкої посмішки над собою, своїм життям, творчістю.

Теми творів Вишні зрозумілі та близькі читачеві. Це українське село з його турботами. У гуморесках ідеться про ледарів, безкультур'я, неуцтво, що стоять на шляху до щасливого життя селян.

За гостроту пера, чесність і принциповість Остап Вишня в 1933 році був засланий на 10 років до таборів на півночі Росії.

Багато пережив письменник у ці роки: засудження до розстрілу, виконання доручень, пов'язаних із ризиком для життя.

У таборі Остап Вишня вів щоденник свого життя та життя інших ув'язнених. Тільки в кінці 80-х років, у період гласності, цей щоденник було опубліковано, бо правдиво описував побут, страждання, смерть.

Під час Великої Вітчизняної війни автор публікує гумореску „Зенітка”.

Головний герой її – мудрий, життєрадісний, винахідливий і дотепний дід Свирид – людина мужня і скромна. Викликають сміх ситуації, у яких він опиняється („Ми з кумом відійшли на зарані підготовлені позиції – в погрібник”), використання військової термінології в розповіді про бабу Лукерку. „Стріляє” словами, „бахас”, як пушка. Комічно-побутові „сраження” діда з дружиною. Письменник вибрав діда, щоб показати, як з ворогом воює весь народ, навіть старі люди.

Цікаво розповідається про липового рекордсмена – голову колгоспу у фельетоні „Рекордсмен”. У цій людині поєдналися два характери: голови-хвалька, нероби та автора – совісті народної, людини, що вболіває за народ.

Служити народові, захищати його інтереси, „Любити людину. Більше, ніж самого себе” – саме таке завдання ставив Остап Вишня у своїй письменницькій діяльності.

Остап Вишня також серйозно займався перекладацькою діяльністю. Твори М. Гоголя, А. Чехова, Я. Гашека, М. Твена українською мовою знайомі нам завдяки О. Вишні.

Помер Остап Вишня 28 вересня 1956 року.

У 1963 – 1964 рр. вийшли „Твори в семи томах” Остапа Вишні.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Де народився письменник?
2. Яке справжнє прізвище Остапа Вишні?
3. Де вчився майбутній письменник?
4. Коли почав друкуватися?
5. Коли і де з’явився псевдонім Остап Вишня?
6. Із чим можна порівняти популярність автора?
7. Що таке усмішка?
8. Чому твори Остапа Вишні так любить народ?
9. Які теми вибирає автор для своїх творів?
10. Розкажіть про важкий період у житті Остапа Вишні – заслання.
11. Як відгукнувся письменник на події Великої Вітчизняної війни?
12. Чи справжній „рекордсмен” голова колгоспу?
13. Які завдання ставив перед собою письменник-гуморист, сатирик Остап Вишня?

Завдання 7. Згадайте, що таке сатира, гумор. Які твори Остапа Вишні можна зарахувати до сатиричних, які – до гумористичних жанрів?

Завдання 8. Складіть і запишіть номінативний план тексту.

Завдання 9. Підготуйте розповідь про Остапа Вишню.

Тема 15 Остап Вишня. „Олекса Іванович”

Завдання 1. Прочитайте коментар.

Ви вже знайомі з біографією та творчістю Остапа Вишні. Згадайте, який новий жанр гумористичних творів створив письменник, як він називається. Так, це усмішки. Сьогодні ви прочитаєте „Мисливські (рос. охотничьи) усмішки” Остапа Вишні. Над усмішками він працював багато років. Це маленькі шедеври гумориста. Павло Михайлович був

запальним мисливцем (рос. охотник), але й дуже охочим до милування природою. Її луки, бездонні озера, нічні роси, рожеві світанки захоплюють його. Цю любов письменник передає і в усмішках „Відкриття полювання”, „Мисливство”.

Письменник правдиво відтворює психологічний стан людини-мисливця перед полюванням. Ліричним вступом починається усмішка „Заєць”: „Золота осінь. Ох, як не хочеться листу з дерева падати – він аж ніби кров’ю в печалі налився і закривавив ліси. Креслять тригонометричні фігури високо в небі запізнілі журавлі”.

Кожне дерево в Остапа Вишні наділене рисами й почуттями живої людини. Той, хто підіймає на природу руку, – заклятий її ворог у нарисі „Самі собі шкідники”. Остап Вишня запитує: „Не від того наші птахи і звірі дикі, що дехто з нас сам дикий?”

Герої „Мисливських усмішок” – люди широкої натури, благородні, розумні, кмітливі, бо закохані у свій рідний край. Вони люблять гостре і влучне слово, знають багато мисливських вигадок.

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. З’ясуйте їхнє значення.

Запальний, мисливець, світанки, захоплюють, відтворює стан, полювання, заклятий (запеклий) ворог, шкідники, оповідач, ночви, кмітливий герой, влучне слово.

Завдання 3. Прочитайте й запишіть власні назви, що трапляються в тексті.

Олекса Іванович – мисливець.

Семенівна – його дружина.

Докучай, Бандит, Пірат – собаки.

Завдання 4. Прочитайте слова, що стосуються мисливства, з’ясуйте їхнє значення.

Бити вльот – бити птицю, що летить. Дика качка. Рушниця. Перепілка – дика курка. Полювання. Полувати.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Олекса Іванович

Олексі Івановичу стукнуло вже сімдесят шість років. Він – з давніх-давен мисливець. Колись він полював і диких гусей, і лебедів.

Тепер Олекса Іванович уже диких гусей і лебедів не полює.

– Літа не ті! – говорить Олекса Іванович. – А колись ... На звіра полював: на зайця, на лисицю, на вовка.

Жив Олекса Іванович у селі, біля села було величезне озеро.

Полювання було до вподоби справжнім мисливцям-спортсменам. Вони стріляли качок тільки вльот.

Олекса Іванович мав благородне серце мисливця-спортсмена і ніколи по сидячих не стріляв.

В Олекси Івановича була пара собак – Докучай і Бандит.

Докучай, старий уже, дуже строгий пес, який ніколи не покине звіра, не загубить сліди. Голос у Докучая був низький.

Бандит був молодший (бистріший), голос у нього був тонкий.

І от одного вечора Олекса Іванович заявив мені:

– Старий я вже! З собаками мені вже важко! Забери в мене моїх Докучая та Бандита, ти молодий.

– Купити собак я можу, а так... Що ви, Олексо Івановичу?!

– Зроду собаками не торгував! Ніколи! Забери!

Я забрав Докучая й Бандита.

Коли я виїздив з двору Олекси Івановича, він кудись пішов. Семенівна, дружина Олекси Івановича, прощаючись із собаками, кожного з них обняла й поцілувала.

– Не ображайте їх, – звернулася вона до мене. – Хороші вони пси.

– А де ж Олекса Іванович? – питаю я.

– У садок пішов, щоб не бачили, що він плаче...

Не за собаками пустив сльозу старенький Олекса Іванович: молодих літ старенькому було шкода.

Недарма останнім часом під стогом сіна Олекса Іванович старечим голосом заводив:

– Запрягайте ...

Та й поїдем доганяти

Літа молодії ...

Залишився Олекса Іванович без собак.

– Полюватиму з Піркою...

Пірка (Пірат) – літній уже ірландський сетер. Шукати вмів і перепела, і розумів Олексу Івановича не тільки з слова, а й з руху.

Про те, щоб зовсім кинути полювання, Олексі Івановичу й на думку не спадало.

– Хоч на горличку, хоч на горобця... Аж поки вперед ногами з хати не віду, рушниця не кину!

Олекса Іванович – мисливець з дитинства. Полював його дід, полював його батько.

Якось одного чудесного серпневого дня заманулося мені відвідати старенького Олексу Івановича – давно вже я його не бачив.

Від невеличкої степової залізничної станції п'ять кілометрів пройшов я пішки. Прийшов я до Олекси Івановича. Зустрічає Семенівна.

– Здрастуйте! А де Олекса Іванович? – питаю.

– Поплентався з рушницею та з Піркою по перепілці! Нічого я з ним подіяти не можу. Хворів оце, кашляв. Фельдшера кликала. А це трохи полегшало, сьогодні встав, поснідав і за рушницю: „Піду, каже, до просища, може, перепілку яку підстрелю! А хворобу з мене сонце випече та вітерець видме”.

– Ну, піду, – кажу, – пошукаю Івановича. Та, може, й сам перепілками побалуєш.

Побачив я Олексу Івановича ще здалека.

“Дай, подивлюсь, як старий, перепілки полює”.

І смішна, і зворушлива картина постала перед моїми очима.

Сидить Олекса Іванович на снопі, а недалечко перед ним бігає, не бігає, а ходить Пірка. Ішов, ішов Пірка – раптом став. Повернув голову до Олекси Івановича і дивиться. Олекса Іванович, бачу, підніс руку. Пірка ліг. Потихеньку встає Олекса Іванович і йде до Пірки. Підійшов, ступнув кроки три – зірвався перепел. Олекса Іванович вистрелив, перепел упав. Пірка підвівся, пішов, знайшов забитого перепела, приніс і поклав перед Олексою Івановичем. Олекса Іванович махнув рукою: „Вперед!”. Пірка пішов знову. Став, потім ліг... Підводиться знову Олекса Іванович... Так і полюють.

Коли Олекса Іванович „мазав”, Пірка підводив голову і довго на нього дивився.

Олекса Іванович говорив:

– Ну, не гнівайся, Пірка! Буває!

Підійшов я до Олекси Івановича, привітався.

– Як здоров’я?

– Вибрикуємо! Вдвох із Піркою вибрикуємо.

Все життя з рушницею! До останнього подиху! Благородна пристрасть благородної людини.

Завдання 6. Дайте відповідь на питання.

1. Що ви знаєте про Олексу Івановича (вік, чим займається, де живе)?
2. Як стріляють по птиці справжні мисливці, чому?
3. Розкажіть про собак Олекси Івановича? Як до них ставиться їхній хазяїн, його дружина.
4. Чи Олекса Іванович продовжував полювати після того, як віддав Докучая та Бандита?
5. Як лікується Олекса Іванович, коли хворіє?
6. Намалюйте словами картину „Полювання Олекси Івановича з Піркою”.
7. Які риси характеру мисливця вам сподобались, яка він людина?

Завдання 7. Перекажіть текст, використовуючи нові слова.

Тема 16 Павло Архипович Загребельний

Завдання 1. Прочитайте коментар.

Полтавщина – Полтавська область (Україна).

Л. Толстой – російський письменник (кінець XIX – початок XX ст.).

Ф. Достоєвський – російський письменник (XIX ст.).

Мігель де Сервантес – іспанський письменник (XVI ст.).

Юрій Долгорукий – засновник Москви (XII ст.).

Дніпропетровськ – місто в Україні, обласний центр.

Стамбул – столиця Туреччини.

Роксолана – українська дівчина, яку продали в рабство, султанша Туреччини.

Сулейман – султан Османської імперії (XVI ст.).

Євпраксія – київська князівна, дочка великого князя київського Всеволода Ярославича, сина Ярослава Мудрого; німецька імператриця, дружина німецького імператора Генріха IV .

Богдан Хмельницький – український гетьман (XVII ст.).

Завдання 2. Прочитайте слова і словосполучення. З'ясуйте їхнє значення.

Переконання, протиріччя, фронт, полон, сумнів, розпад, мозок, талант, диво, мета, незвичайний, кібернетика, збідніти, борець, людські слабкості, конфронтація, гострі ситуації, історичний роман, завоювати повагу, прогнозувати, гарем, султан, мечеть, п'єса, священник, науково-виробниче об'єднання, антифашистський рух опору, добровільно.

Завдання 3. Прочитайте слова – жанри літературних творів.

Роман, оповідання, повість, критичний нарис, п'єса, кіносценарій, збірка, діалогія.

Завдання 4. Визначте, від яких слів утворені складні слова.

Науково-виробничий, добровільно, антифашистський, електронно-обчислювальний, взаєморозуміння, першоміст, історико-філософський, східнослов'янський, тяжкопоранений, п'ятнадцятирічний, вісімнадцятирічний, герой-науковець, давноминулий, герой-науковець.

Завдання 5. Прочитайте іменники, які означають назви професій.

Редактор, письменник, журналіст, архітектор, науковець, директор, священик.

Завдання 6. Утворіть назви професій від іменників.

Металургія, живопис, історія, кібернетика, музика, хімія, інформатика, програмування, фізика.

Завдання 7. Спробуйте пояснити значення виділеного слова.

1. П. Загребельний – *енциклопедично* освічений читач.
2. Пізнавати життя, *розкривати* духовний світ людини – це головна *мета* письменника.
3. Історичні романи Загребельного – це не просто переказ історичних фактів, а *відродження* давноминулого.
4. Автор не просто пише про своїх героїв, а *змальовує* внутрішній світ людини.
5. Хіба людина – це не *диво*?

Завдання 8. Зверніть увагу на правопис слів.

Протиріччя, насамперед, уперше, священик, священний, переконання, відродження, життя, кохання, відкриття, почуття, письменник, антифашистський, пізнання, взаєморозуміння.

Завдання 9. Прочитайте текст.

Павло Загребельний (1924 – 2009)

Павло Архипович Загребельний народився 25 серпня 1924 року в селі Солошиному на Полтавщині. У 1941 році з десятого класу добровільно пішов на фронт. Брав участь в обороні Києва, учився у військовому училищі, потім знову воював. Тяжкопоранений вісімнадцятирічний лейтенант Загребельний потрапив у полон, був у фашистських таборах смерті.

Після війни в 1946 році вступив до Дніпропетровського університету на філологічний факультет, який закінчив у 1951 році. Був співробітником журналу „Вітчизна”, редактором газети „Літературна Україна”. Загребельний написав 20 романів, три збірки оповідань, чотири повісті, кілька кіносценаріїв та п’єс, десятки нарисів, критичних оглядів. Але Загребельний не лише письменник – незвичайний енциклопедично освічений читач, якого цікавить усе, що пов’язано з життям людини: проблеми війни і миру, таємниці історії, архітектура, живопис, кібернетика, металургія, науки про землю і море. Павло Загребельний

упевнений, що письменник повинен багато писати, а ще більше – читати, щоб не збіднити, не вичерпати свій талант.

Найвищими авторитетами для Павла Загребельного є Шевченко, Толстой, Достоевський, Сервантес, у творчості яких приваблює вірність життю. Пізнавати життя, розкривати духовний світ людини – це головна мета письменника. У центрі творів Загребельного – людина: людина державна, людина творча, людина, яка любить свою землю, народ.

Події Другої світової війни відображено письменником у діалогі „Європа – 45”, „Європа – Захід”, у романах „Шепіт”, „Добрий диявол”. Автор не лише створює героїчні характери борців за перемогу, а ставить своїх героїв у гострі ситуації, показує їхні людські слабкості. Загребельний намагається осмислити масштаб боротьби: ідеологічної та воєнної, відображує антифашистський рух опору, конфронтацію політичних сил у Європі після війни.

Цікаві „виробничі” твори Загребельного – „З погляду вічності”, „Розгін”, „Левине серце”, написані в 60 – 70 роки. Головне в цих творах – характери. Автор не просто пише про своїх героїв, а змальовує внутрішній світ людини, його герої живуть повним життям: кохають, роблять наукові відкриття, чесно працюють.

У романі „Розгін” (1975 р.) відображено життя Карналя – академіка, директора науково-виробничого об’єднання, яке прогнозує, конструює та виготовляє електронно-обчислювальні машини. Герой-науковець, який „працює до розпаду мозку”, людина, насамперед, зі своїми ідеалами, інтересами, переконаннями, а також протиріччями, сумнівами.

Найпопулярніші історичні романи Павла Загребельного про Київську Русь. Це не просто переказ історичних фактів, а відродження давноминулого. Сам письменник так писав про свої історичні романи: „Диво” – це доля таланту (про Софію Київську); „Смерть у Києві” – доля державної ідеї (про Юрія Долгорукого); „Первоміст” – доля народної споруди (про перший міст через Дніпро); „Євпраксія” – роман про долю людини (про долю жінки); „Я, Богдан” – про Богдана Хмельницького; „Роксолана” – про мужність, мудрість української жінки, яка завоювала повагу навіть у полоні у ворогів. П’ятнадцятилітню дочку українського священика Анастасію Лісовську захопили в полон татари, продали в рабство, вона потрапила до гарему турецького султана Сулеймана, стала його улюбленою жінкою. В історію ця українка увійшла під ім’ям Роксолана (так тоді латиною називали руських людей). Українська дівчина стала султаншею, єдина (за всю історію Османської імперії) брала участь у всіх політичних, дипломатичних справах. Турки звать її Хуррем, Хасекі. Біля найбільшої мечеті у Стамбулі поряд із султаном похована Роксолана. Багато легенд складено про цю жінку, але Павло Загребельний уперше створив художній образ, використовуючи історичні документи, листи Роксолани до Сулеймана, до польського короля.

Люди з історичних романів Загребельного цікаві, непересічні, живі. Їм віриш, у них навчаєшся любові до рідної землі, доброти в коханні – і давня історія стає близькою.

У слов'янських мовах „диво” – це те, що вражає, чудо незвичайне, краса. Герої Павла Загребельного знають, що таке диво волі, диво пізнання, диво творчості, диво кохання, диво взаєморозуміння. Хіба сама людина – це не диво?

Завдання 10. Дайте відповіді на запитання:

1. Ким за фахом був Павло Загребельний?
2. Яку основну мету ставить перед собою письменник?
3. Хто головні герої творів П. Загребельного?
4. Які романи письменника найпопулярніші? Чому?
5. Як ставиться автор до своїх героїв?
6. Який із творів П. Загребельного ви хотіли б прочитати?
7. Що означає слово „диво”?
8. Творчість яких письменників захоплювала П. Загребельного?

Завдання 11. Утворіть речення із словосполученнями:

переказ історичних фактів, внутрішній світ людини, конфронтація політичних сил, основна мета письменника.

Завдання 12. Запишіть стисло основну інформацію тексту у вигляді конспекту.

РОЗДІЛ ІІІ ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОРТРЕТ УКРАЇНИ

Тема 1 Назви розповідають...

Завдання 1. Поясніть назви міст: Київ, Вінниця, Запоріжжя.

Завдання 2. З'ясуйте значення слів і словосполучень.

Байдужий, історична подія, виявитися, дістати назву, отже, повернути назву, розташований, шанувати пам'ять, намагатися, тюркське походження, споконвіку, численний, різні часи, викинутися, захоплений, свого часу, потрапити, побудувати.

Завдання 3. Поясніть значення слів.

Письменник, засновник, феодал, князь, княгиня, радник, воїн, козак, видатна людина.

Завдання 4. Знайдіть пари антонімів, запишіть їх.

Спочатку, стародавній, з'явитися, ворог, тут, тоді, цей, зникнути, пізніше, південний, там, мертвий, той, наприкінці, тепер, північний, раніше, друг, живий, сучасний.

Завдання 5. Поясніть, як утворилися ці прикметники.

Слов'янський, татарський, турецький, стародавній, грецький, римський, поетичний.

Завдання 6. Знайдіть спільнокореневі слова.

Ім'я, селище, перейменувати, приєднати, шановний, переказувати, поселення, ушанувати, переказ, назва, приєднання, оселитися, назвати.

Завдання 7. Прочитайте текст. Скорочено запишіть інформацію, яка вас зацікавить.

Назви розповідають...

Погляньте на карту України і Ви побачите назви численних міст, селищ, річок, гір. Вони виникли в різні часи, різні народи розписалися ними на карті. Тому, окрім слов'янських назв, можна побачити тут татарські, грецькі, римські та інші. Ці назви намагаються пояснити – так з'являються легенди та перекази.

Дехто вважає, що місто Чернігів походить від імені його засновника Черніга. Але в народі переказують поетичну легенду про сміливого воїна

князя Чорного і княгиню Чорну, яка викинулася з вікна, щоб не потрапити живою до рук ворогів.

Уважають, що засновником Харкова був козак Харко (Харитон).

Назва міста Житомир пов'язана з ім'ям радника київських князів. Він разом зі своїми воїнами оселився в лісі на захід від Києва, а 885 року заснував там місто.

Переказують, що місто Львів побудував у XII столітті князь Данило Галицький. Захоплене в XIV столітті поляками місто отримало назву Львув. У XVIII столітті, коли місто відійшло до Австрії, його перейменували на Лемберг, але Львів повернув собі стару назву.

На території сучасного Криму колись жили таври. Тому й півострів у ті далекі часи звали Тавром, Таврікою, Тавридою. Сучасна назва Крим (Кирим) тюркського походження. Спочатку таку назву у XII столітті дістало місто Солхат, із часом назва поширилася й на весь півострів. Після приєднання Криму до Росії в 1783 році за півостровом закріпилася назва Крим і Таврида (Таврія). Таврією називали також частину південних земель України.

Наприкінці XVIII століття на місці старовинного слов'янського селища Коцюбієво, яке свого часу татари й турки назвали Хаджибей, з'явилося місто під назвою Одеса. Це назва стародавнього грецького селища Одессос, що, як тоді вважали, було колись розташовано саме на цьому місці. Але пізніше виявилось, що це селище було на території Болгарії.

Щоб ушанувати пам'ять про видатного українського письменника Івана Франка, місто Станіслав, яке отримало назву від імені польського феодала Станіслава Потоцького, 1962 року було перейменоване на місто Івано-Франківськ.

Отже, споконвіку люди не були байдужі до назв своїх поселень. Ці назви розповідають нам про видатних людей та важливі історичні події.

Завдання 8. Назвіть міста, про назви яких йшлося в тексті.

Завдання 9. Знайдіть у тексті речення з конструкціями часу: у ті далекі часи, після приєднання, колись, споконвіку, спочатку, у XII ст., 885р., із часом, наприкінці XVIII ст., тоді.

Завдання 10. Назвіть імена видатних людей, що трапляються в тексті.

Завдання 11. Попросіть свого товариша відповісти на ваше запитання: „Чому місто ... має таку назву?” Вислухайте відповідь, виправте помилки.

Завдання 12. Назвіть країни, які згадуються в тексті.

Завдання 13. Поясніть, як утворилися назви столиці вашої держави та вашого рідного міста.

Тема 2 Київський Монмартр

Завдання 1. З'ясуйте значення слів і словосполучень.

Апостол, цар, баня, русич, гімназія, дзвін, фортеця, вода спадає, замок, башта, зглянутися, передрікати, сум'яття, гончар, коваль, сивий, архітектурний стиль, архітектурний ансамбль, живописне полотно, зубчаста стіна, меморіальна дошка, чортова дюжина, духовна академія, громадянська війна, біла гвардія, витвір мистецтва, працювати просто неба, обізнаний цінувальник мистецтва.

Завдання 2. Запишіть зі слів викладача коментар до власних назв.

Князь Володимир, Володимирська гірка, Андріївський узвіз, Москва, Варфоломій Растреллі, Вальтер Скотт, Андрій Первозваний, Петро I, Божа Матір.

Завдання 3. До поданих слів доберіть синоніми.

Зглянутися (над ким), розташувати, передрікати, спорудити, найдавніший, актор, лунати, споглядати, відзначати (День Києва).

Завдання 4. До дієслів доберіть спільнокореневі іменники.

Освятити гору. Звести будівлю. Заснувати місто. Пояснити назву. Пожвавити бесіду. Повідомити новину. Описати місто. Згадати події. Розповідати про Київ. Стилізувати будинок під старовинну споруду.

Завдання 5. Поясніть значення слів *пам'ятка* і *пам'ятник*.

Завдання 6. Прочитайте коментар.

Монмартр – район Парижа, столиці Франції. Наприкінці XIX ст. став популярним місцем проживання та праці акторів, музикантів, художників.

Завдання 7. Прочитайте текст.

На правому березі Дніпра розташована Андріївська гора. Легенда пов'язує назву гори з освяченням її в I ст. н. е. апостолом Андрієм

Первозваним, який начебто передрік заснування міста Києва. До 1754 року на горі була споруджена Андріївська церква. Цей храм – видатна пам'ятка архітектури. Її почали будувати в 1744 р. на честь російської імператриці Єлизавети (дочки царя Петра I), яка мала приїхати до Києва. Будівельники зводили церкву за проектом видатного архітектора В. Растреллі (італійця за походженням), який створив найкращі царські палаци в Санкт-Петербурзі. Андріївська церква – це будівля заввишки 60 м, завдовжки 32 м, завширшки 23 м. Храм побудований у вигляді хреста. Золотом сяють його бані. Живописні полотна всередині церкви зображують тасмну вечерю Ісуса Христа з учнями, Божу Матір, апостола Андрія, князя Володимира, який обирає для русичів православну віру. Андріївська церква не має дзвона. Цей факт пояснює легенда.

Андрій Первозваний колись установив хрест на горі, яка згодом стала Андріївською горою. Там здіймалися морські хвилі. Аж раптом вода почала спадати, море зникло. Кажуть, що вода спить під Андріївською горою. А дзвони можуть розбурхати стихію, вода прокинеться й залле землю.

Від Володимирської вулиці через Андріївську гору проходить Андріївський узвіз. Це одна з найдавніших київських вулиць. Над Андріївським узвозом промайнули століття, проте зглянулися над ним. Збігає вулиця зі Старокиївської гори і стелеться до дніпровського берега. Упродовж століть життя на ній то завмирало, то поживавлювалося, то знову завмирало, але ніколи не зникало.

Тепер ми бачимо Андріївський узвіз таким, яким він став у ХІХ ст. Будинки різних архітектурних стилів, збудовані в різні роки, створили гармонійний ансамбль. Під номером 15 стоїть не звичайний будинок, а ціла фортеця – з баштами, зубчастими стінами. Кияни назвали його „Замок Річарда Левове Серце”. Будівля з’явилася на узвозі наприкінці ХІХ століття. Її дивну назву пояснюють просто: будинок названо на честь літературного героя романа Вальтера Скотта „Айвенго” – англійського короля. Будинок, стилізований під старовинний замок, стоїть недалеко від Андріївської церкви. У цьому будинку жили знані художники.

Меморіальна дошка на будинку № 13 (чортова дюжина!) повідомляє, що тут на початку ХХ ст. майже десять років мешкав видатний письменник Михайло Булгаков. Він народився у Києві в сім’ї професора Київської духовної академії, навчався в гімназії, був студентом медичного факультету Київського університету. У своїх літературних творах Михайло Булгаков змалював події часів громадянської війни, пов’язані з Києвом, творив ліричні описи міста. У романі „Біла гвардія” Володимирську гірку

письменник назвав найкращим місцем у світі, описав „Замок Річарда Левове Серце”, він любив своє рідне місто. На стіні будинку Булгакова зображений кіт. Подивися на нього – і одразу згадаєш роман письменника „Майстер і Маргарита”. Про незвичайні події розповідає Булгаков: „У Москві з’являється диявол, він розгулює столицю в супроводі величезного чорного kota Бегемота. Жах і сум’яття охоплюють населення Москви...” Біля меморіальної дошки на будинку Булгакова будь-якої пори лежать живі квіти.

І було б дивним, якби в наш час не Андріївський узвіз, а яку-небудь іншу вулицю обрали київські художники, народні майстри та фотографи, щоб показати киянам і гостям столиці свої витвори. Київський Монмартр став популярним. В останню неділю травня Андріївський узвіз відзначає щорічне свято – День Києва. Художники вивішують на стінах будинків картини, просто неба працюють гончарі й ковалі. Разом із творцями надзвичайної краси на узвозі збираються, мабуть, найобізнаніші цінувальники мистецтва: вони є першими глядачами й першими покупцями. Поступово вулицю-музей заповнюють люди; то тут, то там виступають актори, музиканти, поети. Художники малюють портрети охочих. Сивий Андріївський узвіз ніби молодшає. Навіть якщо той, хто приходив сюди і не придбав ні картини, ні скульптури, усе одно став багатшим від споглядання навколишньої краси. Тут панує дух творчості, цікавих думок, невичерпаної фантазії.

Завдання 8. Дайте відповіді на запитання.

1. Де розташована Андріївська церква?
2. Що вам відомо про Михайла Булгакова?
3. Чому будинок називають „Замок Річарда Левове Серце”?
4. Чому Андріївський узвіз став творчим осередком митців?
5. Чи були ви на Андріївському узвозі?
6. Опишіть Андріївську церкву.
7. Поясніть, чому Андріївський узвіз називають київським Монмартром.
8. Розкажіть про найвідомішу вулицю вашого міста.

Завдання 9. Складіть план тексту.

Тема 3 Тарасова гора

Завдання 1. Прочитайте власні назви, які трапляються в тексті.

Дніпро, Канів, Чернеча гора, Тарасова гора, Петербург, Тарас Григорович Шевченко, Кобзар.

Завдання 2. З'ясуйте значення слів.

Уряд, поховання, могила, хрест, поліція, експонат, натовп, мистецтво, ювілей, виріб (вироби).

Завдання 3. Поясніть, чим відрізняються значення цих слів.

Свято – святе, місто – місце, біла – біля, хвиля – хвилина.

Завдання 4. Утворіть прикметники від іменників.

Дерево, метал, Дніпро, Тарас, велетень, прогрес, Петербург, народ, Канів, березень, професія, Шевченко.

Завдання 5. Доберіть до виділених слів спільнокореневі.

Старовинне місто, багато *працювати*, *мріяти* про Україну, *натруджені* руки, *зболене* серце, *витримати* біль.

Завдання 6. Поясніть значення слів і словосполучень.

Підірване здоров'я. Знайти вічний спокій. Брати на себе роботу. Остання путь. Хвиля демонстрацій. Старі й малі.

Завдання 7. Запишіть пари антонімів.

Заборона, тимчасовий, відкритись, важкий, краший, проводити, запам'ятати, постійний, зачинитись, легкий, гірший, зустрічати, забути, дозвіл.

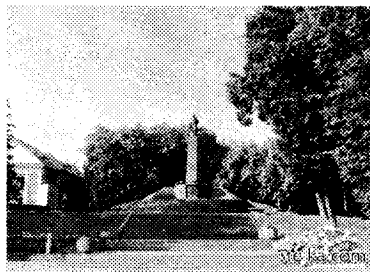
Завдання 8. Прочитайте текст. Знайдіть у тексті пояснення, чому Чернеча гора зветься тепер Тарасовою горою.

Тарасова гора

На березі Дніпра, біля старовинного міста Канева, здійснюється Чернеча (тепер Тарасова) гора. Дніпрові береги вабили Шевченка. Він мріяв оселитися тут, поставити хату, працювати. Та мрія не здійснилась.

Лише після смерті знайшло тут вічний спокій нагруджене серце поета. Підірване здоров'я не витримало велетенської роботи, яку брав на себе поет. Його зболене серце зупинилось 10 березня 1861 року о п'ятій годині тридцять хвилин ...

Наступного дня сотні людей прощалися з поетом. В останню путь Шевченка проводжав увесь прогресивний Петербург. 58 днів лежало тіло Шевченка в петербурзькій землі. Друзі поета домоглися дозволу влади на поховання Кобзаря на землі України.

Багатотисячний натовп зустрів Шевченка в Каневі. 10 травня 1861 року тіло поета опустили в могилу на березі Дніпра. Старі й малі, хлопці та дівчата носили шапками, руками землю. Усю ніч не розходилися люди з могили народного поета.

Ішли роки. Дерев'яний хрест на могилі Кобзаря замінили металевим. Надовго запам'ятали канівські гори березневі дні 1914 року – сторіччя з дня народження Т. Г. Шевченка. Тоді поліція розігнала всіх, хто прийшов уклонитися Кобзарю. Заборона уряду святкувати ювілей поета викликала хвилю демонстрацій протесту в різних містах Росії.

У 1923 році було встановлено тимчасовий пам'ятник Кобзарю. У 1939 році споруджено новий пам'ятник. Тоді ж тут відкрили музей, експонати якого розповідають про важке життя поета. Тут зберігаються книжки та картини Шевченка. Народні та професійні майстри мистецтв подарували музею свої найкращі вироби, що свідчить про всенародну любов до Кобзаря. Тисячі екскурсантів з різних країн світу відвідують це святе місце. Тут святкують шевченківські ювілеї.

Завдання 9. Закінчіть речення.

1. Він мріяв ...
2. 58 днів ...
3. Усю ніч ...
4. Експонати музею ...
5. Тисячі екскурсантів ...

Завдання 10. Трансформуйте план у називний.

1. Де розташована Чернеча (Тарасова) гора?
2. Чи здійснилася мрія Тараса Шевченка?
3. Коли зупинилося серце народного поета?

4. Де був похований Кобзар?
5. Яке рішення прийняли друзі поета?
6. Де відбулося перепоховання Тараса Шевченка?
7. Як проходило святкування 100-річчя з дня народження видатного українського поета?
8. Чим цікавий музей, відкритий на Тарасовій горі?

Тема 4 Севастополь – місто слави

Завдання 1. З'ясуйте значення слів.

- а) акваріум, прапор, фортеця, експедиція, панорама, руїни, залізниця, скеля, флот, бухта, лінкор, рух, натиск, подвиг, задум, штурм;
- б) мореплавець, керівник, матрос, супротивник, адмірал;
- в) замайоріти, зірвати (задуми), перетнути, інкерманський.

Завдання 2. Доберіть спільнокореневі слова.

Легендарний, улюбленець, виправдати, мешканець, мужніти, випробовування, стримувати, перетворюватися, повстати, туристський, археологічний, зупинити, затоплений, околиця, майстерня, величний.

Завдання 3. Уточніть значення цих слів. Запишіть пари антонімів.

Північний, найменше, невеличке, важкий, нинішнє, тоді, поразка, найбільше, велике, швидко, колись, тепер, легкий, відродження, зруйнований, минуле, повільно, занепад, перемога, збудований, південний.

Завдання 4. Слова в дужках поставте у потрібній формі.

Розповідати про (матроси, солдати, офіцери). Відродитися після (війна, окупація). Заснувати (фортеця, академія). Керувати (експедиція, оборона). Повстати проти (влада, цар). Командувати (флот, кораблі, армія).

Завдання 5. Прочитайте текст.

Севастополь – місто слави

У другій половині XVIII століття на місці невеличкого татарського селища Ахтіар у Криму було засновано фортецю і порт. Нове місто одержало від князя Г. Потьомкіна – улюбленця імператриці Катерини II –

назву Севастополь (від грецьких слів севастос – „величний” і поліс – „місто”). Це славне місто виправдало своє ім'я. Тут виховувалося ціле покоління адміралів російського флоту – Ф. Ушаков, М. Лазарев, П. Нахімов, В. Коршлов, В. Істомін.

Із зростанням могутності Чорноморського флоту мужнів і Севастополь. Особливо швидко він розвивався у 30 – 40-х роках XIX століття. Тоді флотом командував видатний мореплавець і географ М. Лазарев, який був одним із керівників російської експедиції 1820 року, що відкрила Антарктиду.

Важкі випробування випали на долю Севастополя в Кримську війну 1852 – 1856 років, коли біля стін міста вирішувалася його доля. 349 днів матроси, солдати і все населення Севастополя стримували натиск об'єднаних сил Англії, Франції і Туреччини. Керували цією героїчною обороною адмірала В. Корнілов і П. Нахімов.

Після жорстоких боїв на місці Севастополя залишилися руїни. Відродження міста почалося в 70-х роках минулого століття. До Севастополя було прокладено залізницю. Уже на початку нинішнього століття Севастополь перетворився в найбільше місто Криму.

У перші роки XX століття Севастополь і Чорноморський флот стали важливими осередками революційного руху. Тут влітку 1905 року вставали проти царської влади матроси корабля „Потьомкін”, а згодом червоний прапор замайорів на кораблі „Очаків”. Багато бачив Севастополь у період громадянської війни та іноземної інтервенції.

Перед Другою світовою війною місто стало великим промисловим, культурним і курортно-туристичним центром України. У роки Великої Вітчизняної війни Севастополь знову витримав героїчну оборону, яка тривала 250 днів (1941 – 1942 рр.). Ця оборона мала величезне воєнне і політичне значення, бо надовго зупинила значні сили німецьких окупантів і зірвала їхні задуми. Війська ворога втратили під Севастополем убитими та пораненими до 300 тисяч солдатів і офіцерів. Було знищено багато танків та іншої військової техніки ворога. За мужність і героїзм Севастополю присвоєно звання міста-героя.

Після війни зруйнований Севастополь повністю відродився. У легендарному місті збережено всі історичні місця. Із кінця в кінець його перетнули гарні бульвари та вулиці: Велика морська вулиця, проспект Нахімова тощо.

Про славу міста розповідає панорама „Оборона Севастополя”, відкрита в 1908 р. На Матроському бульварі встановлено монумент на честь подвигу корабля „Меркурій”, який у 1829 році переміг у бою два турецькі лінкори.

Оригінальний пам'ятник установлено в Севастопольській бухті. На скелях височить колона з металевим орлом. Це пам'ятник кораблям, затопленим під час першої оборони Севастополя. Героям штурму

Севастополя у травні 1944 р. споруджено обеліск Слави на Сапун-горі. Чудовий пам'ятник споруджено й льотчикам.

У Севастополі багато промислових підприємств. Із відомого інкерманського каменю споруджено станції Київського метрополітену, а також багато будівель у Севастополі та інших містах Криму.

У місті працюють Науково-дослідний інститут біології південних морів і Морський гідрофізичний інститут. Багатьох туристів приваблює „Акваріум”, де можна побачити різноманітний світ південних морів.

На околицю Севастополя туристи приїжджають, щоб оглянути руїни давнього міста Херсонеса, яке існувало в V – I столітті до н. е. Колись це було прекрасне місто з храмами, театром, майстернями. Зараз це історико-археологічний заповідник.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Яке найбільше місто Криму?
2. Яка історія виникнення міста Севастополь?
3. Розкажіть про оборону Севастополя в 1852 – 1856 роках.
4. На честь кого названо проспект Нахімова?
5. Чому Севастополю присвоєно звання міста-героя?
6. Які пам'ятники, монументи й обеліски є в Севастополі?
7. Що приваблює туристів у місті-герої?

Завдання 7. Знайдіть у тексті інформацію про визначні пам'ятки Севастополя.

Завдання 8. Знайдіть у тексті інформацію, що свідчить про бойову славу Севастополя.

Завдання 9. Поясніть, який статус має сучасне місто Севастополь.

Завдання 10. Основну інформацію тексту запишіть у формі конспекту.

Тема 5 Асканія-Нова

Завдання 1. З'ясуйте значення слів.

Заповідник, тварина, рослина, ставок, зброя, рушниця, степ, плуг, торкатися, вольєр, урятувати, знищення, орнітопарк, воля, напівневоля, штучний, утримувати, копитні, гинути, запах, суходіл, царство.

Завдання 2. Прочитайте назви рослин, тварин, птахів і з'ясуйте їхнє значення.

Ялина, сосна, клен, береза; олень, кінь, бізон, антилопа, баран, бик, верблюд, лама, віслук, поні; лебідь, фазан, качка, лелека, гуска, страус.

Завдання 3. З'ясуйте значення словосполучень.

Царство птахів. Минуле століття. Жити в напівневолі. Штучно вирощений ліс. Усесвітньо відомий заповідник.

Завдання 4. Знайдіть серед цих слів антоніми.

Південь, ворог, неволя, захід, дозвіл, північ, заборона, друг, схід, воля.

Завдання 5. Визначте, як утворилися виділені слова.

Державний інститут, давно створений, знищення тварин, вирощений людиною, ботанічний парк, зоологічний парк, розвивати тваринництво, дослідний інститут.

Завдання 6. Запишіть пари синонімів.

Любуватись, хвороба, гарний, цікавий, недуга, милуватися, інтересний, красивий.

Завдання 7. Поясніть, з якою метою використовують речення.

Яких тільки тварин тут немає! Яких тільки квітів тут немає? Яких тільки рослин тут немає!

Завдання 8. Прочитайте текст.

Асканія-Нова

Асканія-Нова – усесвітньо відомий національний заповідник України, єдиний у Європі куточок степу, якого ніколи не торкався плуг.

Заповідник був заснований Фрідріхом Фальц-Фейном. Спочатку юний Фальц-Фейн ставив за мету збереження диких тварин (1874 р.). Для 11-річного хлопця зводять вольєри для утримання тварин. У 1887 році створюють ботанічний сад. У 1898 р. Фальц-Фейн оголошує про відкриття приватного заповідника.

Асканію-Нову 1 квітня 1919 р. було оголошено народним заповідним парком, а 8 лютого 1921 р. – Державним степовим заповідником УРСР. У 1983 р. заповідник „Асканія-Нова” реорганізовано в біосферний заповідник. У 1984 р. його включено до Міжнародної мережі біосферних

резерватів ЮНЕСКО. У 1993 р. Україна підтверджує статус біосферного заповідника „Асканія-Нова” ім. Ф. Е. Фальц-Фейна НАН України. Створений з метою зберегти й вивчити природу півдня країни, урятувати від знищення унікальні види тварин та рослин. Унікальний острівець природи на землі древньої Таврії! Вхід з рушницею сюди заборонено.

Площа заповідника складає 33 307,6 га, з них 11 054 га — абсолютно заповідна степова зона. Територія заповідника розділена на три великі частини. В Асканії-Новій розташований один з найбільших на півдні України штучно вирощених лісів, старий ботанічний сад, акліматизаційний зоологічний парк, орнітопарк.

Тут найбільший у країні зоологічний парк, де зібрані птахи та звірі майже з усіх країн світу, величезний, штучно вирощений ліс. У зоопарку тварини живуть на волі або в напівневолі. Зоологічний парк виник наприкінці XIX століття, тоді завезли перших тварин з Африки, Америки, Азії та Австралії. Зараз Асканія-Нова – база Українського науково-дослідного інституту тваринництва Його вчені мають можливість проводити тут унікальні дослідження. Більшу частину території займає мальовничий ботанічний парк з численними штучними озерами і ставками. У заповіднику утримують близько 800 різновидів диких копитних і гібридних форм свиней, оленів, коней, бізонів, антилоп, баранів, биків, верблюдів, лам, віслюків, шотландських поні.

Наприкінці минулого століття було закладено й ботанічний парк, у якому зростають дерева та чагарники всіх кліматичних зон. Яких тільки рослин тут немає? На цій землі ростуть дерева півдня та півночі, сходу й заходу. Поруч береза та ялина, сосна та клен. На ставках парку – царство птахів.

Відділом зоопарку є орнітопарк, розташований поблизу ставків з протоками та острівцями. В орнітопарку нараховують більш ніж 60 різновидів птахів — лебеді, фазани, качки, лелеки, гуси єгипетські та індійські, страуси. У заповіднику чотири види страусів: африканський, південноамериканський нанду, австралійський ему тощо.

Африканський страус належить до найбільших птахів планети, має вагу до 175 кг. Голова сягає висоти 2 м 70 см. Птах тривалий час може обходитися без води, але при нагоді охоче п'є та купається. За висновками науковців, страуси в давнину мешкали на півдні сучасної України, в Азії – аж до сучасної Монголії. В умовах неволі вони живуть до 50 років. Яйце африканського страуса важить 2 кг і трохи більше. Вони втратили здібність літати, пересуваються по суходолу пішки або бігом.

Споконвіку тут пролягав шлях, яким у XV – XIX століттях українці возили з Криму рибу й сіль, до Криму – хліб. Не всі вони поверталися з дороги додому, гинули від хвороб та зброї ворогів. Тут наші пращури відпочивали, милувались гарною природою.

Усім, хто любить природу, буде цікаво відвідати цей всевітньо відомий заповідник на півдні України. Якщо Ви любите птахів і тварин,

запах степу і квітів або втомилися від міста, то швидше відвідайте заповідник, там на Вас чекають незабутні хвилини єднання з природою і по-справжньому душевний відпочинок.

Завдання 9. Дайте відповіді на запитання.

1. Коли було створено заповідник?
2. Коли заповідник Асканія-Нова став державним?
3. З якою метою був створений заповідник?
4. Які тварини та рослини прикрашають Асканію-Нову?
5. Які наукові установи діють на території Асканії-Нової?
6. Які історичні факти пов'язані з Асканією-Новою?

Завдання 10. Поясніть, чому територію Асканії-Нової називають заповідником.

Тема 6 Львів

Завдання 1. З'ясуйте значення слів та словосполучень.

Легенда, лев, культ, вишуканий, діамант, бурхливий, торговельний шлях, архітектурна перлина, гас, шайба, чужинець, визначальний, осередок, магістрат, суд, розправа, колодязь, перша згадка, ратуша, Галичина, сурмач, архітектурний ансамбль, щит, печатка, оборонна могутність, ґрати, ворота, стерегти, скарбниця, театральна трупа, фрески, витвір сучасного генія, потік, кластер, терпкуватий аромат, таємничість, загадковість, цукерня, філіжанка, плітки, рецепт, скуштувати, спадщина, етнічні групи, спільноти міста.

Завдання 2. Згадайте, що вам відомо про стилі та епохи.

Готика, бароко, ренесанс, романський стиль, рококо, ампір, сучасна еkleктика та конструктивізм.

Завдання 3. Поясніть, від яких основ утворені складні слова, складіть з ними речення.

Східноєвропейський, Галицько-Волинський, книговидання, восьмигранний, конкурентноздатність, кавоваріння, взаємопов'язаний.

Завдання 4. Визначте ступінь порівняння прикметників.

Популярніший, найсвіжіший, вищий, найпікантніший, найстаріший, найбільш привабливий, найбільший.

Завдання 5. Доберіть синоніми.

Нестримний, витончений, могутній, бурхливий, вабити, вишуканий, перлина, запашний, чарувати, унікальний, заможний, неповторний, міцний, ароматний, незліченний, окраса, провідний, забезпечений, численний, багатий, спокусливий, основний, манити, привабливий.

Завдання 6. Прочитайте текст.

Львів

Львів – це місто легенд, історичних тасмниць та левів, місто культу кави, вишуканих кав'ярень та кулінарного мистецтва. Тут близько 50% усіх українських культурних пам'яток. Як справжній діамант Східної Європи Львів нагадує музей під відкритим небом, у ньому близько 2000 історичних, архітектурних і культурних пам'яток.

Бурхлива й надзвичайно цікава історія унікального українського міста Львова налічує сім з половиною віків. Львів постав у середині XIII століття як столиця могутньої східноєвропейської держави – Галицько-Волинського князівства. Місто було засновано в 1256 р. князем Данилом Галицьким і названо на честь його сина Лева.

Завдяки своєму унікальному географічному розташуванню на перетині головних торговельних шляхів між Заходом і Сходом, Львів у XV – XVII століттях стає провідним економічним центром Східної Європи, найбільшим містом України. Перебуваючи впродовж півтисячоліття в європейському культурному просторі, Львів перетворюється на справжню архітектурну перлину, центр книговидання, ремесел і мистецтв. Уперше у Львові 1574 року Іван Федоров надрукував книгу „Апостол”, яку вважають першою друкованою в Україні українською книгою.

У XVIII – XX століттях у складі Австро-Угорської імперії Львів стає відомим як місто технічних інновацій, зокрема тут винайшли газ і газову лампу. На початку XX століття Львів – столиця третього у світі регіону за видобутком нафти після США і Росії. 1842 року збудовано найбільший на той час театр Європи – театр С. Скарбека (сучасний театр ім. М. Заньковецької). 1864 р. – засновано перший український професійний театр.

Географічне розташування та природні ресурси Галичини вабили чужинців: татар, німців, угорців, поляків, литовців, австрійців і шведів.

Протягом віків вони приносили сюди свої культуру і традиції, релігію – звідси в архітектурі Львова суміш готики та бароко, ренесансу та романського стилю, рококо та ампіру, сучасної еkleктики та конструктивізму, але українська культура залишалася у Львові визначальною.

Старий Львів – це, насамперед, площа Ринок, центр і осередок його громадського, економічного і культурного життя. Шість століть історія Львова нерозривно пов'язана з цією невеликою, майже квадратною площею розміром 142 на 129 м. Тут були магістрат, палаци і будинки, тут торгували, тут вершили суд і розправу...

Із чотирьох сторін площі в 1793 р. на місці колишніх колодязів встановлено фонтани-скульптури: Нептун, Адоніс, Діана і Амфітрита. Площа Ринок була свідком важливих міських подій з 1356 року.

Візитівкою Львова є ратуша — адміністративний будинок у центральній частині міста, який протягом усього часу свого існування був місцем перебування центральної міської влади Львова. Сьогодні – це резиденція Львівської міської ради, пам'ятка архітектури національного значення, що належить до світової спадщини ЮНЕСКО. Перша згадка про ратушу належить до 1381 р. Спорудження будівлі, яка зараз здійснюється на площі, було завершено в 1835 р. Незважаючи на свою масивність, ратуша органічно ввійшла в архітектурний ансамбль Львова, а її вежа стала символом міста. Висота вежі 65 м. У 1852 р. на ній було встановлено годинник. До нього ведуть 400 сходинок. Діаметр циферблата 3 м, довжина великої стрілки 2м 15 см. Вхід у ратушу стережуть два леви. Вони тримають щити з гербом міста.

В основу герба Львова покладено печатку галицьких князів. На гербі – міські ворота з вежами, які свідчать про оборонну могутність Львова, грати воріт підняті – це говорить про гостинність городян, а від непроханих гостей вхід у місто стереже лев.

Сьогодні Львів є скарбницею національних ідей та культури, це економічний, освітній та культурний центр Заходу України. У ньому багато музеїв, картинних галерей, театральних та музичних труп. Відомі львів'яни: Вольфганг Моцарт, Іван Франко, Михайло Грушевський, Шолом-Алейхем, Володимир Івасюк, Святослав Вакарчук, Руслана.

Храми, фрески, живопис, традиції, свята, фестивалі – це спадок минулого та витвір сучасного генія, який можна відчутти лише у Львові.

У Львові розташовано 12 закладів вищої освіти, він має репутацію міста з високим рівнем освіти. Саме тут один із найстаріших у Центральній Європі та перший заснований в Україні університет.

На основі експертних досліджень Державної служби туризму і курортів та Ради з питань туризму і курортів 8 квітня 2009 року Львову присвоєно статус культурної столиці України.

Основними підставами такого досягнення є понад 100 щорічних фестивалів у Львові, 60 музеїв, 100 храмів різних конфесій та велика

зацікавленість Львовом з боку туристів. За останні два роки їхній потік у місто збільшився на 40% і зараз становить понад 1 мільйон осіб щорічно.

Краса та історія міста чарує туристів з усього світу, і тому на 22-й конференції Комітету світової спадщини ЮНЕСКО, що відбулася в Кіото (Японія) з 30 листопада по 5 грудня 1998 року, Львів внесено до списку світової спадщини ЮНЕСКО.

Завдання 7. Дайте відповіді на запитання.

1. Хто і коли заснував Львів?
2. Чому Львів нагадує музей під відкритим небом?
3. Завдяки чому місто в XV – XVII ст. було економічним центром Східної Європи?
4. Чому Львів відомий як місто інновацій?
5. Опишіть львівську ратушу.
6. Назвіть відомих львів'ян.
7. Чому Львів визнано культурною столицею України?
8. Чому Львів було прийнято до світової спадщини ЮНЕСКО?
9. Чи були ви у Львові? Що вам найбільше сподобалося там?

Завдання 8. Запишіть слова, вставивши пропущені букви.

Л...вів, пам...ятка, змаган...я, міс...кий, діам...тр, циф...рблат, гостин...ість, досягнен...я, печа...ка, кав...ярня, ...куштувати, св...ято, трад...ція, р...цепт, пр...нести, визначал...ний, ін...овація, арх...т...ктурний.

Завдання 9. Перекажіть текст.

Тема 7 Харків – перша столиця України

Завдання 1. З'ясуйте значення слів та словосполучень.

Розкинутися, компактність, шляхетний, маєток, ярмарок, гігант, військово-промисловий комплекс, вельми, трактор, турбіна, танк, підшипник, зелені масиви, синагога, бульвар, сквер, прискорювач, родзинка міста, радіаційні технології, батьки міста, головний коник, блискуче майбутнє, Слобожанщина, доля, статуя, хутір, мислитель.

Завдання 2. Визначте, від яких слів утворені складні слова. Поясніть їхні значення.

Бронетехніка, радіотелескоп, функціонально-галузевий, навчально-виховний, монокристал, лівобережний, машинобудування, металообробка,

першотравневий, сільськогосподарський, радіолокація, верстатобудування, загальноосвітній, високотехнологічний, науково-технічний, військово-промисловий.

Завдання 3. Утворіть вищий і найвищий ступені порівняння прикметників.

Визначний, великий, гарний, потужний, короткий, загадковий, дивний.

Завдання 4. Доберіть антоніми.

Компактний, гідний, сучасний, легка (промисловість), провідний, будувати, центр, спокійний (період), підтримувати (розвиток), минуле, перемагати, державний.

Завдання 5. Прочитайте текст.

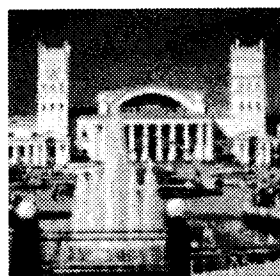
Харків – перша столиця України

Харків є одним з найвизначніших міст нашої держави. Незважаючи на порівняно коротку історію (як місто Харків існує лише з XVII століття), Харків став відомим культурним, науковим та історичним центром Лівобережної України, що посідає гідне місце серед міст Європи і світу.

Харків – друге за розміром місто України (населення приблизно півтора мільйона), економічний та науковий центр, один із найбільших мегаполісів Європи та колишня перша столиця держави (1918 – 1934). В історії Харкова часто використовується слово „перший” та префікс „най” – перший в Україні університет, перша в Російській імперії першотравнева демонстрація, перший розщеплений атом літію, перша висотна будівля в СРСР, найбільша площа в Європі, найбільша в Європі синагога тощо.

Місто Харків – обласний центр України – компактно розкинувся на площі 303 кв. км. Розгалужена мережа міського транспорту (метро, трамвай, тролейбус, автобус, маршрутні таксі) забезпечує доступ у будь-яку частину міста. Місто поділено на 9 адміністративних районів: Держинський, Київський, Комінтернівський, Ленінський, Московський, Жовтневий, Орджонікідзевський, Фрунзенський, Червонозаводський.

У Харкові змішалися старовинна архітектура, величні будівлі початку XX ст. та сучасні міські ансамблі. Він поєднує в забудові шляхетні мастки,

конструктивістські будівлі 20-х років та післявоєнний неокласицизм – саме змішування стилів є родзинкою архітектури міста.

Незважаючи на те, що Харків є промисловим містом, він дуже гостинний та цікавий. Окрім цього, життя Харкова завжди насичене подіями: виставки, концерти джазових виконавців, презентації книг, театральні та музичні вечори.

Найбільша площа Європи – площа Свободи – це головна площа Харкова. Тут традиційно проводять свята, концерти, ярмарки та інші масові заходи. У центрі периметра площі розташований дім державної промисловості – Держпром. Це унікальна архітектурно-історична пам'ятка міста. Вона будувалася в 1925 – 1928 роках і була першою висотною будівлею в країні.

Харків – гігант вітчизняної промисловості. Місто виділяється високим рівнем розвитку машинобудування і металообробки. Особливе місце посідають наукоємні галузі виробництва, що забезпечують науково-технічний прогрес: тракторне і сільськогосподарське машинобудування, космічні технології та авіаційне виробництво, верстатобудування, важке машинобудування, енергетичне машинобудування. Тут працюють також великі підприємства легкої, харчової, хімічної промисловості, добре розвинута будівельна індустрія. Спеціалізація промисловості в господарстві України – машинобудування, промисловість будівельних матеріалів, газова, легка, харчова промисловість та ін.

Функціонально-галузева структура промисловості області характеризується високою питомою вагою важкої промисловості. Сьогодні Харків називають містом трьох літер „Т” – тракторів, турбін, танків. Ще сюди варто додати літаки й підшипники. У Харкові розташовані найбільші підприємства – держпідприємство „Завод ім. В. О. Малишева” (виробництво танків та іншої бронетехніки), компанія „Хартрон” (виробництво систем керування для ракет і космічних апаратів). Харківське авіаційне підприємство (ХАП) виробляє як цивільні, так і військові літаки. Розвинено тракторне й сільськогосподарське машинобудування (Харківський тракторний завод, Закрите акціонерне товариство „Серп і молот”, заводи тракторних двигунів і тракторних самохідних шасі). У Харкові розташовані такі гіганти електротехнічного машинобудування, як електромеханічний завод (ГНПО „ХЕМЗ”), електротехнічний завод (ХЕЛЗ), „Южкабель”.

Особливістю індустріального гіганта Харкова є те, що серед подібних міст він – один з найбільш зелених. Зелені масиви парків і садів, бульварів і скверів складають 12 628 га. На одного мешканця міста припадає понад 17 кв. м. зелених насаджень.

Місто Харків – великий науковий і культурний центр України. Харківський регіон із представництва наукових і науково-технологічних організацій посідає друге місце в країні після м. Києва і перше серед регіонів України. У місті налічується понад 60 науково-дослідних

інститутів, понад 170 загальноосвітніх шкіл, близько 150 навчально-виховних центрів і спеціалізованих середніх навчальних закладів, 80 вищих навчальних закладів різних форм власності. Щороку виші Харкова випускають близько 20 000 молодих фахівців. Він посідає перше місце в країні за кількістю ВНЗ.

У Харківському регіоні вперше в Європі було розщеплено атом, створено найпотужніший у світі радіотелескоп, розроблено прискорювач елементарних частинок, запропоновано новітні радіаційні і космічні технології, унікальні установки зондування, радіолокації атмосфери й виroduвання монокристалів.

Харківщина має багату наукову спадщину і є батьківщиною всесвітньо відомих наукових шкіл, до виникнення яких були причетні вчені зі світовими іменами – фізики К. Синельников, Б. Лазарев, Б. Веркін, А. Іоффе, А. Вальтер, астроном М. Барабашов, математик М. Остроградський, хіміки М. Бекетов, О. Палладін, біологи І. Мечников, В. Юр'єв та інші. Харків дав світу чотирьох Нобелівських лауреатів. Відомий мікробіолог Ілля Мечников народився на Харківщині, навчався і працював у Харківському університеті; поет Іван Бунін жив у Харкові в бурхливі перші революційні роки; американський економіст Саймон Кузнец у Харкові народився, а фізик Лев Ландау – працював і викладав.

Батьки міста мають намір підтримувати й широко використовувати два найголовніші харківські „коніки” – високотехнологічне машинобудування та інтелектуальний потенціал мешканців.

Харків – центр культури Слобожанщини. На його території працюють театри, обласна філармонія, будинок органної і камерної музики, цирк, музеї, будинки культури, бібліотеки, серед них і державна наукова бібліотека ім. В. Короленка (має світове значення, бо зберігає у своїх фондах близько 6,5 млн. книг), парки, найстарший в Україні зоопарк.

Із Харковом пов'язані долі багатьох відомих письменників, художників і артистів, мислителів Вернадського і Сковороди.

Визначними пам'ятками міста є: Покровський собор (1689 р.), Озерянська церква (1896 р.), Благовіщенський собор, пам'ятник Т. Г. Шевченку, сад ім. Т. Г. Шевченка, музей міліції, незвичайна скульптура, що внесена до списку найзагадковіших та найдивніших статуй світу, – пам'ятник закоханим, що цілються.

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Чому Харків є одним з найбільших мегаполісів Європи ?
2. Коли Харків був столицею України? Що ви знаєте про цей історичний період?
3. Чому в історії Харкова часто використовують числівник „перший”?
4. Чому місто називають гігантом вітчизняної промисловості?

5. Що виготовляють у Харкові?
6. Життя та діяльність яких Нобелівських лауреатів пов'язана з цим містом?
7. Які пріоритети розвитку має Харків?
8. Чи були ви в Харкові? Що вам сподобалося, запам'яталося?

Завдання 7. Запишіть речення, слова в дужках поставте в потрібній формі.

Харків – найбільший адміністративний, індустріальний, транспортний, науковий та культурний центр (Україна). У місті розташовано понад 400 (промислові підприємства). Відомо кілька (легенди) щодо заснування (місто). В (одна) розповідається, що місто засноване (козак Харитон або Харко). Із (перекази) відомо, що він нібито загинув у боротьбі з (татари), а біля його (хутір) утворилися нові поселення. І всі поселення названі на честь (перший господар). Існує версія, що назва (місто) походить від назви (річка) Харків, яка згадується в (писемні пам'ятки) ще до виникнення (місто). Протягом десятків і навіть сотень (роки) Харків був і залишається одним із найбільших (центри культури) не лише (Україна), але й (світ).

Завдання 8. Провідмініяйте словосполучення.

Індустріальний гігант, обласна філармонія.

Завдання 9. Запишіть тези тексту.

Завдання 10. Перекажіть текст.

Тема 8 Південна Пальміра

Завдання 1. З'ясуйте значення слів та словосполучень.

Співіснувати, віросповідання, обіцяти, трепетно, бальнеологічний (курорт), водопостачання, каналізація, градоначальник, епітет, резиденція, натиск, повстання, броненосець, вихідці, підніжжя, причал, поручні, жанр, купець.

Завдання 2. Послухайте коментар викладача до власних назв.

А. Е. Ришельє, М. С. Воронцов, С. Щ. Потоцький, Л. О. Нарішкін, Ф. І. Шаляпін, Л. В. Собінов, П. І. Чайковський, М. А. Римський-Корсаков,

Ж. М. Лябурб, С. В. Рахманінов, Ф. І. Шаляпін, С. А. Крушельницька,
М. К. Заньковецька, Елеонора Дузе, Сара Бернар, Катерина П.

Завдання 3. Утворіть словосполучення.

Архітектурний	філармонія
Чорноморський	вокзал
Героїчний	бульвар
Національний	узбережжя
Морський	театр
Південний	боротьба
Приморський	стиль
Драматичний	Пальміра

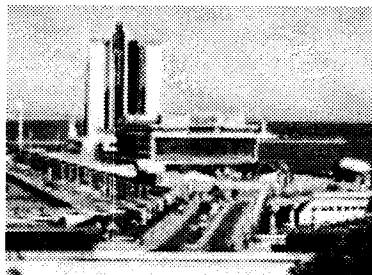
Завдання 4. Доберіть синоніми.

Мешканці, осередок, ретельно, передові, жарт, крокувати, гнучкий, велетенський, нестерпно, взірць, вишуканий, екзотичний.

Завдання 5. Прочитайте текст.

Південна Пальміра

Одеса — місто на чорноморському узбережжі України, найбільший морський порт у країні, місто обласного значення, центр Одеської області. Місто є п'ятим за кількістю мешканців (понад мільйон) після Києва, Харкова, Донецька та Дніпропетровська. І хоча мешкають тут українці, росіяни, євреї, греки, болгары, молдовани, румуни та представники інших народностей, свою національну належність усі вони визначають як „одесити”. Присутність вихідців з Балкан і країн Західної Європи відображено в назвах районів і вулиць: Молдаванка, Французький та Італійський бульвари, вулиці Грецька, Болгарська, Єврейська, Польська, Німецька. Тут мирно співіснують не лише люди різних національностей та віросповідань, але й старовинні будівлі в стилі бароко й ультрамодні сучасні споруди. А на території Одеської області, яка межує з Румунією та Молдовою, збереглися пам'ятки грецької, турецької та болгарської культур.

Місто обіцяло бути таким самим гарним, як і Північна Пальміра – Санкт-Петербург, і тому місто на Чорному морі стали називати Південною Пальмірою... Південна Пальміра, Чорноморський Вавилон, Маленький Париж, Столиця Півдня... Яких тільки епітетів не використовували щодо Одеси! І недаремно. Місто, у яке захожуються його гості, а городяни трепетно називають „мамою”. Місто, оспіване в піснях, осередок неповторного гумору, подарувало безліч жартів, анекдотів, просто „фразочок”, котрі незмінно супроводжуються епітетом „одеський” та, що головне, щирим сміхом.

Одеса відома своїми культурними традиціями і прекрасною архітектурою. Ретельно сплановані вулиці, передові для свого часу системи водопостачання і каналізації виділяли Одесу серед інших міст. У місті були представлені практично всі основні архітектурні стилі: від класицизму до бароко і модерну. Багато художників, письменників і вчених зробили свій внесок у розвиток і популяризацію міста. Серед них – Мечников, Пирогов, Менделєєв, Пушкін, Бунін. Одеський театр опери (другий за красою у Європі після Віденського) чув спів Шаляпіна і Собінова, бачив виступи Чайковського і Римського-Корсакова.

У центральній частині міста – ансамбль будівель епохи класицизму з пам'ятником А. Е. Ришельє і Потьомкінськими сходами (1826 – 1841). У стилі класицизму палаци Воронцова, Потоцького, Нарішкіної, Стара біржа, шпиталь. У стилі вікторіанської готики палац Бжозовського („Шахський палац”). У межах Одеси та її околицях — кліматичні та бальнеологічні курорти.

Із самого народження Одеси – цього південного „вікна до Європи” – місто стало основним постачальником українського зерна в країні Європи й Азії. Відомий державний діяч А. Е. Ришельє, градоначальник Одеси, зробив її своєю резиденцією. Це дало поштовх бурхливому розвитку міста.

Під час Великої Вітчизняної війни радянські війська і жителі міста 73 дні героїчно стримували натиск ворога. Тільки наказ командування перервав цю героїчну оборону. За цей подвиг Одеса удостоєна звання Місто-герой.

Є в Одесі славнозвісні Потьомкінські сходи, що мають 192 сходинки. Вони були збудовані графом Воронцовим, генерал-губернатором Новоросії, Бессарабії та Кавказу, який зробив великий внесок у розвиток міста. Сходи коштували йому 800 тис. карбованців і були подарунком на день народження дружині Єлизаветі Ксаверіївні. У радянські часи сходи було перейменовано на честь повстання на броненосці „Потьомкін” у 1905 році (до революції сходи називалися Ришельєвськими). Будівництво цих величних сходів тривало з 1837 до 1841 року. Автором проекту був архітектор Франц Боффо, який ретельно розробив пропорції споруди.

Приїхавши до порту та піднявшись Потьомкінськими сходами, ви вийдете на Приморський бульвар. Там побачите пам'ятник російському

поетові О. С. Пушкіну. Приморський бульвар – це улюблене місце прогулянок мешканців міста і гостей.

На перетині Приморського бульвару і Потьомкінських сходів у квітні 1829 року встановлено бронзовий пам'ятник герцогові Дюку де Ришельє (скульптор І. Мартос). Обернений обличчям до моря бронзовий Дюк запрошує гостей міста піднятися на Приморський бульвар. А піднятися вони можуть Потьомкінськими сходами. Цей дивовижний пам'ятник архітектури побудований так, що з якого б боку не дивитися, знизу або зверху, сходи не сходяться в перспективі. 192 сходинки ведуть до Морського вокзалу.

Не менш визначною пам'яткою міста є вулиця Дерibasівська – серце Одеси, – названа так на честь засновника міста Осипа Дерибаса (Хосе де Рибас), а також Грецька площа, що прилягає до неї. Зараз більша частина вулиці і площі – пішохідні, і разом з Міським садом є найулюбленішим місцем відпочинку і прогулянок мешканців і гостей міста. Життя на цій вулиці рідко завмирає навіть уночі.

Предметами гордості одеситів є зведений 1968 року Морський вокзал, що нагадує за формою велетенський корабель із численними палубами, та Одеський порт, причали якого простяглися довше як на кілометр і можуть приймати одночасно до семи лайнерів.

Одним із найяскравіших у світі взірців віденського бароко по праву вважається Одеський театр опери і балету. З моменту першої вистави в 1810 році він приймав на своїй сцені легендарних Петра Чайковського, Сергія Рахманінова, Федора Шаляпіна, Соломію Крушельницьку. Не менш гучними іменами може похвалитися й Російський драматичний театр, у якому виступали Марія Заньковецька, Елеонора Дузе, Сара Бернар!

Про бурхливу історію міста можна дізнатися в 15 музеях: в археологічному, літературному, військово-історичному, історико-краєзнавчому та інших.

До речі, про гумор. Щороку 1 квітня в Одесі проходить веселе свято – Гуморина, одеські ж анекдоти вже давно перетворилися на окремий жанр. Цілоком в одеському дусі пам'ятник апельсину на розі Пушкінської та Ланжеронівської вулиць. Такої честі цей фрукт удостоївся за... порятунок Одеси. Коли цар Павло, син Катерини II, прийшовши до влади, хотів припинити фінансування міста, кмітливі одеські купці відправили йому в подарунок досить екзотичні на той час помаранчі. Правителю вони дуже сподобалися – і Одеса отримала фінансову допомогу...

Тож чорноморська столиця гумору й гарного настрою чекає на вас!

Завдання 6. Дайте відповіді на запитання.

1. Назвіть найбільші міста України.
2. З якими країнами межує Одеса?
3. Які народності живуть в Одесі?

4. Чому Одесу називають Південною Пальмірою?
5. Які відомі люди жили в цьому місті?
6. Назвіть визначні пам'ятки Одеси.
7. Де відпочивають одесити й гості міста?
8. Чому Одесу називають столицею гумору?

Завдання 7. З тексту виписіть 5 дієприкметників, складіть із ними речення і запишіть.

Завдання 8. Запишіть 8 запитань до тексту.

Завдання 9. Розкажіть про курортні міста вашої країни.

Список використаної літератури

1. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Воропай О. – К., 1993. – 590 с.
2. Лозко Г. С. Українське народознавство / Лозко Г. С. – К. : Зодіак-ЕКО, 1995. – 368 с.
3. Український орфографічний словник : Орфографічний словник української мови: Близько 143000слів / Уклад. М. М. Пешак та ін. – К. : Довіра, 2002. – 1006 с.
4. Український правопис / Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. – К. : Наукова думка, 2008. – 288 с.
5. Українці, що удосконалили світ. – Харків : Промінь, 2006. – 80 с.

Навчальне видання

**П'яст Наталя Йосипівна,
Стадній Алла Сергіївна,
Радомська Людмила Анатоліївна**

УКРАЇНСЬКА МОВА КРАЇНОЗНАВСТВО

Навчальний посібник
для студентів-іноземців

Редактор В. Дружиніна
Коректор З. Поліщук
Оригінал-макет підготовлено А. Стадній

Підписано до друку 20.08.2013 р.
Формат 29,7 x 42². Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Друк різнографічний. Ум. друк. арк. 7,2.
Наклад 100 прим. Зам. № 2013-054.

Вінницький національний технічний університет,
навчально-методичний відділ ВНТУ.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95.
ВНТУ, к. 2201.
Тел. (0432) 59-87-36.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.

Віддруковано у Вінницькому національному технічному університеті
в комп'ютерному інформаційно-видавничому центрі.
21021, м. Вінниця, Хмельницьке шосе, 95.
ВНТУ, ГНК, к. 114.
Тел. (0432) 59-87-38.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 3516 від 01.07.2009 р.